

LVII ŠT. 5-6

LJUBLJANSKI

ZVON

1937

SLOVENSKA REVIJA

Juš Kozak:	Njegov testament	201
Joža Šeligo:	Balada	202
Juš Kozak:	Maska	203
Joža Šeligo:	Tam so gmajne	223
Andrej Budal:	Dela Otona Zupančiča	224
Pastúškin:	Tehtajte	229
Joža Šeligo:	Bilanca 1937	229
Ivo Brnčič:	Za Cankarjevo podobo (I)	230
Anton Debeljak:	V gozdni tišini	241
Jontes Gelč:	Mlekarica Johana (III)	241
Joža Šeligo:	Pesmi samote	249
D. Strašek:	Multatuli	250
Ivo Brnčič:	Med štirimi stenami (II)	260

Marijan Lipovšek:	Ob smrti Mateja Hubada	266
Marijan Lipovšek:	Marginalije o letošnji glasbeni sezoni	267
T. V.:	Zapiski ob Gideovi »Vrnitvi iz Z. S. S. R.«	275
Juš Kozak:	Bohinjski zemljevidi	279
Vladimir Pavšič:	Ob koncu gledališke sezone	281
N. Bahtin — V. Š.:	Puškinovi dnevi v Rusiji	289
Kritika:	Prekmurskemu recenzentu (Vilko Novak)	293
Socialni obzornik:	Razvoj šolskega otroka krškega okraja	294
	(Josip Jurančič)	
	Naši delovni problemi: Starostno zavarovanje delavcev pri nas in drugje (Vito Kraigher)	297
Motivi in utrinki:	Non adorantes, sed militantes (Juš Kozak)	298

IZDAJA KNJIGARNA TISKOVNE ZADRUGE
R. Z. Z. O. Z. V LJUBLJANI

NJEGOV TESTAMENT

V tistih dneh, ko mu je majsko zelenje sililo skozi okno na Mirju, ko so visoko gori nad njegovim tuskulom v Mačkovem grabnu zadišale blagajke, je že ždela smrt ob PRIJATELJEVI postelji. V boleznih krčih je šepetal bolnik:

— »Koliko je tega strašnega papirja.« — Od življenja, dela in bojev, od spoznanj in srditosti lastne nature utrujenega, je pričela težiti njegova najintimnejša ljubezen »strašni papir.« Zapisana beseda mu je vzbujala prva radostna ugodja že v mladosti, postala mu je prva bolelost. Čim bolj se mu je odkrivalo, da ni njen močni stvaritelj, tem bolj jo je spoštoval. Mož, ki je ljubil življenje in je imel od narave smisel za njegove račune, se je zakopal v »strašni papir« in v oblikovano življenje. V mračni sobi dunajske biblioteke je predsedel leta med grmadami papirja. Na zasneženih ruskih poljanah, ko je pršel vanj sneg izpod konjskih kopit, je z entuziazmom in z vso strastjo preživiljal Gogoljeve in Tolstojeve opise ruske širine. Življenje, ki je bilo pred njim ustvarjeno, ga je vedno iznova omamljalo.

Med grmadami »strašnega papirja« je našla neutešljiva volja po ustvarjanju svojo pot. Pričel je oblikovati že napisano življenje, in PRIJATELJ je postal slovstveni zgodovinar. Na tej razodeti mu poti sta se združila oba darova: zanos peresa in tenkoslušno uho za vse motive napisane besede. Tako se nam je rodil prvi realistični slovstveni zgodovinar, ki je med duhovnim življenjem drugih narodov doživiljal nanovo življenje slovenskega naroda, ne v detajlih, ampak v sintetični celoti, čigar pogledi so po svoje oblikovali smisel našega bivanja, klicali zavest in izpraševali usodo. Njegovo delo je poglavje našega razvoja, je dinamična sila za mlade rodove.

PRIJATELJEVA ustvarjalna volja se je pogosto dvigala v napeti liniji do sinteze, toda prefinjeni čut za politične in socialne vzmeti, tudi za drobnarije v življenju, široko znanje sta ga obdržala na varnih tleh stvarnih dejstev.

Sel je nazaj do našega kulturnega rojstva, do Trubarja, sprožil je klic »več Prešerna«, ki je danes bolj živ kakor tedaj, ko ga je zapisal, in se potem za dolgo časa ustavil pri delu Preporoditeljev.

IVAN PRIJATELJ je postal vseučiliški profesor za zgodovino slovenskih literatur na slovenski univerzi, ki je v časovni perspektivi poslednja zmaga naroda, zdramljenega po Preporoditeljih. Tudi PRIJATELJEVO delo spada v to dobo. Bil je ideolog patriarhalnega meščanstva, porojenega v predmarčni dobi. Ob najvažnejših predstavnikih je preko Mladoslavencev dogradil do zdanjih dni, ko je z

zadnjim političnim vzponem pričelo to meščanstvo odmirati, podobo slovenskega življenja z gospodarskim, političnim in socialnim ozadjem. S svobodnim svetovnim nazorom, ki ga je vselej jasno izpovedoval, je ustvaril podobo naše preteklosti, a je v svojem delu segel preko ožin njenega obzorja do celotne problematike slovenskega narodnega življenja.

Kot vrstnik Aškerca in Moderne pa se je PRIJATELJ v svojem delu dotaknil že sodobne problematike, jo osvetljeval z zgodovinskimi primeri; saj se obnavlja na vseh naših prelomnicah tradicija naše zaklete revščine: borba za jezik, za človečanske pravice, za pravico obstoja na tem svetu.

IVANA PRIJATELJA so na Viču pokrili z zemljo, toda na univerzi zija vrzel. Zapustil je dediščino »strašnega« a zmagovitega papirja, ki še bolj opozarja na vrzel, prav v teh dneh, ko bi morala preko slovenske univerze postati vsa naša kulturna zgodovina last vseh plasti tega razkosanega naroda in temelj njegovemu političnemu razvoju. Vrzel zija v dneh, ko izginjajo možje - stvaritelji z vse objemajočimi kulturnimi in političnimi pogledi na slovensko in svetovno dogajanje, v dneh votlega patosa, ko se postavljajo v prednje vrste zopet »drobtinarnji«.

PRIJATELJ je oživil Preporoditelje, Mladoslovence, nakazal vsebino Moderne, ožaril dvig slovenskega duha in testament njegovega »strašnega papirja« je negacija našega »drobtinarstva.« Juš Kozak

BALADA

JOŽA ŠELIGO

Danes opolnoči,
ljuba, v nebo poglej:
skoz sto drevesnih vej
zvezda geri.

Danes opolnoči,
ljuba, se v vrt ozri:
greča prebelih rož
zakrvavi.

Danes opolnoči,
ljuba, srce odpri:
kane naj, kane vanj
kaplja krvi;

dragi opolnoči
strt bo ob cesti pal;
zvezdam in rožam
se bo nasmejal.

MASKA

BOHINJSKI PASTORAL — JUŠ KOZAK

POD Podrto goro se je stemnilo kakor v rogu in že je sajasto nebo viselo na skalnatih robovih Komarče. Pepelnate megle so se previjale pod črnimi oblaki, ki so se počasi premikali naprej in temnili jezero. Kakor tinta črna gladina se je vznemirila, preletele so jo bele pene. Z Ukanca je potegnil sumljiv veter in se zaprašil po gorski dolini. Skrila se je Tosceva glava, v Voje je padla tema. Jerebiki na Dobravah so završale, piš je švignil mimo, za njim je prihajala čudna tišina. Ljudje so zapirali vrata, na oknih so se prikazovali skrbni obrazi, ovce na gmajni so se stiskale v gruče in se pomikale v grmovje. Na Senožetih je mlada pastarica zlezla na senik, se klečé ozirala plašno po dolini in se križala. Violičast blisk je pretrgal nebo od Šije do Studorja, stari Šmon na Ribčevem Lazu je stopil pod napušč, širil roke proti temi nad jezerom in goreče šepetal, da bi zagovoril hudo uro. Samotni pešec se je na Polju ozrl ritenski in se zdrznil. V Ukancu je visela siva plahta do tal in čudno je šumelo v zraku. Ko je dvignil oči, se je prav nad njim posvetilo v črnem oblaku, da mu je skoraj vzelo vid, in v prah je padla debela kaplja. Skočil je s ceste in bežal med njivami, da bi se čimprej privlekel do hiš ob vodi. Šumelo je že nad jezerom in skozi gosto zaveso, ki se je hitro pomikala nad vodo, se ni več videlo. Hreščale so visoke bukve pod Kračimi plazi, tresle so se smreke v Suhi, na Pizdovnici, in ko so se upognile pod Liscem, je siva zavesa zagrnila vso dolino. Bliski so švigali skozi točo, ki je odkakovala od lesenih streh, do tal so se pripogibala drevesa, v zamolklem bobnenju se niso več čuli vzdih mož in molitve žena, ki so ždele v mračnih kuhinjah in čumnatah. Blizu Petraževih je počilo, da se je stresla hiša, a se ni vedelo, je udarila kam strela, ali je odkrilo streho; na stropu so se pokazale vlažne lise. Skozi okna nismo razločili ničesar, tudi toče ne, le bobnenje po strehah, piš divje zemlje in zaporedni udarci strele so pretresali človeka.

»Nič — čakati, da se oburi,« je momljala stari Petraž, si s pestmi podpiral brado in mežikal v ogenj, kjer je dogorevala posvečena oljka.

Nevihta se je potegnila čez Jelovico, na Dobravah je še drobno pršelo, ko so pričele posamič žvrgoleti ptice. Med poležanim žitom in razori na njivah so ležali kupi toče, naliv jo je nasul v jarke in pred hiše. Na Senožetih je odkrilo senik, pod Studorom prevrnilo dva stoga, v spodnji dolini še več. Pravili so, da je v Jereki strela zagala hišo.

Dišala je prst, dišali so gozdovi, v svežem ozračju so se svetile kapljice v grmovju in travah. Nebo nad Podrto goro in Bogatinom je bilo svetlo zrcalo, ko smo zopet stali pred Petraževo hišo in ogledovali visoko hruško, ki je prelomljena ležala čez cesto. Nisem se mogel znebiti vtisa, da se iz svežega lesa še kadi. Stari Petraž še ni vedel za hruško; komaj se je bilo pričelo vedriti, ko je skočil na poži-

rek. Sedaj je prihajal ob naraslem potoku in z drobnimi očmi začudeno ogledoval ljudi pred hišo. Tiho je stopil k hruški. Zazdelo se mi je, da se je v suhljati in sključeni postavi nekaj zganilo. Ogledal nas je pozorno vse po vrsti. »Veter je kakor Bog,« je dejal po kratkem premisleku in mežikaje razločno ponavljal besedo za besedo. Ko je videl, da smo se namuznili, se je razvnel: »Samo veter in Bog sta si podobna. Boga še živ človek ni videl, vetra pa tudi ne. Pride, stori in ga ni.« — Za hruško se ni več zmenil. Še enkrat nas je pogledal in nam zabičal: »Veter je kakor Bog.« Nato je hitro oddrobil pod napušči proti priljubljeni mu krčmi. »Zdaj si slišal,« se je smejala šaljiva soseda, »Bog in veter, kaj mu mar hruška. Ko bo njega pobiralo, bo tudi rekel: ,Veter pride, stori in me ni.« Nad Črno prstjo je utripala kakor oreh velika zvezda.

Ko se je stari Petraž vrnil, smo sedeli v kuhinji pri ognjišču. Vstopil je tiho, si prižgal čedro s trsko in nas začel zopet ogledovati. Nocoj je bil videti zgovoren in ni kakor po navadi odšel v čumnato, kjer je zaspal s čedro v ustih. Sedel je na mirujno, popravil pipico v brezzobih čeljustih in pričel zopet modrovati o vetru, kako je Bog podoben vetru. Čez čas je zamišljeno dvignil glavo, kakor da se je nečesa domislil. »Pa pride veter tudi v ljudi,« je dejal in prikimal lastnim besedam. »Nekaj časa se pripravlja kakor k nevihti, potem potegne od nekod suh veter, in ljudje grede kakor bi jih gnal vihar.

Moj oče so še slišali pripovedovati, kako je bilo takrat v Bohinju. Dve leti zapored je bila letina, da je take stari niso pomnili. Ljudje so se samo plazili okoli hiš in stegovali vratove v kuhinje. Še tako gnila repa je šla za med. Na Gorjušah in Jelju so hribovci kuhali skorjo od dreves. Nobena žival se ni smela prikazati, precej je bilo po njej. Povrhu je zapadel še tak sneg, da nisi mogel do gamza, pa tudi na Tmnsko se ni dalo priti. Kjer so imeli še kako živinče, so ga zaklali in nekaj dni jedli, da so vsi obležali, če ga jim niso prej pokradli. Človek ni bil varen pred človekom, saj je drug drugemu gledal v želodec. Potem je pritisnila še gosposka. Pod Studorom so grajski hlapci ubili Tomažina, ki je graščinskega pisarja preklel. Fužinarji so se uprli in niso hoteli več na tlako. Prišli so z graščine in jih vlekli zvezane na njive. V Jereki so fantje ubili dekliča, ki je šel ležat za kos kruha z biričem. Čim hujša je bila nadloga, bolj so se norčevali z ljudmi. Moškim so se povesele roke in ušesa, skrivali so se kakor zajci. Ženske so še nekaj časa vreščale, potem so še te utihnile. Ko se je letina spet naredila in bi se bili lahko vsi do sitega najedli, je še huje pritisnila gosposka. Naložila je nove davke, pobirala od žive in zaklane živali, od soli in ognja, se ni zmenila pri tlaki za nobeno pismo in terjala od vsake človeške glave. Kakor nalašč je debeli valpet jezdaril vsak dan po dolini, vtikal svoj nos v hiše in se je ljudem zdelo, da jih žive ščiplje s kleščami. Takrat je prišel veter v ljudi. Zbirali so se v Javornici, na Šeh in so vsi mislili samo na graščino in na pravico. Potem je potegnil suh veter. Starega Dobravca so grajski hlapci pri Svetem Janezu z jermeni užigali po golem hrbtu. Niso prišli do Polja, ko so že ležali na cesti, eden s prebito glavo, drugi z razparanim tre-

buhom. Še tisto noč so po vseh grapah proti Uskovnici migljale lučke, Češnjani in Fužinarji so prišli do zadnjega moža. Ponoči so jo ubrali skozi gozdove in zjutraj so bili pred blejsko graščino. Gospoda se še ni prebudila, ko je že gorela pristava in so se dimi valili pod okna. Vlomili so okovana vrata in se sprijeli z grajskimi. Pobili so valpta, se gostili po sobanah in delili pravico. Takrat so prišli grajskim na pomoč iz Radovljice in od Kranja, ki so pobili vse, kar ni ušlo. Odarjevega so možje na skrivaj prinesli drugo noč s Praprotnice. Ženske so mu zalimale rano na glavi in skrbele zanj vso zimo. Spomladi se je rana zacelila, k pameti pa ni več prišel. Ušel je z doma in pobegnil v rote. Pravili so, da so ga videli zdaj na Zajamnikih, zdaj na Vogarju, smejal se je in pel, da se je razlegalo daleč naokoli. Srenjani so slišali ponoči, ko je vriskal od Javornice proti Podjelju. Grajski so ga lovili, pa se jim je, čeprav je bil ob pamet, vselej izmuznil. Nemara so se ga tudi bali, ker je bil veter v njem. Ko so jeseni prignali krave, so mislili, da bo prišel v dolino. Šel je za njimi, a doli ga ni bilo. Padel je čez tiste skale vrh Studorja in se ves razbil, le glava, ki je bila že od prej počena, je ostala cela. Pokopali so ga naskrivaj in grajski niso nikoli zvedeli, kje leži. Še mrtve kosti bi bili pribili na cerkvena vrata. Takrat se je veter polegel.«

Stari Petraž je cmokaje potegnil iz čedre, utripal z očesci in govoril sam s seboj. »Kadar se bliža taka nevihta, izgube vsi, nad katerimi se zbirajo oblaki, zadnjo pamet. Kakor baba, ki je bežala pred ploho in si je kiklo zavezala čez glavo, da bi ušla suha, pa je padla v vodo in je utonila. Če kaj vem, ne bo dolgo, ko bo spet potegnil suh veter. Ga že čutim...«

»Oče, vi ga zmeraj čutite v kosteh,« se je nenadno zasmel Balant. Vstopil je tako tiho, da ga ni nihče izmed nas, ki smo starega zavevano poslušali, opazil. Stal je razkoračen sredi nizke kuhinje in segal skoraj do stropa. Režal se je na vsa usta, da so se bleščali lopastasti zobje, še bolj ostra belina okoli rjavih oči. Na veliko, podolgovato glavo je padala luč bližnje podstropne svetilke, da je bila oglata brada videti še močnejša. Stari Petraž ga je pogledal parkrat molče, potegnil iz ugasle čedre, nekaj zamomljal in se dvignil. Stopil je k ognjišču, si zopet prižgal in odšel k vratom. Napol čez ramo, da bi se izognil Balantu, se je ozrl nazaj v kuhinjo in trmoglavo ponovil: »Če kaj vem, bo kmalu potegnil spet suh veter.« Nato je hitro odprl vrata in smuknil v čumnato.

Balant se je smejal za njim. »Že spet nekaj premišlja. Zadnjič so mi pravili pri Petru, kako jim je oglasal, da bo vse pomêlo. Jezil se je, da ni nobenega zaupanja med ljudmi, da drug drugemu po življenju streže.«

»Naukov so imeli zmeraj dovolj, posebno kadar so pri zelenem. Danes jim je podrlo hruško, pa še besede niso črhnilo,« je dejala hči.

Nad temnimi grebeni so vzhajale zvezde, ko sva z Balantom stopila iz hiše. Nekje je šumela voda, iz noči je prihajal hlad. Balant se je hipoma ustavil, me potegnil za rokav in se smeje domislil prejšnjega pogovora. »Za hruško se ni zmenil, ker je vse na Tono prepisano. Še

z mezincem ne gane več pri hiši.« Ponekod so še svetili in je medla luč padala v ozke ulice. Čulo se je sopenje živine v hlevih, zdaj so se oglasili težki koraki na kamnitni cesti, nekje je škripal voz, in kolesa so se premikala počasi kakor bi se vozniku sanjalo. Človeško življenje je med visokimi gorami počasi ugašalo.

Pri Balantu so že vsi spali, skozi odprta vrata je silila noč v vežo. »Stari ima svoje muhe,« se je režal Balant. »Bil je dober delavec, dokler je še delal. Zvali so ga povsod, kjer so bile potrebne iznajdljive roke. Po vseh hotelih in kočah v gorah — tam je treba dobro premisliti in imeti stare skušnje — je vse sam opravil. Kar je naredil, še danes drži; čudno, če se ti ni še pobahal. Ko je umrla mati in smo šli sinovi od hiše, je počasi pričel opuščati kleparstvo. Postal je prstjen, zadirljiv, tudi če je obljubil, ni šel več na delo. Rajši se je ustavil doli pri Petru in slonel cele ure sam za mizo. Ko je po vojni prepisal vse na Tono, prav za prav na njenega sina, ki je izgubil očeta na Krasu, je skrbel samo še za fanta, da bi se pri njem izučil. Včasih ga prime, napravi kako stvarco, da človek ne ve, kje jo je vzel, ampak same igračke; da bi videl kakšne! Če se mu boš posebno prikupil, ti bo pokazal, kakšno krsto si je napravil.« Balant je videl, da sem ga začudeno pogledal in se mi je z belim pogledom zasmejal. »Res! Dolgo časa ni nihče vedel zanjo, potem smo jo le spazili. V delavnici si je v zidu napravil nekakšno omaro, ki je na zunaj videti kakor stena. Notri stoji krsta, vsa izrezljana. Cele popoldneve je presedel poprej pred njo in jo popravljal. Odkar ima fanta pri sebi, je že dolgo ni odprl. Pri materini smrti se mu je zamerilo, da je pol drugi dan ležala brez krste. Umrla je v soboto zvečer pri večerji. Dobro se še spominjam, da smo jedli krompir s skuto, kar ni očetu nikoli dišalo in se je vselej mrdal. Mati je ravno olupila krompir in se od strani namuznila očetu, hotela je odpreti usta, pa se je sesedla. Nekaj časa nismo mogli verjeti, da je res. Oče je stopil po krsto, pa je bil mojster tako nadelan, da mu še odpreti ni maral. Drugi dan je bila nedelja in spet ni hotel delati. Šele v ponedeljek dopoldne je prišel s krsto. Mati je ves čas ležala na mirujni. Takrat ga je razkačilo, da si jo je sebi sam napravil, če bi se mu primerilo kakor materi. Midva se nisva nikoli mogla, že prej ne, dokler sem bil doma.« Balant se je smejal kakor prej. »Tona se mu je znala prilizniti, zdaj pa jo morda bolj črti kakor mene. V dnu duše je bil danes še vesel, da je hruško podrlo. Saj je njena in streha tudi, ki jo je odkrilo. Je že tako, nekateri si z mržnjo pomagajo do smrti, drugi pa z ljubeznijo. — Jutri zvečer se oglašim na Praprotnici, če boš gori.«

Nad vasjo, zavito v meglo, se je pričelo daniti. Prikazovale so se lesene hiše, v sajastih kuhinjah so vzplapolali zgodnji ognji, h katerim so gospodinjje pristavile in potem pohitele, da bi pred jutrom pomolzle. Cesta se je izgubljala v megli, kakor v pajčevino je bil zapreden gozd. Kamnitni voznik se je dvigal med visokimi smrekami, na grmovju so visele štrene bele megle, z vseh vej je rosilo. Zganila se je ptica in zasumela med vejevjem, pre zgodnje je bilo jutro, da bi zapela. Na Se-

nožetih so posnemali čevlji roso s trav in seniki so bili le sence v megli. Spodaj v nevidni dolini se je oglasil rog in je vabil krave in koze na pašo. Zamolkli in pojoči zvonci so se kmalu ubrali na potu, ko je živina vesela zapuščala zatohle hleve, odgovarjali so si od blizu in daleč v zelenih rebrih. Jutranjo tišino je predrlo daljno mukanje samotarke. Steza se je zvila med tihimi mecesni navzdol v gorenjo dolino. V Jereki se je oglasil zvonec in kmalu utihnil v megli. Pred Srednjo vasjo so že zadišali jutranji dimi, nasproti je udaril sladkobni vonj po pesi. Cvetje na oknih in lesenih mostovžih se je odpiralo, okoli vodnjaka so se smejala dekleta. Po skalnati stezi v hrib je štorkljal drvar, ki je z dolgo žago na rami zapuščal vas.

Domislil sem se filmskih prizorov iz romantičnega gorskega življenja. Na vse zgodaj se odpravijo z vrvmi in cepini opremljeni turisti, v slovo še ljubeznivo pozdravljajo z roko in lepa planšarica, kasneje zapletena v dejanje, se sramežljivo ozira za njimi. Počasi prihajajo na cesto gorjanski tipi, bašejo si pipe in možujejo. Stare hiše z visokimi slemeni in mostovži se fotografirajo za enkratne in večkratne kulise. Pastir mora zaganjati čredo po slikovitih ulicah. Izvaja se poskusno vriskanje. Leča išče snežno beli teloh, poskočno ovčico, debelega pajska, pisane krave v večernih zarjeh, skakljajoče vode in peneče se slapove, žametaste košenice s samotnimi mecesni, podeče se megle nad prepadnimi skalami, po katerih se pno plezalci; žilnate roke tipajo po kamenju, ljudje se spuščajo po vrveh, omahujejo in zmagujejo. Herojska krasotica á la Leni Riefenstahl se dvigne preko previsa in razpne na ostrem vrhu roke, da bi zajela snope solčnih žarkov.

Zavil sem mimo zadnje hiše, ki je v strmem bregu bolj visela kakor stala. Skozi nizka vrata, že vsa počrnela od dima, se je priplazil umazan, od zasanosti še v tožljiv otrok in stegoval ročice, da bi si pomagal na navoz. Izgubil je ravnotežje in se prevalil, da se mu je odkrila strgana haljica. Dvakrat se je prekotalil in obležal negibno, z golim trebuškom in zadnjico. Ko je začutil poleg sebe preteče vohlanje prašičjega rilca, se je pričel neusmiljeno dreti. Zopet je režiser zamudil sladek prizorček pristnega gorskega življenja.

Breg nad vasjo je bil strm, da sem grizel kolena. Nobeno drevo se ni moglo doslej zapeti na njem s koreninami, le pritlikavo grmovje se je oprijemalo skrilstaste zemlje. Postajal sem in se oziral na vas, ki je hitro izginjala v megli, v kateri so se dušili jutranji dimi. Vse naokoli so zvonkljali nevidni zvonci krav.

Režiserji teh gorskih filmov bi radi zajeli občutje vedno nove sreče v solncu in svobodi, zmagovite napore človeškega telesa, čudno radost zračnih širin in omamno skrivnost pogleda globoko doli na ljudska mravljišča. In vendar je življenje na platnu le posneto mleko, hipna naslada očem, sladkobni odblesk avanturističnega bega iz vsakdanjosti, dražljiva omama človeku, ki ga je obliznilo hrepenenje po zemlji, a ga strast do nje še nikoli ni pretresla.

Kadar curlja pot z obraza in se človek za vsak korak bori z lastno težo, je sleherni kamen, ki se noga nanj opre, veselo odkritje. Čim bolj je steza napeta, tem bliže si zemlji in globlje slutiš njeno snov. Zaveš

se širine neizmernega skalnatega sveta, kjer vsak hip življenje ugaša in se iz sebe poraja.

Skrozi meglo sem občutil drhtenje svetlobe, odkrivala se je že nebesna modrina in preden sem se zavedel, sem stal na robu, v solncu. Bleščale so se rose, žvrgoile so ptice, luč se je pretakala nad puhasto meglo. V dalji so se svetili kredno beli vrhovi, med njimi se je pretakalo zlato ozračje. Radost mladega jutra je prešinjala človeško srce in pojočo ptico, čmrlja na modrem glavincu in pisanega metulja nad rosnimi travami. Razdvojeno srce je ostalo v dolini, prevzela me je zmagovita zavest, da je veselje človeku potrebnejše od kruha.

Nad Zajamniki, ob robu temnega gozda, cvete vsako leto obsorej šipkov grm. Ko sem se mu približal, mi je bilo, kakor da sem zagledal v sanjah zasluteno deviško telo. Spodaj so se razdelile megle in v smaragdno globino jezera so se potopile gore in solnce.

Iz gozda je dišalo po smoli, ko sem ležal pred zidanim Arhovim stanom na Praprotnici. Pogled je polzel po zelenih, pokošenih bregovih, do temnih smrek in preko doline do grebenov med Črno prstjo in Bogatinom. Od časa do časa so se zamaknile oči v nebesno modrino, v bele oblake in za hip se mi je zdelo, da sem lahek kot pero in da se pogrezam nazaj. Zdrznil sem se in se hitro oprl na komolce. Senca je hitela čez zeleno senožet, padla v dolino in onstran pokrila sivo Rodico. Za njo je plavala druga čez obličje zemlje. Tako minevajo do večera, ko se vse umiri, in se ustavijo oblaki. Zlata luč lije prek vrhov, ki se več ne premaknejo in se zapredejo v kamnitni molk.

Visoko nad mano sta se klicali dve kanji, obletaval me je pisan metulj, ko sem začul trde korake v kamnitni grapi. Izza gozda se je prismejal Balant in se položil v travo.

Na krivenčastih vejah nad nama sta se obletavali dve gajgarici, ki ju je Balant s svetlim pogledom ogledoval. Samica je skakljala z veje na vejo in vabila drhtečega samca za sabo. Izmikala se mu je, nastavljala, samček je čeblljal, širil peruti in se tresel od koprnenja. Nenadno je švignil na njeno vejico in se ves neučakan pričel pomikati bliže. Hudomušna samica se je zibala na koncu vejice in prav tisti hip, ko jo je s kljunčkom dosegel, je odletela. Utrnil se je za njo in ponavljala sta igro na drugi veji.

»Jaz bi padel doli in bi si gotovo razbil nos,« se je veselo zasmel Balant. »Tič ne bo nikoli padel z veje.«

Balant ni mogel odtrgati oči od sinic, prekladal se je sem in tja in smeje obračal glavo. »Ali je hudobna!« Začuden sem ga ogledoval, s kakšnim otroškim veseljem hvali njuno petje. Sicer sem vedel, da je velik ptičar in da prodaja pevčke, a samo ljudem, o katerih dobro ve, da se bodo brigali zanje. Ali je Balant izjema med oglatimi gorjanci, ki so vajeni trde besede v skalnatem svetu?

Dvignili so se škrbinasti Ogradi, nad dolnjimi mrakovi je bil Tosec videti še bolj orjaški. Noben šum ni več vznemirjal visoke tišine. Nočnik je neslišno potegnil, da so se vršički smrek zganili. Nad dolino so se pokazale rahle meglene pajčevine.

»Zakuriva,« je dejal Balant, stopil v stan in pričel na kolenih lomiti veje, da sva lahko podkurila. Smolnato ruševje je prasketalo in dišalo je okoli stana po ognju. Parkrat je Balant prisluhnil v temo pod zvezde in mi dal znamenje: »Slišiš, srnjak.« Sedela sva pri vratih in lovila zateglo hropenje iz gozdov. Tedaj je drobno človeško srce zaslutilo trpko slast neizmerne samote.

Posrebala sva mleko, Balant je še enkrat naložil in zažgal pipo. Sedela sva ob ognjišču in se videla le, kadar je plamen obliznil novo vejo. Poznala sva se že dolgo, in se redkih besedi, kakršen je bil, ni nikoli dotaknil svojega življenja. Noč naju je zbližala in pričel se je spominjati.

— V nedeljo popoldne, ko so že vsi zapustili cerkev, je mati še vedno zaupajoče molila. Njemu še ni bilo šest let. Splazil se je po tiho od nje, se kobacal po strmih stopnicah na kor in zagledal orgle, ki so se mu zdele največja skrivnost. Fant je videl, da so jih pozabili zapreti. Z rokami in nogami si je pomagal do njih in pričel razbijati po tipkah, izgubil je ravnotežje, se prekucnil na glavo in se pobil do nezavesti. Mati ga je kakor brezumna iskala po vasi. Proti večeru se je prebudil in od strahu pred mrakovi pričel neznansko kričati. Iztaknil ga je organist, ki dolgo časa ni mogel razumeti, kje se dere. Z rano na temenu so ga prinesli domov in trda očetova pest je padla po njem. Potem ni več prenehala padati, kjerkoli ga je zalotila. Marsikdaj ga je mati stiskala k sebi in ga molče božala po glavi.

Njegov svet so bile Dobreve in Ravne. Stikal je po grmovju, se plazil po žametasti travi in po cele ure zamaknjen poslušal ptiče. Vse je poznal, kje gnezdijo obročce, stršci, strnadi, izvohal je ponirke in ko je neki dan prinesel s strganimi hlačami dva lepa, mlada čuka, ga je očetova desnica pritiskala ob tla. Na skrivaj ga je mati šivala, kadar je plezal za žolnami in debvarji. Vsi so se čudili njegovemu glasu in znal je peti, da sta ga župnik in organist prišla poslušat v šolo.

Srečal ga je župnik na vasi in ga vprašal, kdaj mu bo zopet zapel. »Zvečer, ko bodo kosi peli, —« je odgovoril zavzetemu možu. Kakor da je pričel živeti s ptiči. Neki dan se je z odprtimi usti ustavil na cesti in zijal gluhi in nem v zbirajoče se lastovke, da ga je podrlo kolo in si je zvil nogo. Šepal je še, ko ga je oče peljal v Kranj in ga po župnikovem nasvetu vpisal na gimnazijo.

Med šolskimi zidovi se mu je stiskalo srce od žalosti. Gore so bile daleč, nikjer grmovja, nikjer trav. Spomladi je s težavo zadrževal solze med poukom. V grlu ga je stiskalo, kakor v megli je gledal učitelja na katedru. V duhu je slišal kose, kako žvrgole ob mejah. — Kje bodo letos gnezdili? — je premišljal. Prirodopis je poučeval mlad in strog učitelj. Razlagal je natančno po knjigi, iz življenja, kar bi bil Balant napeto poslušal, ni znal nič povedati. Neko jutro je govoril o rangarjih. Balant ni ves čas trenil z očmi. Nenadno se je dvignil v klopi in zaklical: rangarji letajo samo pred nevihto nad jezerom. Hotel je popraviti učiteljevo razlago, ki se mu je dozdevala napačna. Učenci so se zdrznili, onemeli in pričakovali, kaj pride. Užaljeni učitelj ga je ozmerjal, postavil v kot in mu zagrozil, da ga poženejo iz

šole. Balant ni čutil nobene krivde, saj je le resnico povedal, in ptiče je imel tako rad. Učenci so se šele sedaj zavedeli, se pričeli muzati, hihitati, da učitelj ni mogel krotiti nemira. Popadla ga je sveta jeza, planil je k Balantu in zahteval, da ga mora kleče prositi odpuščanja. Balantu je kri zalila lica, stisnil je zobe in uporno molčal. Zaman ga je učitelj poskušal spraviti na kolena. — Hribovsko tele! — je kričal nad njim. Balant je skozi solze zagledal zelene Dobrave. Bilo mu je, kakor da mu pihljajo sapice nasproti. Ko mu je učitelj še enkrat in poslednjič ukazal, da mora poklekniti, se je fantu stemnilo pred očmi, skočil je k vratom in bežal po hodniku, da je bil v trenutku na cesti in doma. Na hitrem begu je storil sklep — nikdar več v šolo. — Hitro je povezal nekaj obleke, in gospodinja še ni odprla ust, ko je že švignil mimo. Znašel se je ob vodi in bežal ob strugi navzgor. Ker se je bal, da bi ga ne lovili, se je plazil bolj med grmovjem kakor po stezi. Ptiči so ga večkrat premamili, da se je ustavil. V slabo razsvetljeni kuhinji mu je zvečer postlala drobna ženica in z odprtimi ustmi poslušala, kaj se mu je zgodilo. Zjutraj ga je sosed posadil k sebi na voz, kjer je vso pot oponašal ptiče, da se mu je kmet smejal in mu na Jesenicah kupil štruco. Proti večeru je stopil v domačo kuhinjo. Oče je prekladal roko in Balant je pričakoval, da bo vsak hip padlo. Še preden je nehal, je oče vtaknil roko v žep in se obrnil k materi: »Če je tako, naj ostane doma.«

»Staremu je bila menda moja trma všeč,« je dejal Balant in stopil v stan. Noč se je zgostila, da ni bilo videti niti bližnjega drevesa. Le mrzle luči na nebu so živo utripale. Balant je tiho pel in prisluškoval glasovom iz gozda. Ko sva zaprla stan in se zakopala v dišečo muravo, je izpregovoril iz teme.

»Kleparstvo me ni mikalo. Že iz mlada sem rad rezbaril. Izučil sem se za mizarja, delal zdaj tu zdaj tam, dokler se nisem oženil in sva kupila majhno hišico. Ko je umrl stari organist, me je župnik naprosil, da sem orglal v cerkvi. Dela sem imel zmeraj dovolj, ampak včasih nisem mogel strpeti doma. Prijelo me je in sem moral v gore. Popravljali smo stanove, kosili v rovutih, eno leto, ko sva prišla z ženo nekaj navzkriž, sem planoval na Suhu. Po vojni se je dalo živeti. Za denar ni bilo brige, popravljali smo hotele in hiše so rasle kakor gobe. Tudi tihotapili smo. Dvakrat sem šel z njimi; drugič nam je prekleto trda predla. Odšli smo v četrtek in se imeli vrniti v soboto, najkasneje v nedeljo zjutraj, ker sem moral orglati. Spustili smo se pod Voglom in prišli do Sv. Lucije. Podnevi smo ležali kje v senu, ponoči hodili. Svoje ljudi smo dobro poznali. Nazaj grede so nas izvohali, ali pa nas je kdo izdal, zastavili so nam pot. Plazili smo se skozi gošo, zgrešili stezo in ko se je daniilo, smo se znašli nekje pod Krnom. Bila je sobota, mi smo pa vedeli, da so nam zaprli vse luknje. Skrili smo se v senikih in čakali noči. Proti večeru smo slišali patroljo na planini. Kosov s Polja me je dregnul — »trije so, nas je pet, ali ne bi?« — In drugi zgoraj, na nje ni pomislil. Še nikoli nisem tako živo videl otrok in žene pred seboj. Bila je trda noč, ko smo se splazili s senika in skočili čez planino. Zašli smo v steno, kjer nismo mogli nikamor

naprej. Hudič vedi, kje nas je okoli vodil, zjutraj smo bili spet tam, kjer prejšnji večer. Poskušali smo podnevi. Razkropili smo se in si pomagali naprej kakor smo vedeli in znali. Ves dan smo slišali finančarje zdaj spredaj zdaj zgoraj. S Kosovim sva se hotela potegniti čez Kuk. Popoldne sva bila že skoraj pod vrhom, ko so pričeli vrage streljati. Piskalo nama je okoli glave, plazila sva se po trebuhu in si pomagala z rokami in nogami. Svet je bil tako odkrit, da bi lahko miš ubil, ne človeka. Naenkrat je Kosov zaklel in se prijel za ramo. Dobil jo je v roko, da je ni mogel več zganiti. Potegnil sem ga za sabo v grapo in se pridušil, da ga moram spraviti na drugo stran, naj velja, kar hoče. Curljalo je z mene, da ni bila nobena reč suha na meni. Vsakokrat sem moral dva tri korake naprej in zopet nazaj, da sem ga zvlekel gori. Odtrgalo se mi je pod nogami in se je vsulo, da je bobnelo, kakor bi se gore podirale. Če bi bil mogel Kosovemu vsaj kri ustaviti. Zvezde so kazale na polnoč, ko sva se privlekla do skal pod Kukom. Zjutraj sva bila na Govnjaču. Zavezal sem mu rano in zvečer me žena skoraj ni spoznala. Orglali so brez mene. Žena nekaj časa ni vedela, ali bi se smejala ali jezila, da sem jo spravil v tak strah, pa se je kmalu umirila. — »Če so vsi tači, bodi vsaj ti malo prek« — je dejala in prinesla skledo. Ko sem pričel iskati denar, ga nisem mogel nikjer otipati. Ali sem ga izgubil, ali mi ga je kdo izmahnil na seniku, kjer smo se skrivali. Med ljudmi se vse zgodi. Govorili nismo nikoli o tem. S tistim denarjem bi bil lahko kravo kupil.«

Balant se je v nočni tišini veselo smejal. Potem je nekam zamišljeno pristavil. »Noben kos ne poje tako lepo kakor mladost.« Hladna noč je silila skozi špranje in oči so se nama zaprle.

Ko sem se zjutraj prebudil, so že potovali oblaki v modrini, šumele čebele in so se rose sušile. Balanta ni bilo nikjer, krenil je na vse zgodaj, najbrž, da bi lahko zopet stikal za ptiči. Bele gore so se svetile v solncu, kakor da ne poznajo starosti.

Vročina je puhtela iz skal, ko sem se dvigal navkreber do temnega gozda. Stopil sem v tihe sence, zajel me je opojni smolnati vonj. Prhneli so stoletni štori in se pretvarjali v zemljo, na milijone bitij je gomazelo v črvivem lesu, oživila so velika mravljišča, povsod je šuštel v listju, nekje je nabijal debvar. Sklonil sem se do rosnih jagod in okušal slast dišečega sadu. V teh gluhih tišinah navzgor, kjer je že solnčni žarek, najrahljši šum, dogodek na svetu, izgublja človek zemeljsko težo, in življenje, ki ga nosi s seboj, izpreminja vsak hip svojo notranjo podobo. Naj so spomini še tako mračni, od nekod sije radost vanje.

Solnce se je že obrnilo, ko sem se zleknil na vrhu Zelenega Špika. Kadar se po dolgem času dvigneš iz doline in se ti z vrha razpne obzorje čez gozdnate in kamnitne valove zgubane zemlje, se oči ne morejo nagledati širine, poželjiva misel bi hotela preleteti vso zemljo, bil bi rad vsepovsod, ker ne čutiš daljav. Čez čas ti zdrsne pijano oko po pobočju. Globoko pod mano so ležali temni poključki gozdovi, na Mecesnovcu so se belila posekana debela kakor raztresene žveplen-

ke. Na solnčnih tratih pod Jezercem so v varnem zatišju ždeli stanovi. Planina Konjščica, kjer sem pred tolikimi leti prvič doživljal gore, je bila že v senci.

Z višine nisem mogel razločiti ne živali ne človeka, kakor da je svet izumrt. Ko so se v daljnem solnčnem zelenju globoko v dolini pokazale Ravne, me je prevzelo občutje, kako nizko se plazi človek po zemlji. Če ne bi bil v tistem trenutku zagledal nog pred sabo in rok, bi se mi zdelo, da je človek domišljija, vsa tisočletna zgodovina njegovih dejanj le sen. Kamorkoli sem se ozrl, nikjer ni bilo človeka. Čimbolj je izginjal, tem močnejše se je oglašal v mislih in srcu. Prišel je sem gori in se z vrha oziral nase. Na Zelenem Špiku ga je presunila strašna sila, ki ga vodi in žene, da ne pozna pokoja od takrat, ko se prikaže iz materinega telesa do tesnega groba v zemlji, odkoder ne more več zagledati solnca nad vrhovi. Ali čuti vseeno, kako silijo žarki v zemljo? Ali tudi tam ni pokoja? Je tudi večni mir privid in ga ni? Zaslutil sem neusmiljeno silo, močnejšo od solnca, ki ustvarja zemlji pod mano podobo, zagonetno do bolečine v možganih. Kako je spočela prvo dejanje, iz katerega se je rodilo toliko hrepenenja, ljubezni in obupa, sovraštva in krivic, zločinov in nasilja, zmage in volje. Koliko drobnih človeških src, v katerih se je strdila kri, že prhni med skalami in prstjo in vendar — ali ne bo nobeno, ki še utripa, nikoli utešeno? Srce se krči na strmem robu, ko izprašuje v naročju zemlje neizprosno silo, ki žene človeške mline, kam in zakaj? Odgovora ni, ne da ga razgreta skala, ne ve o njem modri svišč, molče gore, gozdovi in zemlja. Ali so vse blazne muke in strašna ljubezen, strta človeška življenja in požirki radosti le tenka večerna megla nad zemljo, ki je tu gori in še višje, kjer ponoči vise zvezde, le votel odmev?

Zdrznil sem se. Prav ta hip, ko sem se oprt na trdo skalo zazrl v solnčne temine in tajil človeško srce, se je sprožilo v njem dejanje, da bi ustvarilo svet po svoji podobi. Je tudi to dejanje le privid in prazen sen, ki ga človek ustvarja iz strahu pred težo prsti?

Domislil sem se groznega Goyevega Prometeja, kako sedi, potem ko je razsul staro bajko, na zemeljski obli in prisluškuje šumenju nadzemskih glasov. Ali je takrat, ko je visel razpet na kavkaških skalah in mu je orel vsak dan sekal rane, mislil na nas, ki smo podedovali njegovo usodo in rane?

Človek? Stari Boltar doli v Fužini ima naduho od težkega dela; tesaril je po vseh planinah, hodil na Tolminsko, zamedel ga je sneg v Lazu in je živel teden dni od koščka kruha in sira. Sedel je v temnem stanu, prikazovala se mu je smrt, ki ji je vdano gledal v požrešne oči. S težavo so ga iztaknili in rešili. Ko mu je oče padel v Mostnico, je odložil bavto in bil v eni uri v Vojah, za kar je mladenič potreboval najmanj poldrugo. Z Mino sta prevzela zadolženo hišo, in da bi se znebila bremena, sta šla nabirat planinski mah. Po Toscu, Draških vrhovih, Zelenem Špiku sta ga previdno posnemala s skal, da jima je pot kapal na razbeljeno zemljo in se jima je grlo sušilo od žeje. Mesece sta ga tlačila v velike rjuhe in odnašala ogromne svežnje, pritrjene z zanjko okoli glave s planine. Spodrsnilo je včasih njemu, vča-

sih Mini in kotalila sta se s svežnjem po strmem bregu. S solzami v očeh je Mina spet znašala, kar je čez teden s krvavečimi prsti nabrala. Leto za letom sta se s trmasto voljo premikala od skale do skale, odplačevala dolg in popravljala hišo. »Ko je bil poplačan zadnji vinar in je bila vsaka ped moja, kamor sem stopil, mi je bilo, kakor da sem s strehe zmetal sneg,« pripoveduje Boltar še sedaj in plave oči se mu vnamajo. Potem mu pade senca na čelo in skrbljivo sodi o ljudeh. »Danes je ljudi denar izpridil, ne znajo več delati in se ne vedo za svoje potegniti.« Čeprav že šteje ure, posebno kadar se mu zapre sapa, ne misli nase, ampak na svet. Njegove roke so opešale, hrbet se mu je ukriwil, trda hoja po skalovitih bregovih ga je utrudila, da mu bo prst prijetno ležišče. Veselje nad življenjem mu vendar še ni ugasnilo. Brez-zobe čeljusti se hudomušno posmehujejo deset let mlajšemu Pečniku, s katerim sta svoje dni skupaj tesarila, in ki prime poleti za vsako delo, pozimi pa plete košare, reže žlice, da mu ne zastane roka v dolgih nočeh. Pod visoko skalo zunaj vasi si je bil zbil iz desk hišico in jo od leta do leta olepšuje. Lansko zimo je lično izrezljal naoknice, spomladi z mecesnovimi stebri podprl streho nad vrati. V nedeljo se Boltar praznično obleče in z dolgimi ukriwljenimi nogami odkorači mežikaje v solnce pogledat vilo »Rogovilo«. Ogleduje in daje nasvete, dela mu veselje, ker ve, kako je s planinskim mahom zmetal skrbi z lastne strehe. Če bi mu odprl prsi, bi videl v njih slabotno utripati srce, vse prepreženo z brazgotinami od zaceljenih ran.

Življenje je odprta rana in na Zelenem Špiku me je izpreletela zapoved usodne volje, da mora vse življenje iz prsti in misli skozi smrt. Življenje je večna radost in vkljub stari razsuti bajki o Očetu, ki ljubi vse enako, nabira zanjo človek planinski mah s krvavečimi prsti.

Večerilo se je, ko sem se spustil po ozkem žlebu na planino. Gozdovi nad globoko grapo proti vzhodu so stali v ognjeni svetlobi, planina pa je ležala v večernih sencah. Mirno so se pasli spodaj grivasti konji, med ruševjem in smrekami so skozi zatrep pozvanjale krave, ki so se majale proti stanovom s polnimi vimeni. Čuli so se zategli klici pastaric, kako jih priganjajo med goščo. Stopil sem na zelene trate in razbežali so se pujski, ki so z otrnkanimi rilci stikali med lepenjem. Dvajset let se planina ni izpremenila, le dva nova stanova sta stala na dolnjem koncu. Dimi so se mešali z vonjem po svežem gnoju. Še vedno je Urbančkov Janez delal sir.

Potožil mi je, da boleha, odkar se je vrnil z vojne. Družino ima in prav to leto premišlja, kam bi dal starejšega. Krojačev in čevljarjev je že preveč, še ti nimajo nobenega zaslužka. Pa si je mislil, če bi ga dal za kuharja. Ustavil se je pred mano s skrbnimi očmi in videl sem, da se je očitno postaral. Izgubil je lase in spodnja čeljust, na bradi nekam čudno nabrekla, se mu je povescila. »Zdaj povsod zidajo hotele,« je dejal, »ne bi slabo zaslužil, če bi se izučil. Lorenčkov...« Pripovedoval mi je zgodbo sosedovega, ki je šel tudi za kuharja. »Prišel bi lahko na kakšno ladjo. V svet bi pogledal in ne bi mu bilo tako trdo za življenje kakor je nam.« Sklanjal se je zopet nad bakrenim kotlom in ga

pomival za večerno kuho. Pred dvajsetimi leti je še mislil nase, sedaj samo še na otroke, da bi jim od življenja izpulil drobec radosti. Izpraševal sem ga po pastaricah, če je še katera iz tistih let. »Še pridejo,« se je posmešnil, »večinoma so nove.«

Krave so se vrnil v stanove, tišina se je razpredla nad planino, le od časa do časa so se zamolklo oglašali zvonci in so se čuli zategli kriki planšaric. »Z Balantom si spal na Praprotnici?« me je vpraševal z lahnim nasmeškom. »Večkrat se oglasi in prespi pri nas. Ni še dolgo, ko je hodil dva dni ležat gori na Jezerce, potem je prinesel lepe mlade jerebe. Samo na tiče misli. Ko je kmalu po vojni gorelo in je bila vsa vas v ognju, so mu sosedje reševali otroke in ženo. Sam pa je odnašal iz goreče hiše, ko se je že strešje podiralo, svoje tiče in se je smejal, da jih je spravil na varno. Šele potem se je domislil žene in otrok.« Urbančkov se mi je muzal, kakor bi hotel vedeti, kaj mislim o Balantu.

Pred sirarco so se pričele zbirati planšarice, Urbančkov je obesil tehtnico, da bi prevzemal mleko. Zvedavo so pogledovala dekleta skozi vrata in se vendar delala, da me ne vidijo. Počasi z lenimi koraki, je Johanč prinesla žetnar. Janez mi je pomežiknil in stopil sem k vratom. Nekoč je imela mlečno polt, pod visokim, gladkim čelom zamišljene, plave oči in dolge, svilene trepalnice. Ustnice so ji ostale še vedno rdeče, toda koža je izsušena in skorjasta. Odprla je velike oči in jih povsila. »Saj nisi tisti«, je izpregovorila z mehkim glasom, ki sem ga tolikokrat poslušal zvečer, kadar sva sedela pred stanom. Janez je pretil mleko in ko je odhajala se je še smehljaje ozirala. Delo in solnce sta ji hitro izpila vročo mladost. »Nič nisem pomislil, ko je Johanč povedal, precej sem te spoznal«, je hitela starka, z razpokanim obrazom in ostrim nosom. Ogorele roke so bile vse preprežene z žilami, ko je dvignila posodo. »Uršk?« sem vprašal, ko sem jo sam komaj spoznal. »Kdo drugi, se je smejala, in me ogledovala od nog do glave. »Glej, kako sem mu ostal zvest,« se je veselo hihitala, »pa me še ne spozna.« — »Še nimaš moža?« »Ni bilo kdaj.« Pred mano se je smehljala starka, ki je imela takrat okoli trideset. Kako je plesala pri Meti, kadar so prihajali Gorjušci in Bohinjci skozi planino, da bi šli drugi dan na Triglav. Stala je pred stanom in jih razločevala po ukanju, potem pa se vrtela vso noč. Kdor ji je bil všeč, si ga je vzela. »Tudi če me ni maral«, je dejala. — »Rezka ni?« sem vprašal Janeza. »Ne, letos je šel v hotel.« Spomnil sem se tihe mesečne noči, ko smo nad teminami zavijali med belimi skalami okoli Tosca in sem Rezka držal za drobno roko. Pred sirarco je šla mladost mimo.

Zunaj je skale in stanove pokrila noč, ko je pričelo goret pod velikim kotlom in so se dekleta zvrstila na klopeh v sirarci. Med Johančem, ki me je večkrat pogledala, in Urškom je sedelo mlado, tiho dekle. Negibno je držala roke v naročju in se ozirala z velikimi sivimi očmi po drugih. Urbančkov je kuhal, mleko se je penilo, le pogovor se ni razživel. Dekleta so se šepetaje pomenkovala in kadar je Janez kaj vprašal, se je odgovor postaral. Spomini so me obhajali, kako smo včasih posedali v sirarci in je žuborelo veselo smehljanje okoli kotla. Janez je bil mleko že skisal in zajemal sirček v mreže, ko so se začuli

zunaj trdi koraki, kruleče godrnanje prašiča, ki se je moral nekomu umakniti. Skozi dver je vstopil Balant. Široko se je zasmel, v svitu ognja so se mu belo svetile oči in predrzno ozirale po dekletih. »Si prišel orglat?« ga je porogljivo prašal Uršk in hihitanje je šlo od dekleta do dekleta. »Pozen si nocoj«, ga je pozdravil Janez. »Sem mislil, da imajo kokoši zadosti enega petelina.« Balant se je s širokimi zamahi spustil med Johanča in ono mlado, ki se je nejevoljno namrdnila. »Povejte kaj«, jih je priganjal Balant. Dekleta so molčala. Šele, ko je Janez vrgel sir na stiskainico, se je oglasilo rdečelično dekle. »Zdaj je umrl.« — »Kdo?« — »Potačev.« — »Potačev?« se je čudil Balant. — »Popoldne je bil naš gori in je povedal, da je davi umrl.« »Ga je le spravil«, je jezovito siknil Uršk. Nekatere še niso vedele in Johanč je počasi pripovedoval. »Ko je Potačev prišel od vojakov, je našel tri doma, svojega, eden je bil Martinov in tretji nekega Ogra. Nobene ni zinil, ampak ogrskega je vodil toliko časa golčevati, da se je fant prehladil. Še s pljučnico je moral z njim v gozd. Posušil se je, da ni bilo mesa videti na njem.« »Kaj pa ona?« »Nič, molčala je reva, saj je vedela, kako je.« — »Fant je rešen.« — »Tudi nad življenjem imaš oblast, kdor jo zmore«, je nekam zamišljeno pripomnil Balant. »Kamnjarjev jo je imel, še dvakrat. Ali misliš, da je prva žena sama padla v Mostnico, ko še visoka ni bila. In druga? Ali je ni vpričo belega dne zastrupil? Ta mu je povrnila. Nazaj je prihajala in cele noči sedela za mizo, da je ni mogel odgnati. Zmerjal je in preklinjal, ona pa je sedela za mizo in pila kavo, kakor takrat, ko ji je natresel strupa vanjo. Boltarjev stric so pravili, da so se vsako noč, kadar je bil v hiši vrišč, štirje črni mački plazili okoli okna in mijavkali pred vrati. Nazadnje se je obesil pod Turkojco. — Boltarjev so tudi videli, kako je na Poznanci Jurčev glavo pod pasho nosil in drugi dan mu je zvonilo.« Nekatera dekleta so se pričela plašno ozirati in si zatiskati ušesa. »Mene je strah, še spati ne bom mogel«, so prosile. Prigovarjale so Balantu, naj bi zapel. »Saj res«, je dejal smeje, »kaj bi poslušali, kako bomo glavo pod pasho nosili.« Oglasila se je pesem. Balant se ni ozrl nikamor, gledal le v strop in sebe poslušal. Dekleta je prevzelo in počasi so pričela pomagati. Ubrani glasovi, med njimi najmočnejši Balantov, so doneli v nizki sirarci, da je še Urbančkov pustil delo in se naslonil. Balant ni odnehal, čeprav se je tej in oni že zdehalo. Njegova molčeča soseda je oživela in videl sem, kako so se ji posmehnile oči, ko je segel počasi po njeni roki.

»Kaj mi boš zato zameril,
da si z mano špampet meril...«

Ko smo stali pred stanovi in je na vrhovih viselo molčanje, mi je dejal Johanč na uho: »Ali še veš, kako sva včasih zvezde preštevala?« »Seveda vem«, sem pritrdil in daljen spomin mi je kanil v srce izpod posejanega neba. Balant se je izgubil, v temi sem še nekaj časa slišal njegov glas. — Dišala je murava pod mano, spodaj pod stanom je sople živina, oglašal se je zvonec, ko sem med štirimi tesnimi stenami, ozaljšanimi s podobnicami in razglednicami, prisluškoval v noč. Na spodnjem

koncu planine je pred dvajsetimi leti živel čudaški starec. Pasel je belo kozo in se ni nikoli prikazal med ljudi. Govorili so, da je bil že v semenišču, odkoder je pobegnil in se nastanil v polpodrtem stanu. Ko so že vsi odšli s planine, je ostal še vselej do snega in ga večkrat v smrtni nevarnosti pregazil do doline. Obrekovali so ga, da živi s kozo. V mesečni noči, ko se ni zganila nobena senca, sem ga večkrat srečal na Glavi. Bal sem se ga ogovoriti in sem se mu vselej previdno umaknil. Včasih ga je bela koza ponoči poiskala, mirno prežvekovala poleg njega, in on jo je ljubeznivo božal s tresočo se roko. Takrat sem prevzet oprezal okoli njegovega stanu, sedaj srečujem pogosto v življenju take naplavljenke, ki dajo svoji modrosti videz filozofije.

Balant je moral v dolino in spremil sem ga do Uskovnice, kamor je šel tudi Urbančkov kosit. »Skoraj bi me bila zmešala«, se je pritaženo smejal Balant, in vedel sem, da misli planšarico s sivimi očmi. Veselo je žvižgal in oponašal ptiče, ko smo stopali po jutranjem gozdu in zavili na zelene košenice, kjer je imel Urbančkov svoj senik. Balant se je ustavil in se čudil. Janez je bil pozidal senik, naredil kuhinjo in izbo. »Če bom zmogel,« je dejal, »bom dvignil še za dve izbi.« Spodaj v konti je bil ograbil dve njivici za žito in krompir, ki se je že razcvetal. »Za mlajšega bo ali za hčer, kdor bo hotel«, je modroval Urbančkov in tiha radost mu je sijala iz oči. »Kmalu bo vas tu gori,« je trdil Balant in ogledoval svet. Potem je izginil med belimi, zidanimi stanovi ob vozniku. Lahen veter se je igral z mecesnovimi vejicami. Izpod Čiprija sem se ozrl in videl, kako se bliska Janezova kosa. Mislil sem nanj in na njegovo hišico, ko sem hodil nad Trstjem. V višinah razkopava zemljo in ustvarja gnezdo novemu življenju.

Jezero je v zgodnji pomladi ležalo mirno pod skalami Pršivca. Ribe so bile še vse pri tleh, le zdaj in zdaj se je voda vznemirila ob bregu. Hušknila je samotna ptica nad vodo, gladina se ni zdrznila. V pogoltno globino so se potapljale luči in sence. Za njimi je šel mož, ki je v mračni vili ob jezeru sklenil obračun z življenjem, ko je videl, da so ga spekulacije ogoljufale. Najbrž je mislil, da se bo spodaj umiril in bo iz jezera gledal zvezde na nebu. A temna, varljiva voda ga je ukanila.

Trave na vrtovih in pašnikih so bile še vse rjave, le pod drevesi je na gosto cvetel pomladanski žafran. Bosi otroci so se preganjali in na Dobravi je hrepeneče vabil kos. Stari Petraž je bil umrl, ko se je pričel tajati sneg.

Balant mi je smrt potrdil. »Kmalu po božiču je pričel zahajati k nam, kamor ni — vsaj od kar je hiša nova — nikoli prestopil praga. Ni se mu poznalo, da bi bil bolan, le obstanka ni imel in čudno je govoril, po navadi tisto o vetru. Večkrat me je svaril: »Hišo podpri, Balant, še odnese ti jo.« Bili smo ga vajeni in ga nismo poslušali. Tona je pričela pripovedovati, da ne pusti fanta več v delavnico, in kakor je ženska previdna, je zmeraj stikala za njim. Spazila ga je, kako je odprl omaro v zidu, postavil svojo krsto na koze in dan za dnem nekaj

popravljal. Če si prišel k delavnici, je najprej pomolil glavo in tudi, če si ga videl, je dejal, da ga ni doma. Neki dan je prišel gori k meni, mi pomignil in jo drobnil pred mano, da sem ga komaj dohajal. V delavnici je najprej previdno poslušal, potem mi je izročil ključ od omare. Dejal ni besede. Ko sem ga začudeno pogledal, je pokimal z glavo in parkrat potegnil iz čedre. — »Le vzemi in spravi. Notri je vse pripravljeno.« — Naenkrat se je razjezil in skoraj kričal. — »Ne boste mi zbijali nad glavo. Napravil sem ključavnico, kakršne še niso videli v Bohinju. Krsto zakleni in spravi ključ. Položite me k materi, čisto zraven. Zdaj veš vse.« — Izročil mi je še ključke od krste, smuknil skozi vrata in jo že ubiral k Petru, ko se je spotoma ozrl in stopil nazaj. — »Balant, zapomni si, tako sovražstvo je zasejano, da bodo ljudje iz maščevanja vse razkopali in še krste odpirali.«

»Mož so slutili naprej«, je vzdihnila Balantova žena. »Ni kazalo, da bi se jim mešalo, le tako samosvoji so bili.« Med tem se je Balant dvignil in me potegnil za sabo k ptičem. Na ženinem obrazu se je vzbudil smehljaj. Bila je še vedno lepa in sij njenih oči je pričal, kako ga ima rada.

Vstopila sva v prejšnjo njegovo delavnico, vso zastavljeno s kletkami. Sprva so se ptiči plašili, skakali in se boječe oprijemali žic, njegov glas pa jih je čudno pomiril. Oči so se mu od veselja posmihale, ogledaval je zdaj mene, zdaj pisano družbo kanarčkov, obročc, penic, gajgaric, liščkov in še drugih, ki jim še imena nisem poznal. Same vrteče se puhaste glavice s črnimi očesci. Sedel je na klop in mi s prepričevalnim glasom izpovedoval dolgoletno spoznanje. »To so glasovi! Tako še nisem slišal peti človeškega grla. Kaj visoki c, ti znajo drugače zapeti. Zjutraj, kadar pridem mednje, bi jih moral slišati. Ne vem, če bi mogel potem na svetu komu kaj zlega storiti.« Ptice so se umirile, nekatere posedle in tiho čivkale. Balant se je posmešnil in me pogledal od strani. »Ali veš, da so tudi med sabo ljubosumne in se sovražijo?« Takoj nato so mu zopet zažarele oči. »Kdor jih zna poslušati, še ni slišal lepših strun.« Ni se mogel ločiti od njih in zdelo se mi je, da pozna vsako po imenu. Ko je zapiral vrata, mi je smeje dejal. »Od njih sem se učil peti in se nisem nič naučil.«

Zunaj v veži sva srečala sina. Ljubeče mu je položil roko na ramo. »Ta pojde študirat, če se mu ne bo uprlo kakor se je meni.« Sin ga je za hip veselo pogledal in se mu takoj nerodno izmaknil. Bledo lice in lahko ukrivljeni nos je imel po materi, le iskricice v očeh so bile očetove.

Balant je poleti zopet prijel za sekiro in oblič, žena je odprla majhno trgovino, da bi jih časi ne zadušili in bi lahko študirali sina. Mizaril je v novi vili ob jezeru. Smeje mi je stisnil roko: »Pravijo, da nekaj še znam.« Potem je odložil orodje, sedla sva na deske pred novim poslopjem in se nekaj časa molče ozirala po jezeru, ki je ležalo med gorami kakor skleda čistega srebra. Balant se mi je zdel nekam zamišljen, še ptičev se ni domislil.

»Naš stari,« je spregovoril zamolklo, »je nemara res uganil, da prihajajo slabi časi. Nobenega dela ni in če se ponudi, se pulimo zanj

kakor volkovi. Nikomur ne moreš zaupati. Vsak je pripravljen, da bi drugemu skočil za vrat. Prejšnji teden so stikali spet za divjimi lovci. Na Španovega in Mihovega je padlo. Ves dan so stikali, pa niso nič našli. Še tisto noč je šel Mlinarjev, ki je bil tudi z njima, in pokazal, kje sta skrila puški. Da si videl Španovega, ko so ga uklenili, kako je satansko gledal Judeža. Z lesom ne gre več, druge pa tudi ni zaslužka. Malo prej je bil pri meni stari Jelar. Revez se mi je smilil. Štiri sinove ima, pa vsi ne zaslužijo za koruzo. Stari dela na cesti in razbija kamenje. Tožil je, kakšen je mladi svet. Dva sinova bi bil lahko vzel na cesto, pa sta se zmrdovala, da za tak denar ne gresta. »Resnica je,« je modroval prepričljivo, »da se je svet izpridil. Toda vpraša se, kdo ga je izpridil? Kam to gre? Poglej planine, boš videl, kakšne so. Prej je še kdo vzel sekiro in naredil živini pot. Zdaj je vse zaraščeno in žival se kmalu ne bo imela kje pasti. Ljudje še nikoli niso videli toliko denarja in ga tako pozeleli. Danes dela vsak kakor bi mu bilo vseeno, če za njim vse do tal pogori. In če se kaj stori, je le bogatemu pomagano.« Pokazal mi je gmajno in se porogljivo zasmel. »Kakšna je bila gmajna pred leti. Na spomlad je šla vsa srenja in jo otrebila. Veselje je bilo videti, kako so se krave pasle na Jelarčevem kopišču ali Medveščekovi dolini, glava pri glavi pod Grajščičem ali na Ušivem hribu. In zdaj? Samo kamenje, kamor pogledaš. V Lazarjevo korito, na Mršljan, v Brzco živali sploh ne zaganjajo več. Lansko leto jim je srenja plačala, da so trebili. Kajpada, šli so vsi, možje, žene in otroci. Vzeli so denar od srenje, to se pravi svoj denar. Pri nas gori je še slabše. Pa kaj bi pravil. V stiski so ljudje kakor ovce, če jih senca pokrije. Samo glave skupaj tišče in pastirja čakajo. Čez leta bodo pa zijali, kako se bo svet izpremenil, ampak takrat ne bodo imeli fužinarski otroci več prostora v Bohinju, nemara še tudi drugi ne.«

izza vogala se je prikazala dolga postava Boltarjevega očeta. Odprl je brezzobe čeljusti in se pomaknil na deske. »Da bom slišal, kaj so uganili možovi.« Balant mu je smeje razlagal, kaj sva se menila. Stari Boltar se je ozrl po zemlji naokoli in zmajal z glavo. »Kako se svet obrača, mi ne gre več v staro glavo. Kakor brez uma prodajajo.« Stegnil je dolgo roko. »Na Prebrnici, pri mizici, Ražnajca, v močilih, vse je že prodano. Zdaj naganjajo še mene, da bi v Starih stopah prodal. Bom, sem dejal, če bom za tisti denar lahko kupil dober rot v Vojah. Saj jezerski svet ni veliko vreden, ampak za denar bi bilo treba kupiti boljši svet. V dempljah, v skrilih je še veliko sveta, do-brega sveta in lepe njive bi lahko naredili na Rodnici. Ne bi nič rekel, če bi ljudje dolgove poplačali, a ta denar jim ne tekne nič in ga je še manj potem pri hiši, kakor ga je bilo poprej. Vesta...« Boltar se je porogljivo nasmehnil in dolgo premišljal, preden je izpregovoril. »To je tako, kakor je bilo takrat, ko nam je gosposka pobrala planine in nas z davki ukrivila. Takrat smo še hodili na Tminko, kjer tudi ni bilo boljše. Stojimo neki dan, prav doli pri starem mostu pri Sv. Janezu, med nami so bili tudi Tomažinov oča. Pošten mož in povedati so znali kakor nobeden drugi. — Možovi, pravijo, na Tminkem je drugače, tam revež nima nobenih brig. — In mož nas je priganjal, da bi šli na

Tminsko, kjer bi živeli kakor na ohceti v Kani Galileji. Rajni Koritnikov ni bil posebne pameti in je izpraševal, če je vse resnica. Kako bi ne bilo, so dejali Tomažinov, ko pa reveži bogate pitajo. — Tako je povedal mož in vsi smo vedeli, kaj je mislil.« Boltar se je med kašljem smejal in naju zvito pogledoval.

Solnce je zašlo, izza Bogatina so se solnčni žarki obrnili v Pršivec in sijali na pokvečene mecesne prav na vrhu. Lahen nočnik je zdrsnil čez jezero in Boltarja je zmrazilo. Pri Hlipovem stogu smo se še enkrat ustavili. »Balant, če ti morem kaj svetovati,« je pomislil Boltar, »proti volji nikar ne delaj. Kes pride zmeraj prepozno.« Pogledal sem Balanta in videl, kako se je široko zasmejal. »Ne skrbite oče, pregledali bomo račune in začeli z delom. Živeti vendar moramo! Ljudi je treba premakniti.« Stari Boltar je nejeverno zmajeval z glavo. »Bojim se, da jih ne boš premaknil. Že drugi pred tabo so hoteli pošiti streho.« Potem smo hodili molče in se pred znamenjem poslovili. Balanta sem sumil že pred hišo, da nekaj snuje in ne mara z besedo na dan.

Ko sva zagledala Žlan, se je Balant zdramil iz premišljevanja. »Vojsko imamo,« se je smejal. »Spomladi je bil prišel Ženov iz Amerike. Kakor more, zapravlja zdaj dolarje, ki jih je bil prinesel s seboj. Nekaj let je starejši od mene in je pobral na Savi nekaj takega, da živi kar z njim, čeprav se vse vasi zgledujejo. Njegova stvar. Ampak mož se nam smeje, da se nič ne zganemo, da je vse ostalo, kakor je bilo, ko je odhajal. V Ameriki se dela drugače. — Večkrat sem premišljal, kar sem slišal.« Balant se je ustavil in napel uho. Ptičev tudi sedaj ni pozabil. »Spoznal sem, da ima mož prav. Če so tisti, ki so nad nami, izgubili pamet in sami ne vedo, kaj bi, moramo sami zase skrbeti. Jaz sem tako ustvarjen, da ne morem nobene krivice trpeti. Sklical sem može in jim vse razložil. Pregledati je treba vse račune v sirarci in v zadrugi, pa se lotiti dela. V jeseni bomo zasadili krampe in začeli v dolini, poleti še v planini. Vsi bodo lahko delo dobili. Stare pravice bomo pregledali in lov na novo predali. Dober kupec se ponuja. Brez besed ne pojde, ni šlo nikoli, kadar premikaš ljudi.« Oči so se mu v somraku živo svetile, njegova volja me je prepričevala, da se je trdno odločil. Komaj sva med zgovornimi pomenki stopila v hišo, me je vodil k ptičem in mi pokazal mlade slavce. Od veselja si je mel roke, tleskal z jezikom, požvižgaval, da se je vznemiril ves ptičji rod. »Če bi vedel, koliko časa sem stikal za njimi.« Prevzet se je sklanjal nad drobnimi slavčki in samico, ki ga je plašno ogledovala. Tiho je vstopila žena in se mu za hrbtno posmehnila. »Zdaj je srečen«, mi je šepnila.

Pozimi je bil Balant še bolj zamišljen kakor poleti ob jezeru. Posedal je po hiši in me od časa do časa ves odsoten povpraševal po planinah. Začudil sem se, zakaj ga tako mika vedeti, če sem kaj videl Urbančkovega. »Gotovo je dozidal«, je uporno ponavljal. Zvečer se mi je v tistem pomenku izpovedal. Večina mož je potegnila z njim. Pregledali so sirarco in se je pokazalo, da so preveč zaupali. Pri za-

drugi mu je stopil nasproti župnik, in ga obdolžil, da ščuje ljudi. Med ljudmi je nastala zmeda. Nekateri so bili za Balanta, drugi proti in teh je bilo z vsakim dnem več. »Zadolženi so v zadrugi«, se je pikro posmehnil Balant. »Tam nismo nič opravili. Potem je prišla glavna stvar. O sv. Martinu se je zbrala srenja, da bi se posvetovali, kako bodo obrnili srenjski denar. Kar je bilo nas malih kmetov, smo bili vsi za to, da bi ga ne razdelili in bi pričeli z njim delati. Še v mislih mi ni bilo, da bi ne obveljala naša. Sicer sem vedel, da jih po nekaterih hišah vabijo in pregovarjajo, ampak na naši strani jih je bilo toliko, da se še zmenil nisem za nejevoljnike. Na zboru je prišlo drugače. Možje so odločili, da se denar razdeli. Samo dva sva bila proti, ne verjameš? Eden za drugim se je potuhnil. Bili so nahujskani in se zaganjali vame, da zato, ker nič nimam, tudi nič izgubiti ne morem. Da bomo denar zapravili. Če bi jih bil videl, kako so tisti, ki so prej za nas podpisali, tiščali glave v mizo in delali dolge obraze, češ, hudič ve, kaj Balant kuha. Ko smo glasovali, kdo je za, kdo je proti, ni zlodej rekel, da je za razdelitev, ampak je obe roki vzdignil. Po zboru so se izgovarjali: »Balant, saj si videl.« »Kaj sem hotel.« »Dolg imam, saj veš kako.« — Nobenega nisem poslušal, obrnil sem se in šel. Bil sem tako nasajen, da sva se drugi dan še z župnikom pošteno sporekla. Zdaj ga ni tako umazanega človeka v srenji, kakor je Petražev Balant. Če le morejo, mi odgrizejo delo, saj dosti ga tako nikoli nisem imel. Pripovedujejo, kako sem jih hotel ogoljufati, da sem se že pogajal za svoj dobiček, kako sem spletkaril pri gosposki in napeljal na svoj mlin. O, te preklete duše. Česa vse je človek zmožen! Najhujši so tisti, ki so bili poprej na moji strani. Tista sodrga, ki sem jim bil prej Balant sem, Balant tja, si zdaj izmišljajo peklenske laži, da bi se prislinili drugim. Naš stari, ki smo se mu vsi smejali, je prav uganil. Ljudi ne premakneš, dokler ne pride veter vanje. Popadla me je taka jeza, da še ženi ne pustim prodajati, če onih kdo pride. Vse so izvohali. Kdaj sem bil na tej, kdaj na oni planini in poskušajo, da bi mi še pri njej zakurili. Nobena kužna bolezen ni tako strašna kakor tercijska hinavščina med ljudmi. Za boleznijo vsaj umreš.«

Balant je zapiral oči in videl sem, da se mu od srčne rane razliva žolč. Takrat se je v Balantu delala še druga rana, za katero sam ni vedel. Ko sem ga poskušal zamotiti in ga izpraševal po ptičicah, se je le slabotno nasmehnil. »O, pojejo!« Nad njegovo glavo sta v kletki skakljala samotna in tiha kanarčka. V veži mi je žena vsa zaskrbljena zašepetala: »Hudo je z njim. Če bi še orglal ne, ne vem, kako bi živeli.«

Bilo je vroče poletje, toda Balantovo življenje se ni razvedrilo. Prikrita rana se je pričela oglašati in Balant je imel premalo moči, da bi jo mogel tajiti. Dva, trije vaščani so na večer od časa do časa prihajali v vas in so po večini molče posedali pred hišo. Stiska se mu je naselila v shrambe, uklonil se je spoznanju, da bo moral sin jeseni ostati doma. Od strani ga je žalostno pogledoval in mu poskušal prikriti skrbi. Ure in ure je uporno in trmasto gledal iz veže na cesto,

ljudstvom, ki se je upiralo. S svojim govorniškim darom in s svojo značajnostjo je vplival ta mladenič na ljudi tako silno, da se je upor brž polegel povsod, kamor je prišel. Kmalu je spoznal, da je vzrok vsemu nezadovoljstvu v slabi upravi. Na lastne oči se je prepričal že v prvih letih svoje državne službe o resničnosti tega, kar je pozneje z ostro satiro bičal v svojem »Havelaarju«, ko je pisal:

»Kjer se prebivalstvo ne množi, pravijo, da so kriva poprejšnja nepravilna ljudska štetja. Kjer davki ne rastejo, tam hočemo z nizko obdavčitvijo podpreti poljedelstvo, ki naj se začne razvijati prav sedaj, da bi pozneje — najbolje seveda, ko poročevalca ne bo več tu — rodilo presenetljive sadove. Kjer je prišlo do nemirov, ki jih ni bilo mogoče prikriti, tam so bili ti nemiri delo nekaterih zlohotnih ljudi, ki pa se jih v prihodnosti ni več bati, ker vlada vendar povsod splošno zadovoljstvo. Kjer je pomanjkanje ali lakota zdecimirala prebivalstvo, je bilo to posledica slabe letine, suše, dežja ali česa podobnega, nikdar pa ne slabega vladanja.«

Zato se je Dekkerju že na Sumatri često rodila misel, da bi se postavil na čelo domačinom in jih popeljal v boj proti taki vladi. Toda še pozneje so se mu zdeli ti načrti »nasilni, neizvedljivi«. Kar pa se mu je zdelo izvedljivo, je bilo to, da se je hotel s a m boriti za pravico in s a m zmagati.

Že na prvem koraku se je zaletel z glavo ob zid. Ko je generalni guverner general Michiels prišel raziskovat neki veleizdajniški proces, mu je Dekker »nasprotoval«, ker je hotel v slepi veri, da gre generalu za pravico, na vsak način razkriti vso resnico in se je zato potegnil za domačine. General mu je to zameril in ga je maščevalno obtožil zaradi primanjkljajev v blagajni, o katerih je sam dejal pri svojem inspekcij-skem obisku, da ne pomenijo nič, ker so v tako nemirnih razmerah pač nujni. Preden ga je osumil, ga je premestil v drugo pokrajino, tako da mu je zaprl pot do vseh dokazov. Dekker je kljub temu lahko nekaj točk v obtožnici takoj zavrnil. V pismu, ki ga je takrat pisal generalnemu guvernerju Michielsu, poudarja, da ga njegova načela silijo v boj proti vladajočim pojmom. General Michiels je Dekkerja po tem pismu takoj odpustil iz službe, ne da bi ga dal zapreti v preiskovalni zapor. Brez vseh sredstev je bil mladenič na cesti. Devet mesecev je stradal Dekker v Padangu, odkoder mu Michiels ni dovolil oditi.

V Padangu, kjer ga nihče ni poznal in so vedeli samo to, da se prepira z generalnim guvernerjem, se nihče ni upal podpirati moža, ki se je »vedno bavil s stvarmi, ki se ga niso prav nič tikale« (Havelaar). Mnogi so se celo norčevali iz mladeniča, ki je zaradi načel zapravljjal svojo karijero, iz mladeniča, ki je hotel plavati proti toku. In čeprav je Dekker pozneje zapisal sam o sebi z zlatim humorjem, da je »to bilo zato tako, ker so zanemarili njegovo vzgojo, in je torej govoril preveč odkrito«, je vendar takrat na vsa norčevanja odgovarjal z dvoboji. Včasih se je moral dvobojevati celo po dvakrat na dan zaradi majhnih zbadljivk, ki so bile majhne samo za site filistre po državnih službah, ne pa tudi za človeka, ki je znal misliti, delati po teh svojih mislih in trpeti za svoja dejanja.

Prizanesel ni niti generalu Michielsu samemu, ki ga je brez obsodbe

obsodil na smrt od lakote. Mimo Dekkerjevega stanovanja je gonil pastir vsak dan generalove purane na pašo. Neki dan mu je Dekker ukradel purana in naročil pastirju, naj sporoči generalu, da »je on, Dekker, vzel purana, ker hoče jesti«. Napisal je epigram, ki ga je dal položiti generalu na mizo. Za take in podobne napade ga je Michiels strahovito kaznoval. Dekker sam piše o tem tole:

»Kaznoval me je strašno. Če bi me gnal pred sodišče, ker nisem izkazal dolžnega spoštovanja guvernerju zahodne obale Sumatre, kar bi v teh časih z le malo dobre volje lahko tolmačili kot 'izpodkopavanje nizozemskega ugleda in podpihovanje na upor', ali zaradi 'cestnega rop', tedaj bi se s tem pokazal kot človek dobrega srca. Toda ne, kaznoval me je hujše! ... Možu, ki je varoval purane, je naročil, naj odslej hodi po drugi poti, in moj epigram, to je še slabše... ničesar ni rekel in ničesar ni storil. Vidite, to je bilo okrutno! Ni mi privoščil niti trohice mučeništva... nisem postal interesanten zaradi preganjanja in nisem smel postati nesrečen zaradi preobjestne šale... bilo je, da bi se ti za vedno zagnusili zbadljivi verzi in purani. Tako malo priznanja zadošči plamen genija do poslednje iskre, vštvešči tudi to. Jaz tudi nisem nikdar več kaj takega storil.« (Havelaar.)

Končno je moral general Michiels na višjo zapoved dovoliti Dekkerju, da je odšel v Batavijo. Prvi spopad z vladajočimi pojmi ni imel hujših posledic. Vlada je povrnila »nepriznanemu mučeniku« vse njegovo trpljenje s tem, da mu je izplačala zaostanke v plači in da ga je poslala služiti v razne pokrajine Vzhodne Indije, v Kravang, Menado, Amboino. Napredoval je l. 1851. za asistenta-rezidenta v Amboini. Naslednje leto je odšel zaradi zdravja na dopust v Evropo. 4. januarja 1856 so ga imenovali za asistenta-rezidenta v Lebaku na Javi.

Po tej poti ne morem! — Kje je prava pot? V štirih mesecih je priklopelo do vrhunca, kar se je poprej pripravljalo desetletja. Po štirih mesecih, ki jih je Dekker preživel v Lebaku, so ga odpustili iz državne službe.

Že 28. februarja 1856 je pisal Dekker rezidentu v Bantamu med drugim tudi to:

»Drugače služiti, kakor sem služil v Lebaku, ne morem. Če torej vlada želi, da bi služil drugače, tedaj moram kot poštenjak prositi za svoj odpust; — tedaj moram s svojimi šest in tridesetimi leti znova poskusiti, začeti novo pot; — tedaj moram po sedemnajstih letih težke, težke službe, potem ko sem svoje najboljše sile žrtvoval temu, kar sem imel za svojo dolžnost, znova potrkat pri človeški družbi, ali mi hoče dati kruha za ženo in otroka, kruha v zameno za moje misli, kruha morda v zameno za delo s samokolnico in lopato, če bi moč mojih rok cenili bolj od moči moje duše.«

4. aprila 1856 je Dekker dobil odlok o svojem odpustu.

V tej kratki dobi, v dobi dveh, treh mesecev je Dekker izbojeval celo kolonijalno vojno. Opisal jo je v svojem delu »Max Havelaar«, ki je izšlo l. 1860., čeprav ga je Dekker dovršil že l. 1859. Tako nam je l. 1859. dalo tri epohalna dela: Darwinov »Postanek vrst«, Marxovo »H kritiki politične ekonomije« in Multatulijevega »Maxa Havelaarja«. Multatuli je Dekkerjev značilni psevdonim.

Med Multatulijevim »Havelaarjem« in Marxovo »Kritiko« je večja sorodnost, kakor je videti na prvi pogled. Ta sorodnost postane še bolj očitna, če upoštevamo poznejši razvoj Marxove »Kritike«, ki je na pragu dvajsetega stoletja teoretično ugotovila za stanje v kolonijah to, kar je bil Multatuli petdeset let poprej ugotovil v umetniški obliki, in česar si oficialna znanost še danes ne upa priznati.

Oficialna znanost je tako v vprašanju kolonij kot v domačih zadevah istih misli kot Batavus Droogstoppel, »trgovec s kavo, ki stanuje na Lauriergracht št. 37«, ki je nasprotna stran medalje v »Havelaarju«.

»Ko sem se poročil, sem bil sam v Haagu in sem s svojo ženo obiskal Mauritshuis. Prišel sem v stik z vsemi sloji družbe, kajti videl sem finančnega ministra, ko se je peljal mimo; skupaj sva kupovala flanel v Venelstraat — jaz in moja žena namreč, — in nikjer nisem čutil niti najmanjšega znaka nezadovoljstva z vlado. Gospa v trgovini je bila videti zadovoljna in dobro situirana, in ko so nam leta osemnajststo tega in tega nekateri hoteli natveziti, da v Haagu ni vse tako, kakor bi moralo biti, sem na čajanki povedal svoje mnenje o nezadovoljstvu, in pritrdili so mi; kajti vsakdo je vedel, da govorim iz izkustva. Tudi na povratku s pošto je postiljon trobil v rog »Kaj nam pa morejo, če smo veseli«, in tega bi prav gotovo ne storil, če bi bilo na svetu vse tako narobe. Tako sem pazil na vse in sem torej vedel, kaj naj si mislim o mrmranju v letu osemnajststo tem in tem.«

Multatuli pa ni bil tega mnenja. Multatuli je v svoji službi na raznih krajih nizozemskih kolonij dodobra spoznal ves sistem kolonijalnega izkoriščanja. Še preden je prišel v Lebak za asistenta-rezidenta, je vedel natančno, koliko so vredna poročila njegovih prednikov, o katerih pravi:

»Bral sem neko tako poročilo, ki se je začinjalo z besedami: »V preteklem letu je mir ostal miren...« (Havelaar.)

Vsi nizozemski uradniki v kolonijah imajo dvojno korist od dobrih poročil, ki jih pošiljajo osrednji vladi: 1) nimajo nobenih prerekanj z višjimi instancami zaradi slabe uprave in neredov v njihovih pokrajinah; 2) imajo neposredne materialne koristi, če delijo plen z domačimi poglavarji. Kajti način vlade nad kolonijalnimi ljudstvi na vzhodnoindijskih otokih je izredno premišljen. Nizozemci ne izvršujejo svoje oblasti nad domačini neposredno, temveč uporabljajo za odbijač med seboj in domačini domače poglavarje, ki so nekoč vladali nad temi ljudstvi. V posameznih pokrajinah vlada nizozemski asistent-rezident, kateremu je dodeljen regent, to je potomec poprejšnje stare plemiške in vladarske rodbine, ki je uživala in uživa še danes med domačini velik ugled. Ta ugled prehaja z regenta na nizozemskega uradnika in tako postane tuja oblast bolj domača, manj okrutna in do neke mere celo sveta, ker spoštujejo Javanci in ostali narodi svoje poglavarje kot božanstva. Asistent-rezident je odgovoren rezidentu, ki združuje oblast nad več pokrajinami. Vrhovni oblastnik vse Nizozemske Indije pa je generalni guverner v Bataviji. Asistent-rezidentu pomaga kontrolor z nižjimi uradniki. Osrednji vladi na Nizozemskem je mnogo na tem, da ostane odnos med asistent-rezidenti in regenti čim boljši, ker je po njenem mnenju to porok za mir in red v kolonijah. Asistent-rezident mora ravnati z regentom (po vladnih navodilih) kot z »mlajšim bratom«.

Za vsem tem sijajnim in gladkim sistemom pa se skriva najhujše izkoriščanje domačega prebivalstva, ki mora dati zadnji košček zemlje, zadnjega vola iz hleva, da bi zadovoljilo nenasično razsipnost domačih velikašev. Kadar se domačemu velikašu poljubi, pokliče prebivalstvo na svoja zemljišča, da mu jih očisti, da mu na njih zida mošeje, s katerimi si hoče pridobiti Allahovo milost; svojih zemljišč pa prebivalstvo ne more obdelati, ker nima ne vprežne živine ne plugov in ker tudi ne utegne. Zaradi neobdelanosti in slabega obdelovanja ni pridelek tolikšen, da bi kmet lahko plačal davke, ki jih domači poglavarji neusmiljeno izterjujejo. Kmetje beže iz province v provinco in se zbirajo v uporniških skupinah. Slikovito, toda trpko je opisal to Multatuli v govoru, ki ga je govoril Havelaar, to je Dekker, kot asistent-rezident v Lebaku:

»Poglavarji Lebaka, pogosto smo delali napake in naša dežela je revna, ker smo napravili toliko napak.

Kajti v Tjikandi in Bolangu in v Kravangu in v okolici Batavije živi mnogo ljudi, ki so se rodili v naši deželi in ki so našo deželo zapustili.

Zakaj iščejo delo daleč od mesta, kjer so pokopali svoje starše? Zakaj so zapustili desso (= vas), kjer so jih obrezali? Zakaj iščejo hlad drevesa, ki tam raste, rajši kot senco našega grmovja?

In celo tam na severozapadu preko morja, celo tam jih je mnogo, ki bi morali biti naši otroci, ki pa so zapustili Lebak, da se morajo potikati po tujih deželah s krisom (= bodalo) in klevangom (= sablja) in puško. In tam bedno propadajo, kajti sila vlade je, ki zatira in pobija upornike.« (Havelaar.)

In kdo je kriv vse te bede? Ali je narava tisti veliki človekov sovražnik, ki ga ni mogoče premagati? Ne! Asistent-rezident Havelaar pravi:

»Kajti v tej deželi imamo njiv za mnoge, čeprav je malo prebivalcev. In ni dež tisto, česar nam nedostaja; kajti vrhovi gora sesajo nebesne oblake na zemljo. In niso povsod skale, ki odrekajo prostor koreninam; kajti na mnogih mestih so tla mehka in plodna in terjajo žitno zrno, ki vam ga hočejo vrniti v pripognjenem stebelu. In ni vojne v deželi, ki bi teptala padi (= riž), ko je še zelen, ni bolezni, ki bi delala patjol (= motiko) brezploden. In tudi niso sončni žarki toplejši kot je treba, da bi dozorelo žito, ki ga morate jesti vi in vaši otroci, in tudi ni banjerov (= hudournikov), zaradi katerih bi morali govoriti: pokaži mi mesto, kjer sem sejal.« (Havelaar.)

Krivi so vse te bede, da so porušene cele vasi po lepi Insulindi, kot imenuje Multatuli Nizozemsko Indijo, da beže očetje in bratje preko meje med vstaše, ki jih nizozemski najemniki neusmiljeno pobijajo, da se najlepše ljubezni končujejo z nepopisno tragiko, kot je Multatuli to orisal v ljubezni Saidje do Adinde, da otroci ob svojem povratku iz tujine ne najdejo več mesta, kjer je nekoč stal njihov dom, — krivi so vsega tega domači poglavarji in pobožni nizozemski prekupci s kavo, Droogstoppli, ki pridigujejo:

»Kajti Wawelaar (= pastor v Amsterdamu) je sam dejal, da bog vlada vse tako, da pravičnost vodi do bogastva. 'Glejte', je dejal, 'ali ni mnogo bogastva na Nizozemskem? To je zaradi vere. Ali niso v Franciji neprestano umori in uboji? To je zato, ker so tam katoliki. Ali niso

Javanci revni? To so pogani. Čim dalje bodo občevali Nizozemci z Javanci, tem več bogastva se bo stekalo tu, in tem več revščine tam'.

Strmé strmim, kako čudovito pozna Wawelaar trgovino. Kajti to je res, da jaz, ki sem trden v veri, vidim, kako napredujejo moji posli iz leta v leto, in Büsselinck & Waterman, ki se ne brigata ne za boga ne za njegove zapovedi, bosta ostala mazača vse svoje žive dni. Tudi Rosemayerji, ki kupčujejo s sladkorjem in imajo katoliško služkinjo, so se morali zadnjič zadovoljiti spet s 27 procenti iz konkurzne mase nekega Juda, ki je šel po gobe. Čim bolj premišlujem, tem globlje spoznavam nespoznavne poti Gospodove. Pred kratkim se je pokazalo, da smo zaslužili spet dobrih trideset milijonov pri prodaji produktov, ki so nam jih dobavili pogani, in pri tem nisem niti tega vračunal, kar sem jaz še vrh tega zaslužil in drugi, ki živijo od teh trgovskih poslov. Ali ni to kakor da bi Gospod dejal: 'Glej, trideset milijonov kot plačilo za vašo vero!' Ali ni to prst božji, ki veleva delati hudobnemu, da bi ohranil pravičnika? Ali ni to migljaj, naj nadaljujemo dobro pot in damo od tam preko morja odnašati mnogo in da vztrajamo tu v pravi veri? Ali ni zapoved 'moli in delaj' zato, da bi mi molili, delati pa bi ukazovali ljudstvu, ki ne pozna očenaša?«

Morda je bil Dekker (Havelaar, Multatuli) edini višji uradnik v kolonijalni zgodovini, ki je v resnici hotel olajšati jarem revnemu prebivalstvu, prav gotovo pa je bil takrat med redkimi, ki so imeli ljudi zares za ljudi in ki so se zavedali, odkod vse razlike v človeški družbi, odkod razlike med belimi in barvanimi narodi, odkod razlike med belimi samimi. Samo pol resnice je v njegovem stavku, da je

»res, kdor se boji ganjenosti ali odklanja sočutje, ta bo dejal, da so ti ljudje rumeni ali rjavi — mnogi jih imenujejo črne; in za te je potem razlika v barvi zadosten razlog, da obračajo oko proč od bede ali vsaj gledajo nanjo brez vsakega sočutja.« (Havelaar)

— postane pa takoj cela resnica, če tej psihološki razlagi dodamo še gornjo Droogstopplovo materialno razlago. Dekker (Havelaar) je sprejemal kmete, ki so se iz strahu, da bi jih ne opazili vohuni domačih poglavarjev, ponoči plazili do njegovega stanovanja, poslušal je njihove pritožbe, zbiral gradivo o vseh nezakonitostih, ki so jih domači velikaši vršili, živel bedno, da bi mu nihče ne mogel očitati istih dejanj, opominjal in svaril je velikaše, naj prenehajo uničevati lepo deželo s svojo lakomnostjo, toda vse ni pomagalo nič. Ko se je začel bati za svoje življenje in za življenje svoje žene in otroka, ker je izvedel, da so njegovega prednika zastrupili, je segel po skrajnem sredstvu, ki mu je še ostalo — obtožil je svojega »mlajšega brata«, to je regenta. Hotel pa je zagotoviti svojo tožbo z nekaterimi ukrepi, da bi onemogočil obtožencu vsak pritisk na priče. Toda njegov predstojnik, rezident, je ravnal čisto drugače in je podpiral regenta, ki mu je dobavljal mlada dekleta. Generalni guverner se je odpravil v pokoj na Nizozemsko in ni hotel zavlačevati sitne zadeve. Neenaki boj se je končal z Multatulijevim porazom. Zmagal je Droogstoppel, zmagalo je Droogstopplovo načelo:

»Da, delo, delo, to je moje geslo — delo za Javanca, to je moje načelo, in načela so mi sveta.« (Havelaar.)

Toda Havelaar ni izgubil upanja, le vprašal se je, ali je bila njegova pot prava ali ne. In dopustil je možnost, da ni bila ta pot prava, da bi bilo

treba ubrati vse drugačno pot. V pismih Mimi Hamminek Schepel, s katero se je poročil po smrti svoje prve žene, je dejal o tej dobi v Lebaku:

»Sredstva! O, da sem namesto pohlevne poti prepričevanja in potrpežljivosti izbral pot nasilja! Samo besedo naj bi izrekel v Lebaku in upor bi bil tu. Vso noč sem se posvetoval sam s seboj. Odločitev je bila: ‚Ne upirajte se, pomagal vam bom na drug način.‘ Da, smilili so se mi ubogi hudiči, ki bi mi sledili, da bi se za dan triumfa ali dva pokorili s krvavim porazom. Vendar mi je žal, da tega nisem storil. Bil sem premil in ne bom to nikdar več, čim bo priložnost, da nagovorim Nizozemsko na drug način kot samo s pisarjenjem.«

Pa tudi javno, v »Havelaarju«, je Multatuli napovedal Nizozemski jasno, kaj jo čaka v kolonijah. Najprej je spraševal:

»Ali se ne bo napeto pero končno usločilo na nasprotno stran? Ali se ne bo tako dolgo zatirano nezadovoljstvo — zatirano, da ga lahko še nadalje zanikamo — spreverglo končno v razjarjen srd, v obup, v bes? Ali ne leži na koncu poti jacquerija (= kmečka vojna)?«

In potem odgovarja:

»Rešitev in pomoč, po pravični poti, če je mogoče, — po zakoniti poti nasilja, če mora tako biti.«

V krempljih Droogstopplov. Boj z Nizozemsko in Droogstoppli se je sedaj šele začel. »Havelaar« je pretresel vso deželo. Poslanci v parlamentu so vlagali interpelacije in kot je to navada, ministri nanje niso odgovarjali. Po časnikih so se prepirali zaradi neverjetnega in neprijetnega pojava in bili so glasovi »za« in »proti«; tudi tu kot po navadi več »proti« kot »za«; kajti tudi takrat (kot še danes) je bilo več Droogstopplov kot Havelaarjev. Najrajši pa so časniki molčali o kočljivi stvari, ki je žalila sveta nacionalna čustva in škodovala ugledu nizozemske vlade in nizozemskih trgovcev s kavo, sladkorjem itd.

Ta spopad z vso Nizozemsko pa se ni končal tako kot Dekkerjev prvi spor z generalom Michielsom. Sedaj ni več stradal samo devet mesecev, sedaj je stradal več kot desetletje. In ni stradal sam, stradala je vsa njegova družina. Po prihodu v Evropo se je začela beda. Begal je iz kraja v kraj, ne da bi vedel, ali bo danes kaj jedel, ne da bi vedel, kje bo spal. Po večini je živel ločeno od žene in otrok. Ko je pisal »Havelaarja«, si je moral dostikrat izposoditi denar, da je lahko kupil črnilo; in ker izposojenega denarja ni mogel vrniti, si je očital »tatvino«.

Nič boljše ni bilo po »Havelaarju«. Čeprav je bilo delo za nizozemske razmere nenavadno hitro razprodano in čeprav je bilo število izvodov veliko, vendar si Multatuli tudi s tem ni opomogel. Multatuli ni imel opraviti samo z Droogstoppli na splošno, temveč je doživljal razočaranja še s posameznimi Droogstoppli, katerim je zaupal svoje spise.

Za izdajo »Havelaarja« mu je ponudil svojo pomoč J. van Lennep, ki je bil zelo popularen nizozemski pisatelj. Izkoristil je stisko, v kateri je bil Multatuli, da mu je odkupil lastninsko pravico, in tako pisatelj pozneje ni mogel svobodno razpolagati s svojim delom. Založnik celo ni dovolil, da bi Multatuli ponatisnil odlomke iz »Havelaarja« v svojih izbranih delih. Šele po Lennepovi smrti (l. 1870.) je lahko izšla nova izdaja, ki ni vzbudila nič manjšega zanimanja kot prva pred desetimi

leti. In zakaj je ravnal J. van Lennep tako? Van Lennepu se tako početje ni zdelo nečastno, ne, van Lennep je mislil, da je to koristno, pošteno, junaško. Van Lennep je razglasil Nizozemski, da je s svojo pretkano tatvino rešil domovino. Če bi se knjiga preveč razširila, če bi knjiga v večjem številu prišla v Nizozemsko Indijo, bi morda lahko povzročila vihar, »izvržki človeštva bi nabrusili bodala, zavihteli bi baklje uničevanja in nesreče brez števila bi se vsule preko Lennepove domovine« — da, preko lepe domovine še lepših Droogstopplov. In potem? Potem bi se zamajali vsi stari dobri stebri droogstopplavske kulture in civilizacije, v nevarnosti bi bila mir in red, ki omogočata tako »pošteno« trgovino kot je bila Lennepova.

Z l. 1860., ko je izšel »Havelaar«, se začenja sedemnajstletna doba, v kateri je Multatuli, ki ga je življenje prisililo, da je postal pisatelj, napisal svoja velika dela. Še vedno je mislil na svoje drage Javance, ki jim jarma ni mogel olajšati. Ko je velika povodenj opustošila Javo, je Multatuli napisal droben spis »Pokaži mi mesto, kjer sem sejal!« Izkupiček je podaril trpečim Javancem, ki so tako dobili izdatno pomoč od moža, ki je takrat živel v največji bedi. Prav tako je še v istem letu 1861 napisal svoje delo »Minnebrieve« samo zato, da je lahko podprl revno družino, ki pa te njegove podpore ni bila vredna.

L. 1862. je Multatuli začel pisati »Ideje«, ki jih je dokončal šele leta 1877. Z »Idejami« pa se je zatekel k prav tako »dobremu« prijatelju kot je bil J. van Lennep. Založnik D'Ablaing je uporabil priliko, ko je bila Multatulijeva žena v stiski, da je pomagal pisatelju. Multatuli mu je prodal lastninsko pravico za dela, ki jih je izdal D'Ablaing, to je za brošuro »O svobodnem delu« (1861) in za prva dva zvezka »Idej«. Plačal pa mu je D'Ablaing z računom za podstrešno izbo, v kateri je Multatuli l. 1865. pisal na deskah, ki so bile položene preko tesarskih kozic, svoje »Ideje«. Ali naj se čudimo, če je Multatuli vedno, kadar je moral zapisati ime domovine, ki je rodila take »vrhunce človeštva«, to je Nizozemske, dostavljal v oklepaju: »kjer jaz nisem doma«?

To svojo domovino je naslikal v »Idejah«, ki sestojijo iz vseh mogočih domislic. Vsebinsko je pestra kot je pestro življenje. V njih sta tudi dve popolni samostojni deli, drama »Knežja šola« in roman »Zgodbe o malem Valterju«. »Zgodbe o malem Valterju« so prav tako kot »Havelaar« mešanica trpke satire in globoke ljubezni do vseh teh majhnih ljudi, ki se gnetejo po tesnih, zakotnih stanovanjih in sanjajo o lepšem, »imenitnejšem« življenju. Ko nam pisatelj kaže, kako raste mali, blede Valter, kako njegova duša razpenja krila, da bi se dvignila više, ne more prenehati z bojem proti ponosnim Droogstopplom, ki jih sovraži iz dna srca. Mali Valter je zašel prvič v gledališče, ko je tuj vladar obiskal nizozemsko glavno mesto. Droogstoppli so se zbrali, da bi videli Njegovo Veličanstvo. Droogstoppli, ki so tako visoki, kadar govore s svojimi podložnimi, se plazijo po prahu, ko imajo opraviti z »višjimi«; da, boje se celo sence teh »višjih«. To je orisal Multatuli v kratkem prizoru v gledališču:

„St!“ — Vse je vstalo. Lakaj se je prikazal v kraljevi loži, bržkone je hotel pogledati, če so blazine na stolih v redu.

„No, kaj takega! Da vstajamo pred lakajem! Pred tako mlado trlico!“
Tisti, ki so tako govorili, so seveda tudi sami vstali — in tisti, ki so se pogovarjali, so bili člani mestnega sveta, trgovci, med njimi tudi veliki, doktorji, učenjaki, morda je bil med njimi celo sam veliki gospod Kopperlith.«

Kakršna je bila nizozemska družba, takšna je bila tudi njena oblast, njeno orodje, s katerim je ta družba ohranjala svoj priznani mir in red. Branjevke, perice, pobožne device, ki se zbirajo pri Valterjevi materi, pri gospej Pieterse, se pogovarjajo:

»Ja, lepo! Morilci letajo svobodno okoli, vam rečem! Tiste tri capine so zaprli, da bi mi ničesar ne zapazili. Drugače bi se ljudje spraševali: zakaj pa imamo prav za prav policijo? No, glejte! Rečem vam, da tak preprost capin, ki izvrši umor, ki ukrade veliko denarja, ne more skriti svoje krvave obleke. In denarja tudi ne. Saj ni vaje, imeti veliko denarja. Vsi njegovi sosede poznajo njegove hlače in jopič. Skrinje, kjer bi lahko kaj skrili, tak mož nima. Pojma o efekatih in obligacijah tudi nima. In poti v tujino tudi ne pozna. In prijatelj, ki bi mu pomagal, da bi se znebil sumljivih stvari, tudi nima. In rečem vam, gospa Pieterse — umor ali tatvino ali kaj takega — če morilca ne dobe takoj — to vam rečem, gospa Pieterse — tedaj je to storil dostojen človek, tak, ki ima več sukenj in omar in škafov in take stvari in mnogo belega perila... in prijatelje med bankirji... Preprost človek bi shranil sto tisoč goldinarjev v krušnik in tu bi jih našli otroci, ki se hočejo sladkati s surovim maslom. Kaj misliš, Truda?«

In dalje modrujejo preproste žene, ki čutijo trdo pest pravične oblasti najtežje:

»Ja, ja, to si lahko mislim! Morilci stare žene in služkinje letajo še vedno okoli — včeraj so pri ulminaciji (= iluminaciji) pokradli toliko ur — in policija — veste, kaj dela policija? Ta pa stika za tem, če bo kdo dopoldne po desetih iztepal preproge... to dela policija! Morilci pa ji uhajajo. To vam rečem!«

Multatuli se je dokopal v svojem trdem življenju do živega ateizma, ki ga je izrazil v »Valterju« s temle vročim izlivom:

»Daj mi malo poezije, moj bog, če že za drugega nič, vsaj v zahvalo za to, da te je ustvarila! Kajne, ti nisi? Kajti sicer bi ne sedel tako brezdelno. Ne gledal bi tako mirno, kako vlada pokvarjenost, kako stoji vse nizkotno visoko in vse visoko nizko!

Ne prekrižal bi rok, kakor da ti ni nič mar vseмир, tvoje stvarstvo! Ti nisi, ni res? Če bi bil, bi včasih dvignil pest in udaril grmé po tej gnili stavbi, ki se tu na zemlji imenuje človeška družba.

Daj mi malo poezije, moj bog, ki te je ustvarila!

Jaz, črvič, ničè, delam, in v tvojem brezdelju leži brezplodna vsemoč. Dvigni se, dvigni, ti bog, ki nisi, pomagaj! Stegni roke, udari na desno in udari na levo, naprej in nazaj in na vse strani, in pokaži, da nisi v dejanjih nič manjši kakor so te mi risali v svetem pismu moje mladosti.«

Ne, Multatuli se ni pomiril in se ne bo pomiril v krempljih Droog-stoplov! Čim bolj so se ga oklepali pohlepni prsti krvososov, tem jasneje se je zavedal svoje velike naloge. Pomagal bi rad drugače človeštvu, toda za sedaj more samo pisati. Zakaj m o r a pisati?

»Težko mi boš verjel, vendar ti moram zatrditi, da so ljudje, ki so se že od mladih nog ukvarjali z mišljenjem.

To zveni čudno, paradokсно, človeka se tega loti nekak strah — toda tako je.

Med njimi so ljudje, ki so zapazili, da je v naši družbi mnogo, kar bi moralo biti drugače in kar bi z malo dobre volje tudi lahko bilo drugače. Da bi uredili vse, kar je narobe, to ni mogoče, toda načelo, da moramo obtičati v tem, kar je napak, zato, ker ne moremo odpraviti vseh pomanjkljivosti, to načelo je treba zavreči, dà — po mojem nazoru o človekovem namenu — je to načelo zločin.

Kdor najde na svoji poti kamen, nad katerim bi se poznejši popotnik lahko spotaknil, naj ga zvali s poti. Ni dovolj, da se kamnu izogneš in da se varuješ sam pred škodo. Vsakega člana velike popotne družbe človeškega rodu sveta dolžnost je, da zaznamuje košček poti, po kateri je hodil, z odstranjenimi ovirami, da bodo te častne priče njegovega dela poznejšim popotnikom v korist in da jih bodo spodbujale k hvaležnosti in posnemanju.

So pa tudi težki kamni! Za te jemljejo rudarji smodnik in dinamit.« In kaj je končni namen vsega težavnega dela, ki ga opravlja vsak zaveden član človeške družbe? Ali naj večno ostane ideal človeške družbe družba Droogstopplow? Ne, prihodnost bo drugačna, prihodnost bo lepša!

»Mislimo si, da tičimo še v ‚letih nerodnih!‘ Saj vendar nismo več čisto otroci in lahko še kaj pričakujemo od bodočnosti.

Da, od bodočnosti, ko se bo zatohli šolski zrak razpuhtel. Ko se bomo veselili kratkega jopiča mladca, ki bo prišel za nami. Ko bomo toliko svobodni, da se bomo lahko rodili brez zakonitega dovoljenja, ne da bi nas kdo sramotil za to. Ko bo človeštvo govorilo en jezik. Ko bodo ljudje pozabili metafiziko in vero in ko bodo imeli znanje o naravi za nekaj plemenitega. Ko bomo odpravili vse otroške pravljice.«

Brali me bodo... še v šestdesetih letih je Multatuli napisal dve večji stvari: »Pogovor z Japonci« in »Milijske študije« (1870). »Pogovor z Japonci« je bil Droogstopplom tako všeč, da je moral glavni urednik lista, v katerem je spis izhajal, kaj kmalu pisati Multatuliju: »Gospod A. je zagrozil, da ne bo več naročal lista, gospod B. se je pritožil, da mora skrivati list pred svojimi hčerkami, gospod C. se je navduševal samo za ‚resne stvari‘ in gospod D. ni mogel trpeti, da bi kdo napadal nravi. Skratka, cela abeceda pritožb.« Ko je Multatuli l. 1877. dovršil »Ideje«, ni pisal nič več. Že dolgo poprej se je naselil v Nemčiji, kjer je končno v Nieder-Ingelheimu našel mirno zavetje pred svojimi večnimi preganjalci.

Droogstoppli niso vtikali svojega nosu samo v Multatulijeva javna dela, temveč so s svojimi umazanimi rokami oskrunili tudi najčistejše razmerje, ki je vezalo Dekkerja s tisto Tino, ki jo popisuje v »Havelaarju« s toliko nežnostjo. L. 1846. se je Dekker poročil z Everdino Huberto van Wynbergen, ki je z njim preživela najtežja leta njegovega življenja. Bila mu je spremljevalka, ki je razumela veličino njegovega duha do dna. Njegova dela so mu pridobila naklonjenost vseh žen. Ko so začele izhajati l. 1862. »Ideje«, se mu je približala Mimi Hamminck Schepel, s katero ga je najprej družila samo duhovna vez, ki pa se je pozneje spremenila v pravo ljubezen. Tina je vedela za to, ker ji Multatuli ni prikrival ničesar, in vsi trije so se sporazumeli med seboj, tako da v njihovem

razmerju ni bilo oblaka. Toda Droogstopplom je bilo to nepojmljivo, to jim je bilo nemoralno, vse to je bilo v obraz njihovim vsakdanjim navadam. Trije ljudje naj žive v miru med seboj in naj se ljubijo z ljubeznijo, ki ni vsakdanja? Ne, to ni mogoče! Sorodniki so začeli nadlegovati Tino s svojimi obrekovanji, s svojimi grožnjami, dokler ni Tina onemogla v tem boju in zapustila Multatulija. L. 1870. je zbežala s sinom v Italijo. Multatuli tega udarca ni nikoli prebolel. Ko je Tina l. 1874. daleč proč od njega umrla, se je poročil z Mimi, ki mu je bila tovarišica do konca življenja. Po njegovi smrti je izdala pisma, ki nam kažejo Multatulija tudi v življenju takega, kakršen je bil v svojih spisih.

Umrl je 19. februarja 1887.

Ko je v »Havelaarju« na koncu spregovoril Multatuli sam, je vzkliknil:

»Da, hočem, da me bero! Hočem, da me bero državniki, katerih dolžnost je, da pazijo na znamenja časa... literati, ki bodo tudi morali nekoč pogledati v to knjigo, o kateri govore toliko slabega... trgovci, ki se zanimajo za dražbe kave... sobarice, ki si izposojajo moja dela za nekaj krajcarjev... generalni guvernerji v pokoju... aktivni ministri... lakaji teh ekcelenc... pobožni pastori, ki bodo po stari šegi dejali, da sem se dotaknil vsemogočnega boga, ko sem se postavil samo v bran proti njegovemu bogu, ki so ga napravili po svoji podobi... tisoči in tisoči eksemplarjev iz rase Droogstoppljev, ki bodo — medtem ko bodo še nadalje opravljali svoje posle na svoj znani način — najglasneje kričali, kako lepo je moje pisarjenje... poslanci, ki morajo vedeti, kaj se dogaja v velikem cesarstvu preko morja, ki pripada nizozemski državi...

Da, brali me bodo!«

Da, po petdesetih letih, ki so pretekla po njegovi smrti, ga bodo brali, toda ne poslanci, ne ministri, ne pastori, ne Droogstoppli, temveč Javanci in pravi zavezniki Javancev, ki jih drugačna barva kože ne moti, da bi v njih ne videli sotrpinov.

MED ŠTIRIMI STENAMI

DRAMA V TREH DEJANJIH – IVO BRNČIČ

ANDREJ (se nenadoma živčno obrne): Hahaha! Hahaha!

STANA: Kaj pa je?

ANDREJ: Ali nisi videla?

STANA: Kaj?

ANDREJ: Ne opaziti ničesar, to je tudi način samoobrambe. Noj!

Haha! Torej nisi opazila, kako se je ta častivredni gospod zapletal od same nestrpnosti, ali mu bo zdravnik povedal, da je tetki odklenkalo?

STANA: Ničesar nisem opazila. Ga nisem gledala. Ne zanima me.

ANDREJ: In kako je lagal, da jo je »čisto nenadoma prijelo«! No, zdaj se začno lepe reči! Deset let se je nabiralo! (Spremeni ton.) Koliko je tega tihega, skritega kriminala po teh naših spodobnih stanovanjih...

STANA: Da le moreš tako pretiravati! Nikogar ne branim, toda ti si krivičen.

ANDREJ: Ne, Stana, ne pretiram, nisem krivičen. Kriminal ni samo tisto, kar spada pod paragraf. (Stopa iz kota v kot.) Vidiš, tale naš gospod papa se mi zdi kakor tisti rimski bog z dvema obrazoma.

STANA: Ne razumem te.

ANDREJ: Vidiš, med tema dvema obrazoma je prvi oficialen, za zunanjo uporabo, paraden. Ta je vselej neoporečen — standardno blago naše pristne domače, tradicionalne industrije veljakov in zaslužnih mož. Po smrti napišejo časopisi vsakemu nekrolog po grošu. Ali je pri nas sploh že kdaj umrl človek, ki ni bil kakorkoli zaslužen? Ni — ker ima vsak svoj oficialni obraz, in ta obraz je zaslužen zato, ker je oficialen, in oficialen zato, ker je zaslužen.

STANA: No, in?

ANDREJ: Počakaj, takoj ti bo jasno. Vidiš, poleg tega obraza premorejo ti gospodje še svoj lastni, privatni obraz. Toda ta po splošnem prepričanju in vrednotenju ni pravi, pravi je tisti oficialni, nepravi. Ta drugi, resnični obraz je samo za domačo uporabo med štirimi stenami — razen morda katerikrat v gostilni. Franjo Gale, inspektor v pokoju, zgledni borec, neutrudni delavec in poštenjak — to je ena plat. Druga pa je tale naš privatni gospod papa.

STANA: Daj no, daj! Zakaj pa tako grizeš v vse to?

ANDREJ (se ustavi): Zato, Stana, ker prav takile Galeti urejajo ta svet! Tile Galeti živijo sam bog vedi zakaj, trde, da je ta svet najboljši med vsemi, da je sploh edino možen, ne puste nikogar, da bi količkaj zadihal, da bi se premaknil samo za ped, so pravilo in avtoriteta, so življenje!

(Iz pritličja pride Galetovka in Gre v sobo tete Eme.)

STANA: In misliš, da boš s tem rogoviljenjem vse to spremenil?

ANDREJ: Jaz sam ne bom ničesar spremenil. (Premolk.) Ti ljudje so od resničnega življenja neskončno daleč, zato, ker ga ne razumejo, ker se ga bojijo, se zapirajo v svoja stanovanja kakor v betonske trdnjave in so napravili iz tega vrlino in načelo. Med temi stenami se znašajo nad svojimi bližnjimi za udarce, ki so jih dobili od življenja in mu jih ne znajo poplačati. Vsa razmerja so tu zasilna, zlagana, nerazrešena — in prav na tej nerazrešenosti je zgrajen ta njihov svet. Po preteklosti zmerom vzdihujejo, najrajši bi jo postavili v kot ko sveto podobo in lučko prižgali pod njo — zraven pa o njej nikoli nič jasnega ne povedo — jasno, saj imajo kaj skrivati! V prejšnjem stanovanju smo prebili dvajset let in vse je bilo samo za silo. Zdaj ste se preselili sem, z vso kramo ste natrpali te prostore, doma pa si niste znali ustvariti iz njih. Vrtna ograja spodaj je še zmeraj samo za silo, tele stopnice še zdaj niso končane... Stari bere svoj časopis, menda ni že deset let prebral nobene knjige, v gledališče se je zadnjikrat zalezal bogve kdaj, še v kino ne hodi — in misli, da je opravil

sploh vse, kar je na svetu mogoče opraviti. (Se ustavi pred knjižno polico, brska med knjigami in eno med njimi izvleče:) Jasnó, še zdaj kakor takrat, ko sem odšel. (Bere:) »Izbrana dela — pesniške in igrokazne — Ivana Vesela-Koseskiga — finančniga svetovavca«. To so edina zbrana dela, ki jih premore. In še ta je po naključju podedoval.

STANA (zdolgočaseno): Kaj mi pripoveduješ vse to? Vse to že vem. Dokler še živim v tej hiši, hočem imeti svoj mir. Vse drugo me ne briga.

ANDREJ: Eh, Stana, prepoceni si hočeš pridobiti svoj mir.

STANA: Čemu bi se človek razburjal? Tu ni mogoče ničesar predru-
gačiti.

ANDREJ: Ne gre za to. Zate gre. V tej hiši, vidiš, živite popolnoma tuji ljudje. Na zunaj veste drug o drugem vse, oče pozna vse tvoje navade, ti veš o njem, kako jé, kakšen je, kadar se brije, kadar zjutraj vstane in mu diši iz ust, sploh vse. To je tista zoprna intimnost po teh naših stanovanjih, ko hodijo ljudje drug pred drugim brez sramu v zmečkanih srajcah, v pižamah, krmežljavi in nepočesani, ko ve človek za vse sosedove raztrgane nogavice, za njegove umetne zobe in prebavne težave. In pod vsem tem se skriva toliko nasprotij, toliko sovražnosti! Med sabo si ne veste povedati nič, nobena čustva vas ne vežejo, samo nekakšne čisto zunanje potrebe. Se ti ne zdi, da živiš tu nekam na pol?

STANA: Živim, kakor pač morem. Svoje življenje sem si uredila, kolikor je bilo mogoče, jaz —

ANDREJ: Tu si želite vsi »kolikor je mogoče« po svoje urediti življenje. Toda v tem »kolikor je mogoče« ste si tako na poti, tolikokrat zadevate drug ob drugega — (se tiho zasmeje) — ne, ne, Stana, ne boš me preverila.

STANA: Kaj pa prav za prav hočeš od mene?

ANDREJ: Zase, konkretno, nočem ničesar. Pripovedujem samo to, kar si na skrivaj ti sama misliš. Je tako?

STANA (vstane, gleda skozi okno): Mogoče.

ANDREJ (se znova tiho zasmeje): Mogoče! (Stopi k njej.) Glej, Stana, tu sem zdaj prvič po šestih letih... Če mi je kaj do koga v tej hiši... Ves ta čas te že gledam... Zelo si se spremenila... Škoda te je, Stana!

STANA (se obrne, naslonjena na okno mu gleda naravnost v obraz): No, in?

ANDREJ: Z ljudmi je že tako, Stana, da gredo samo navzgor ali navzdol. Mogoče je živeti v tej hiši in ne stremeti nikamor ali pa stremeti le na videz. Resnično stremeti in živeti tu, to pa ni mogoče.

STANA (ga nepremično gleda): Veš, kaj jaz hočem?

ANDREJ: No?

STANA: Poročiti se mislim.

ANDREJ: Tako? To ni nič posebnega. Čemu pa je to treba skrivati? Mar tvoj fant ni pogodu očetu?

STANA: Saj ga niti ne pozna... Veš, ločen je... Prav za prav niti ni ločen... formalno, pravno... Ampak jaz nočem več čakati. — Ne, ne misli, da bežim odtod... ampak to ni več kraj zame. Po svoje hočem živeti.

ANDREJ: Glej jo no! Kdo bi mislil, da bo v tej hiši prišlo do takih dejanj! — Kaj pa oče?

STANA: Saj ne bo vedel. Izvedel bo šele potem. Pa od mene ne.

ANDREJ (hodi): Pametna si, Stana. Hm! Jaz pa sem te imel ves čas v spominu kot tisto nekdanje majhno, zagrenjeno dekletce. Takšna zaprta, plašna dijakinja, čisto brezbarvno bitje.

STANA: Drugačna nisem mogla biti. Kakšno mladost pa sem imela! Veš, kmalu po tvojem odhodu... Nekoč sem prišla prepozno iz šole, mama pa je menda mislila, da sem se potepala ali pa ji je kdo kaj natvezil, kaj vem... Čakala me je, in komaj sem vstopila, me je brez besede zagrabila za lase in me skoraj do krvi pretepla. Bila sem v devetnajstem letu! Takrat sem se zaprla na podstrešje — čisto resno sem se hotela obesiti...

ANDREJ: Poznam to, poznam. Še v svojem dva in dvajsetem letu sem trepetal pred očetom, če sem pozno ponoči prišel domov.

STANA (z dobrohotno ironijo): Veš kaj... Meni se pa zdi, da se le še nisi tako zelo odtrgal od vsega tega, kakor bi rad dokazal.

ANDREJ (jo pogleda, po premolku): Pa si res pametna, Stana... Prav za prav... Prav imaš... menda me res vse to še malo boli...

STANA (kakor prej): Za to ni treba posebne pameti. Saj te vidim, kako maščevalno uživaš v tem, kar se tule godi.

ANDREJ (se zazre v tla, po premolku): Saj ne uživam, Stana... Ampak... ne morem pomagati... to je v meni. Nemara vse to res ni vredno, da bi človek tako vrtal... Tudi prijetneje bi bilo, ne videti ničesar. Toda... vidiš, Stana, jaz sem stal v tej hiši že od prve mladosti pred tako težkimi stvarmi, da sem moral preveč misliti, preveč iskati, preveč vrtati... Človek, ki je neprestano ogrožen, mora stvarem do dna... Moja edina obramba v življenju je jasnost, brezpogojna jasnost... In ta težnja je včasih močnejša kakor razum... to je že skoraj instinkt.

STANA: Pa si samo zato prišel? Zakaj si se pa skrival pred Petkovškom in zdravnikom?

ANDREJ (se ustavi tik pred njo, po premolku): Ti lahko zaupam?

STANA (napeto): Mislim... mislim, da lahko...

ANDREJ: Skrivam se.

STANA: Pred kom?

ANDREJ: Nisem ne kradel ne poneverjal, nikogar nisem ubil, torej —

STANA (ga gleda, molči, nato tiho): Tako?

ANDREJ: Nocoj odpotujem. Čez mejo.

STANA: Boš... Te dolgo ne bo?

ANDREJ: Ne vem, Stana. Nemara se vidiva zadnjikrat. — No, kaj me tako gledaš? Ti ni prav?

STANA: Ne... zdaj ne... Zdaj bi rajši...

(Nenađoma spodaj v pritličju ropot in glasovi.)

ANDREJ: Tiho! Zdravnik odhaja. Poglej.

STANA (ga še trenutek gleda, potem mu naglo in odločno stisne roko, stopi k spodnjim stopnicam): V sprejemnico ga je peljal.

ANDREJ: No, zdaj mu bo razodel škandal. Sirota bo morala na cesto.

STANA: Kaj... kaj bo pa ž njo?

ANDREJ: Ne vem. Če ima kaj poguma za življenje, nič hudega. — Sicer pa ona tako in tako ne pride v poštev. Važna sta samo morala in dober glas ugledne družine Franja Galeta. Zaradi te morale in tega ugleda se takale dekleta že leta in leta zatekajo k lizolu, v vodo in pod vlak. Ampak to ni tragika. Tragika je monopol za tiste, ki varujejo moralo in ugled.

STANA: Kako moreš zdajle tako cinično —

ANDREJ: To ni cinizem, to je samo ugotavljanje. O teh obupanih dekletih toliko beremo, da smo postali že topi. To je kakor z brezposelnostjo.

STANA: Ampak nekaj je treba storiti...

ANDREJ: Kaj? (Premišlja.) No, predvsem jo je treba zavarovati pred očetom. Pojdi ponjo, v tvoji sobi jo skrijva.

STANA: Ampak —

ANDREJ: Se morda bojiš?

STANA: Ne! Ne!

(Stana steče v pritličje. Andrej stopi k spodnjim stopnicam, posluša. Stana pripelje iz pritličja blede, objokano Ančko.)

STANA: Tako, zdaj vas spraviva na varno, nič se ne bojte, vse bo dobro, Ančka.

ANČKA: Hvala, gospodična.

STANA: No, Ančka, pokonci glavo!

ANČKA: Da, gospodična... Ampak... tako se bojim...

STANA: Poslušajte, Ančka, v tej hiši ste samo v službi, tu vas plačujejo samo za vaše delo, vse drugo nikogar nič ne briga.

ANČKA: Da... Ampak... odpovedali mi bodo...

STANA: No, in kaj potem? Boljše službe, kakor je tale, menda ni težko najti, ne? Vam bomo že pomagali, Ančka, saj to ni najhujše na svetu. Samo korajžni bodite, nič drugega ni treba. No, pojdiva.

(Stana odvede Ančko v svojo sobo. Andrej si prižge cigareto, nervozno kadi. Čez hip se Stana vrne. Trenutek se nemo gledata.)

ANDREJ: Zdi se mi, kakor bi se ji nekako ne hotelo odtod. Nisi nikoli nič opazila... nič posebnega?

STANA: Ne vem. Kaj naj bi bila opazila? Jaz sem tako malo doma...

ANDREJ: Čudno. No, bomo videli. — Aha, stari gre.

(Iz pritličja priteče Gale, ves zaripel od jeze. Naglo se ustavi, težko sope. Naenkrat začne kričati neobvladano in topounmno.)

GALE: Marija! Marija! (Molk; glasneje:) Marija!!

GALETOVKA (priteče iz Emine sobe): Kaj pa je spet, za božjo voljo! Komaj je zaspala, pa tak direndaj!

GALE: Molči! Kdo te je kaj vprašal? Pokliči Ančko!

GALETOVKA: Ančko? Saj leži. Kaj pa je?

- GALE: Ti seveda nič ne veš, jasno! Krasna gospodinja! Zdaj naj se pa jaz s tem ukvarjam, ti pa, ki imaš punco vsak dan na očeh, ti ne veš nič! Cele mesece ima ž njo opraviti, pa ne vidi, kaj dela, kaj se godi, kakor koklja —
- GALETOVKA: Ampak ... se ti meša ali kaj?
- GALE: Tebi se meša, pa že dolgo! Pred tvojimi očmi se vlači, hodi cele mesece nosna okoli, ti pa —
- GALETOVKA: Križ božji! Kdo?
- GALE: Ančka, prismođa, kdo pa drugi! Zdajle, zdajle moram izvedeti, pa kar na lepem, od zdravnika!
- GALETOVKA: Moj Bog! Kako...? Kdaj...?
- GALE: Kaj jaz vem, ti bi pazila na to! — Svoje stvari naj pobere, pa naj izgine. Takoj, še danes!
- GALETOVKA: Ampak ... kar tako ji ne moremo odpovedati ... Dolžni smo ji ...
- GALE: O ti prekleta reč! Še to! Koliko je?
- GALETOVKA: Štiri sto.
- GALE (po kratkem premolku): Zakaj pa je nisi izplačala? Zakaj pa si gospodinjstva boljše ne urediš?
- GALETOVKA: Kako, s tistim denarjem, ki mi ga daješ?
- GALE: Drugod tudi ni boljše, pa si znajo pomagati. Kakšna oslarija, ostati pri poslu na dolgu! Da ti takoj čez glavo zrasede, da si takoj misli, da ima kakšne privilegije v hiši!
- GALETOVKA: Kaj se jeziš! Saj si sam rekel, naj tako napravim. Zdaj sem pa jaz kriva.
- GALE: Rekel, rekel! Če bi ti imela gospodinjstvo v redu, tudi jaz ne bi rekel.
- GALETOVKA: Da, da, zdaj se pa name izgovarjaš! Zmeraj si bil tak. Človek ti streže trideset let, dela zate, to je pa zahvala. (Solzenje.)
- GALE: Kdo je za koga delal? Kdo je garal? Si kdaj stradala pri meni? Kdo je hišo postavil? Zdaj naj jih pa še poslušam!
- GALETOVKA: Kdo jih več sliši od koga? Že trideset let —
- GALE: Tiho!
- GALETOVKA: Da, da, da, jaz naj zmeraj molčim, samo molčim in delam, kajpak, jaz sem neumna, ti pa vse veš, ti imaš zmeraj prav ...
- GALE: Boš tiho! To mi rajši povej, kje naj denar dobim. Samo kisati se znaš, jaz pa naj zmerom vse sam uredim! Samo vleci, vleci, vleci, dokler moreš! — Punca mora izginiti! Ne trpim je več v hiši, in amen! — Ni nobenega denarja pri hiši?
- GALETOVKA: Toliko ne. Konec meseca smo ... saj sam veš ...
- GALE (Stani, v zadregi): Lahko ti mogoče posodiš?
- STANA: Žal mi je — nimam.
- GALE: Kajpada, za kino se pa zmerom najde denar. (Stoji, se drgne po bradi.) Nič, k vragu, jutri si nekje izposodim, potem naj se pobere. Kar pripravi naj se. (Začne kričati:) Ančka! Ančka! (Galetovkini:) Stopi ponjo!

(Galetovkina hoče oditi, Stana jo zadrži.)

(Se nadaljuje.)

OB SMRTI MATEJA HUBADA

Osebnost Mateja Hubada je na videz že pred nekaj leti nehala učinkovati v slovenskem glasbenem življenju. To življenje hodi danes svojo pot v nevzdržni rasti zmagovito navzgor in njegovi delavci se malokdaj zavedajo, na kakšnih osnovah temelji njihovo delovanje, čigavo delo je živelo pred današnjimi časi in kdo je dal glasbenemu življenju odločilno smer. Toda veleva nam dolžnost, hvaležnost, občudovanje in ne nazadnje ljubezen, da se spomnimo dela očeta slovenske glasbe.

Mateju Hubadu je dala narava skoraj orjaško telo, ki je bilo kakor določeno za velike napore njegovega delovanja. Dvomim, da bi zmožni mož s šibkim telesom to, kar je čakalo Hubada in kar je on tudi izvršil. Vsi ti napor, ki so bili najhujši ob koncu prejšnjega in v začetku našega stoletja, so celo to odporno fizično naravo tako pretresli, da se je moral Hubad kljub želji po udejstvovanju, kljub še vedno živahnemu in delavnemu duhu umakniti iz javnega življenja. Kakor pa je krvavo potreboval pokoja, tako mu osebno ni bil dobrodošel, ker je bil mojster Hubad mož dela. Kljub temu, da je bil, kakor smo rekli, predstavnik slovenske glasbene umetnosti in je moral v tej smeri žrtvovati mnogo truda, da se je ohranil svojodobnega, kljub temu, da je bil po tolikih koncertnih nastopih le on sam pravi umetniški vodja Glasbene Matice, njene šole, zbora in izdajanj, čeprav je bil poleg tega posredno ali neposredno le on izvor za vso rast konservatorija, kljub vsemu velikemu delovanju ogromnega obsega, ki ga je vršil in prav za prav tudi dokončal, ni lahko živel v miru. V njem je tlela še vedno skrivnostna iskra dela.

Kaj nam je bil Hubad? Predvsem učitelj. Ne samo učitelj petja, temveč glasbe sploh. Saj je bil domala edini, ki je glasbeno umetnost zares obvladal in bil po srečnem naključju usode postavljen na vidno in odločilno vzgojno mesto. A ne samo to. Posredno smo mi vsi njegovi učenci, saj je bil on tisti, ki je povzdignil slovensko glasbo, predvsem kajpada slovensko pesem, iz čitalniškega ozračja in ji dal umetnostni pečat, da je bila zmožna brez skrbi stopiti pred evropsko javnost, bodisi v posameznikih, bodisi v velikih koncertnih turnejah zbora Glasbene Matice. Dolga vrsta glasbenikov, med katerimi zavzema večina najizbranejša mesta, je črpala neposredno iz njegovega pevskega znanja.

Koncertni vodja je bil. Prvo jedro Glasbene Matice, sicer ne po času ustanovitve, pač pa po učinkovitosti svojega dela, t. j. pevski zbor, ne bi brez njega nikdar bil to, kar je danes, niti v svojem udejstvovanju, ki ga je ustvaril, dvignil in zmagovito vodil Matej Hubad, niti po izredno plodnem učinku, ki ga je imelo to delovanje med Slovenci.

Tudi šola Glasbene Matice in njen konservatorij, sedaj državni zavod, sta v bistvu le Hubadovo delo. Za to ustanovo se moramo njegovemu duhu prav posebno pokloniti, saj je ta šola vzgoja za mladino, ki naj ustvari slovenski glasbi boljše čase, ki naj povzdigne slovensko glasbeno umetnost na ustrezačo sodobno stopnjo. Bil je vzor voditelja, razgledanega po novih obzorjih začetkov 20. stoletja, ne pozabljajočega in celo predvsem iščočega stvaritev slovenskega narodnega duha.

A neposrednih Hubadovih zaslug za organizacijo glasbenega življenja je še mnogo. Premislimo samo, kakšnega nedoglednega pomena so žarišča, ki jih je ustvarjal Hubad z glasbenim zavodom in s pevskim zborom! Te organizatorne enote so kratko in malo sploh edina odločilna gibala za vse, kar dela po njih vzgledu v zaledju ves narod na umetnostnem polju. Naša provinca je navezana samo na svoja središča, odkoder črpa izpodbudo za svoje delovanje. Zato lahko presodimo, kakšnega pomena je bilo Hubadovo delovanje, ki je slovensko glasbeno umetnost sploh šele ustvarjalo! Za današnje stanje, t. j. za povprečno glasbeno izobrazbo, pa tudi za višje ustvarjanje, ki se iz tega stanja rodi in v njem temelji, gre v vsakem oziru hvala Hubadu. Ali se zavedamo, kaj se to pravi? Ali se zavedamo, da se to pravi ustvariti n a r o d n o kulturo neke umetnostne panoge in da je to delo poverjeno večinoma celim generacijam, ne pa enemu samemu človeku?

Pred nami se dviga njegova osebnost, ki jo sestavljajo dobrotu, znanje in žrtvovanje. Z Glasbeno Matico, ki ima kot društvo tolikšne zasluge za slovensko glasbo, je ta osebnost nerazdružljiva. Svoje življenje je žrtvoval Hubad tej zvezi in iz te žrtve se je rodila sijajna zgradba slovenske vokalne umetnosti.

Marijan Lipovšek.

MARGINALIJE O LETOŠNJI GLASBENI SEZONI

Opera. Izmed naših vidnejših in odličnejših glasbenih zavodov je ljubljanska opera tista, ki najbolj smotno in z ozirom na celotni učinek najuspešnejše prispeva k obzoru slovenskega glasbenega občinstva. Ta dejavnost se kaže najbolj v številu skrbno izbranih del, ne zanemarjajoča niti novih opernih tvorb niti starejših del stalnega repertoarja. Tako se je v nekaj letih nabrala lepa vrsta izvajanih del, ki morajo poslušalcu, če se je redno udeleževal prireditev opernega zavoda, ustvariti docela jasen pojem o stanju opere v pretekli, polpretekli in sedanji dobi. Ta dejavnost, ki se torej kaže predvsem v obširnem programu, pa ima zato tako lepe uspehe, ker je opera prvič zaradi svojega obstoja primorana v tem smislu storiti kar največ mogoče, drugič pa zato, ker jo vodijo ljudje, ki so poklicni glasbeniki. Ne moremo namreč zadosti poudarjati, kako načelno drugače gledajo, vodijo in se udeležujejo kulturne dejavnosti tisti, ki so si izbrali glasbo za svoj poklic. Eden glavnih vzrokov je njihova usposobljenost bodisi za vodstvo, t. j. za kulturno politiko te ali one smeri, bodisi za neposredno kulturno udejstvovanje. Drugi glavni vzrok je močno in nujno zanimanje za umetnost, in sicer iz zgolj umetnostnih, pa tudi iz preprostih življenjskih potreb. Zato je edino naravno in smotno, da naše glasbene zavode vodijo ljudje, ki jim je umetnost poklic.

To pa še ni vzrok, da bi druga stran predstav ali prireditev bila uspešna, t. j. njih kakovost. Število je sicer vredno spoštovanja, tudi izbira je dobra, ne pa vselej kakovost podajanja, dasi bi bilo umljivo, da tudi to stran udejstvovanja dvigne tak zavod na čim višjo stopnjo.

O vzrokih, ki to mnogokrat onemogočajo, smo na tem mestu že govorili. V letošnji sezoni se pač niso spremenili, kar moramo iskreno obžalovati. Kakor so namreč nekatere operne predstave domala vzorne, tako so druge, in teh je večji del, docela medle, dolgočasne in brezizrazne. Toda poleg nekaterih vzrokov, o katerih smo pisali lani, je treba poudariti še en zelo močen vzrok: čudno, odbijajočo hladnost ljubljanskega občinstva, neko indolenco v sprejemanju umetnin in dajanju priznanj (tudi dobrim predstavam), neko obupno mrtvilo, ki mu očitvidno ni iskati vzroka v operni hiši sami, temveč nekje zunaj, v mišljenju in zanimanju ljubljanske družbe sploh, pa tudi v razmeroma močni osamljenosti opernega zavoda od drugih glasbenih ustanov. Če pustimo v nemar vse druge in drugačne razredne boje, da se nam ne bi očitalo vmešavanje v stvari, ki se nas ne tičejo, moramo povedati, da smatramo borbo posameznih glasbenih zavodov in ustanov zgolj v njihovo korist za docela zgrešeno in neuspešno v prid slovenski glasbeni kulturi. Ne vstevši privatnih zavode: Glasbeno Matico, Opero, Slogo, Ljubljansko Filharmonijo, organizacijo Podsavez Muzičara (kot samostojna edinica delujočo), od katerih je vsaka sama sebi namen. To povemo tukaaj zato, ker je v naših razmerah jasno, da dokler ne bo podpirala ena ustanova druge, toliko časa ne bo smotrne rasti glasbene kulture. Dobro nam je znano, da se vrše za kulisami neverjetno grde in umazane borbe. (Morda bomo kdaj podrobneje omenili tudi te, če bo položaj zahteval razjasnitve.) Toda vse te borbe so posledica nesrečne zaverovanosti zavodov samih vase. Pri tem voditelji docela pozabljajo, da morajo biti in da je njihov obstoj sploh upravičen v službi slovenske glasbene kulture, ne pa da istovetijo celo svoje zavode s to kulturo!

Tista slovita razcepljenost in nesloga, ki že iz davnine straši v slovenskih rodovih, se torej pri nas ne kaže samo v grdi in umazani dnevni politiki, temveč tudi v kulturnem udejstvovanju. Umljivo je, da nas bo tepla ta nadloga toliko časa, dokler se ne bomo otresli osebnih ozirov. Še več! Prepričani smo, da nam je ta nadloga poslana samo zato, da se iz njenih slabih posledic naučimo pravičnega ravnanja. Posameznikom pa ne kaže nič drugega, kakor da v svojem ozkem krogu osebnih odnosov služijo slovenski glasbi in ne svojim interesom. Tako morejo ustvarjati med seboj zdrave odnose, ki šele utegnejo ozdraviti naše bolne razmere. Razvoj na bolje torej ne bo šel od zunaj proti sredini, temveč od znotraj navzven, kakor je naravno in kakor se godi povsod, kjer okrevanje uspe, v fizičnem in duševnem svetu.

Izmed novih opernih del, ki nam jih je v letošnji sezoni prikazalo naše vodstvo, so najznamenitejša: Rudolfa Karla »Botra smrt«, Gotovčev »Ero z onega sveta«, Respighijev »Plamen« in Vladigerova »Car Kalcjan«. Ne da bi se hoteli spuščati v podrobno analizo teh del, opazimo že po prvem vtisu neovrgljivo dejstvo, da se sodobna operna tvornost giblje v dveh glavnih smereh. Na eni strani učinkuje še vedno veliki, genialni reformator opernega ustvarjanja v prejšnjem stoletju Rihard Wagner. Njegova miselnost je na pr. v Respighijevem Plamenu močno zaznavna in v vsem osnovnem značaju in razmerju orkestra in pevcev do

odra in dejanja, kratko v razmerju glasbe do igre. Zato moramo skladatelja opredeliti v strujo ustvarjalcev glasbene drame. Glede na glavno razmerje med dramo in glasbo je tudi Karlova opera napisana v tem smislu, dasi ima dokaj prvin češke glasbe. Neutajljiva je namreč udeležba narodnosti ustvarjalca v umetninah. Bodisi, da se izraža v folklori, bodisi v posrednih vplivih narodnostnega značaja. Toda če se celo v takih wagnerijskih delih kažejo znatne poteze narodnosti, kako so šele močne v narodnih operah, ki neposredno uporabljajo folkloro in ki so druga glavna smer današnjega opernega ustvarjanja kakor sta na pr. deli Gotovca in Vladigerova. Take opere so nedvomno dostopnejše občinstvu, saj je z uporabo narodnih motivov zadoščeno njegovi zahtevi po umljivi glasbi. Preden pa govorimo o vrednosti umetnin, t. j. ali je folklorna umetnina več ali manj vredna od tiste, ki ne uporablja narodnega bogastva, moramo ugotoviti, kako vrednost umetnine sploh merimo. Vrednost je relativna in jo označuje razmerje med vsebino in obliko, ali absolutna, ki jo označuje značaj vsebine. Če priznamo za cilj človeštva: biti dober in plemenit (v smislu kakega krščanstva), potem imajo za rast proti temu cilju vrednost samo tista dela, ki vsebinsko človeka v tej smeri uče, izboljšujejo in vodijo. Če pa sodimo, da je človeška dejavnost samo slučajnostna, izraz neke vitalnosti in potrebe po življenju, tedaj je važna za ugotovitev vrednosti samo količina doživljanja, prav za prav čustvovanja. Toda niti ena niti druga sodba ne zadovoljujeta našega vprašanja popolnoma. Samo v skupnem učinku obeh dejstev najdemo uspešno rešitev problema, sicer bi si ne znali razložiti obstoja velikega števila del te ali one vrste, od katerih ima vsako svoj namen. Ta namen pa obstoji v tem, da služi umetnina v dobro ali slabo odjemalcem, katerih duševnost se z vsebino teh del tako strne, kakor segajo zobci dveh koles v stroju eni v druge. Edino tako si lahko razložimo pomen in obstoj raznovrstnih del, od katerih vsako ob svojem času in na svojem mestu učinkuje na poslušalce. Tako so potrebna folklorna dela za obdelavo in praktično ugotovitev porabnosti narodnega zaklada, a hkrati za duševno hrano tolikim in tolikim ljudem, ki lahko doumejo take vrste umetnost. Tako pa so potrebna tudi drugačna dela, ki se ujemaajo z duševnostjo drugih in drugačnih ljudi.

Nad tem dogajanjem pa moramo ugotoviti neizogibno dejstvo, da se vsebina krije z obliko, t. j. z izraznimi sredstvi. Kajti istega, kar povem z narodnim blagom, ne morem povedati z atonalnostjo. Sredstva, s katerimi odeva umetnost svojo vsebino, so več kakor zgolj oblačila. Razmerje med njimi in vsebino je kakor med dušo in telesom, t. j. telo je ustvarjeno tako, da se čisto določena duševnost v njem manifestira.

Letošnja koncertna sezona je končno vendar tako bogata, kakor ustreza kulturnemu položaju našega mesta, potrebam izobražujočih se glasbenikov in zahtevam glasbenega občinstva po dojemanju in uživanju glasbenih umetnin. Kot objektivni opazovalci v razne smeri se razvijajočih stremljenj v glasbeni politiki moramo potrditi, da je na eni strani mnogo teh koncertov prevzela in lepo izvedla koncertna poslovalnica Glasbene Matice, na drugi strani pa je treba tudi poudariti, da je ustvarila

poslovalnica novo ustanovljene Glasbene Akademije lep napredek s tem, da je končno postavila, dasi majhen, vendar smiseln in zdrav okvir koncertnemu življenju s svojimi stalnimi abonement-koncerti. Zares dolgo je trajalo, preden se je Ljubljana otrsela raznih organizatornih predsodkov in je končno dosegla »železno rezervo« za toli potrebno koncertno življenje. Kar se tiče poslovalnic in njihovega delovanja, samo tole: vsako delovanje je treba brez ozira na društvenost, pripadnost ali podobno pozdraviti. Vendar ima v naših itak majhnih razmerah večje število poslovalnic le tedaj smisel (doslej so menda štiri), če druga drugi koncertantov ne prevzema, temveč skušajo vse pridobiti nove, katerih sosednja poslovalnica iz katerihkoli razlogov ne more. Samo na ta način je konkurenca smiselna in za »tretjega v družbi«, t. j. za poslušalce res koristna. Če pa se bo tudi med poslovalnicami začelo staro, znano slovensko delovanje z neslogo in nekakim glasbeno-političnim strankarstvom, potem bo kmalu »nekaj gnilega v državi Danski«. Upajmo, da še ni... Samo poštenje in neomahljiva služba slovenski glasbeni kulturi naj bo sveto načelo organizatorjem in kulturnim politikom.

Da se pogovorimo še o obisku letošnjih koncertov, naj povemo, da je le-ta povprečno zelo zadovoljiv. Dokaz, da število koncertov, če se vrše ob ugodnem času, nikakor ni preveliko za Ljubljano.

V prvi polovici koncertne sezone je po tehtnosti vsekakor na prvem mestu koncert zboru Gl. Matice in orkestra Ljubljanske Filharmonije, ki sta izvajala Lisztov oratorij »Kristus«. Delo nas ni bogve kako zanimalo. Kaj nam je treba danes takega precej dolgočasnega in hudo preprostega pojmovanja Kristusovega življenja! Danes, ko duhovno življenje tako zelo pogreša zdravih sokov, ko preživljajo vse strani človeškega duha tako težke čase in ko tudi religiji ni prizanešeno, čemu naj danes poslušamo nekakšno »dogmatično« slikanje nebeških zborov s sferičnimi akordi in s sladkimi angelskimi melodijami? Če so nam hoteli poklicani prikazati Lisztovo ustvarjanje, zakaj nam niso podali močnih Lisztovih del kakor »Torquato Tasso«? Tam je Liszt resnično močan, globok, demonski, v »Kristusu« pa je medel in dolgovezen. In če zanima izvajalce religiozna vsebina, zakaj ne bi izvajali velikanskih Bachovih del? Ta so danes primerna, ta živa vera, to znanje, to doživetje! Ta manj čustvena kakor visoko miselna dela, ki jim ne manjka do popolnosti domala ničesar, naj bi danes zaživela v našem nevzgojenem občinstvu kot vzor umetnine, ki je živečim s svojo askezo, objektivnostjo in globino tako blizu.

Kar se tiče izvajanja, nas veseli, da moremo odkritosrčno reči, da je znal zbor podati umetnino slogu primerno z jasnim in določnim poudarkom besede. Ritmično petje je bilo na lepi višini, za kar je zbor dolžan veliko hvalo svojemu vodji Poliču, ki je tudi orkester jako dobro vodil. Orkester je v splošnem ohranil svoj polni, lepi ton, ki smo ga slišali že pod Batonom. Glasbeni viški so bila mesta, kjer se Liszt, pustivši v nemar vokalni del, docela razvije v orkestralnem elementu, ki mu je očitno bolj pri srcu.

Nato beležimo v kroniki naših koncertov otvoritveni večer predelane male filharmonične dvorane, ki se je izkazala za jako uporabno, potem koncert v proslavo 70-letnice mojstra Hubada, ki ga je priredila Hubadova župa, in komorni koncert Dresdenskega kvarteta, čigar višek je bil v izvajanju Beethovnovnega kvarteta op. 127, v katerem se, kakor v večini oblikovno zamotanih in izrazno težavnih poslednjih Beethovnovnih del borita dva svetova: mračna tegoba, dramatični srd oglušlega skladatelja in njegova vse ljubeča duša, ki končno zmaga nad zlom in temo ter izlije v prečudnih akustičnih oblikah te borbe žarke svojega apoliničnega čustvovanja v iskreni melodiji in v jasnem in prozornem ritmu. Izvajalci — Germani — so znali podati Beethovna docela vzorno. Sicer ni Beethoven več tipično nemški skladatelj — menim, da ni predržno, če trdim, da je Beethoven danes pač evropska last — vendar izkazujejo njegove skladbe dokaj nemškega filozofiranja, ki zahteva od poslušalcev precej miselnega napora.

Za Dresdenovci smo slišali tri soliste, katerih koncerti so bili višek jesenske sezije. Odlični violinist Soëtens s programom francoske glasbe, ki mu v interpretaciji ne najdeš zlepa para, mlada pianistka Viktorija Švihlíkova, čudežni otrok, izrazit pianističen talent, umetnica z brezprimerno tehniko in velikim umevanjem sloga; končno mojster Anton Trost, mož na vrhuncu svojega umetniškega udejstvovanja, s širokim razgledom po glasbenem svetu, ki nam je dal obširen pregled od nemške klasike in Chopina do zadnjih slovenskih (Ukmar, Škerjanc) in tujih (Ravel, Prokofijev) stvaritev.

Zadnja znamenitejša koncerta pred Božičem sta bila koncert Ljubljanskega godalnega kvarteta in koncert Ljubljanske Filharmonije. Kvartetovci so imeli na sporedu Mozarta, Žebreta in Griega. Visoki klasik in sodobnik sta si vsekakor lažje podala roke kakor se je družil z njima romantik. Zanimiv je bi Žebetov kvartet, ki je pokazal skladateljevo sodobno orientacijo in smisel za ustvarjanje moderne oblike z bogato, doživljeno vsebino. Gospodje, ki so člani kvarteta (Pfeifer, Stanič, Šušteršič, Müller) so od zadnjih nastopov jako napredovali in sicer v tehniki kot posamezniki in kot celota (enotni zvok!), pa tudi glede podajanja in doživljanja skladb. Le neka premočna težnja za živahnim izrazom se mora še nekoliko umiriti, ker utegne škodovati umirjenim skladbam kakor je n. pr. Mozartov kvartet.

Ljubljanska Filharmonija je izvajala živahno francosko orientirano simfonijo Ikonomova ter klavirski koncert Čajkovskega v b-molu s pianistom Nočem. Vendar je bil največji uspeh Filharmonije in obenem višek druge polovice koncertne sezije gostovanje Rhenéja Batona. Dirigent je upravičeno zelo priljubljen. Znal je s prepričevalno silo izvabiti iz orkestra smiselno in točno interpretacijo velikih potez. Obdržal je orkester na višini v barvi, vernem podajanju in sorazmerni odtehtanosti instrumentalnih skupin. Ljubljanska Filharmonija povabi lahko po takih preskušnjah mirno tudi druge tuje dirigente na gostovanje.

Solistični koncerti tujcev so bili: koncert violončelista Popova, umetnika preveč virtuoze, a tehnično vzorne interpretacije. Zmagovito je koncertiral pianist Borovski. Njegova izredna sila, ki ji mora poslušalec

brezpogojno podleči, sijajna tehnika, docela zrela interpretacija, odličen klavirski ton, vse to uvršča mojstra med prve evropske pianiste. Veliko nasprotje mu je češki pianist Firkušny, še mladenič, toda že danes s svetovno tehniko, a neugnane, mladostno žive in razborite interpretacije. Ni zaman pozvan v Pariz v razsodišča k pianističnim tekmam. Bodoči Liszt! Končno še pianist Guilbert, Francoz, osebno najsimpatičnejša osebnost na letošnjem koncertnem odru, a poln nekih čudnih ovir, ki se kakor nezlomljiva pregrada postavljajo med njegovo, najbrž intenzivno doživljanje — vsaj čutili smo tako — in med izrazom, ki ga nikakor ne more spraviti na višino, kakor smo je navajeni od drugih tujecev koncertantov.

Od tujih solistov je bil pri nas tudi slavni Příklad, čigar ogromno tehnično znanje dobiva počasi jasno začrtane, interpretacijsko globoke poteze. Od zadnjih koncertov je pokazal ogromen napredek zlasti v sijajno podanem, slogovno docela izklesanem Bachu.

Trije domači solistovski koncerti, Gostič - Lipovšek, Mezetova - Šivic in Leskovic - Zarnikova so se vrstili tesno drug ob drugem. Gostič se je izkazal z dokaj izboljšano glasovno tehniko, žal je bila dvorana za njegov probojni glas nekoliko premajhna. Mezetova je rojena umetnica. Njeno izvajanje sprejmeš brezpogojno. Po dolgem času je bil to nastop, ki smo ga uživali brez bojazni, da bi bili razočarani, in brez predsodkov. Umetnica je zrela za prve svetovne odre. — Na obeh koncertih sva pianista Šivic in podpisani izvedla nekaj sodobnih domačih in tujih skladb. Šivic se je odlikoval s sijajno tehniko in izredno razvitim smislom za sodobne skladbe, najodličnejše je podal Šimanovskega Šeherezado.

Z velikim veseljem moramo ugotoviti, da je violončelist Leskovic nenavadno napreduval. Od prejšnjih koncertov, kjer je igral sicer jako dobro, je tak razloček v čistoti tehnike, ki postaja sedaj mestoma prav virtuozna, in v globini interpretacije, da mu gre ne samo priznanje najboljšega slovenskega violončelista, temveč da lahko našo interpretacijsko kulturo z najlepšim uspehom pokaže tudi v tujini. Slišali smo tudi, da za tega umetnika ni pravega mesta na naših glasbenih zavodih. Ali je to mogoče? Ali smo Slovenci že zopet enkrat slepi? Borili se bomo za pravico vsakogar, kdor kaj zna, kdor je zažesti slovenski, da more našemu narodu kaj žrtvovati, in kdor ima poštene namene v prid slovenski glasbeni kulturi. Ob Leskovicu je bila Zarnikova, ta izredna osebnost, kot vselej odlična. »Zlate roke ima dekle«, je bila naša sodba. Toda katero vprašanje se nam zopet postavlja? Saj je vedno eno in isto! Kdaj se bomo Slovenci spametovali in znali dovolj ceniti svoje ljudi? Kdaj bomo spoznali visoko vrednost takih umetniških osebnosti, ki ali zaradi nezaposlenosti ali zaradi napačne zaposlenosti ne morejo razviti iz sebe, kar bi z lahkoto mogli ob primernih prilikah? Kako naj umetniki vadijo, če morajo prekomerno poučevati, kako naj interpreti na drugi strani delujejo, če nimajo sredstev za obstanek? Tu ni kriv noben predstojnik ne kako društvo. Nasprotno, saj jim predstojniki, kakor mi je osebno dobro znano, poskušajo pomagati in društvo Glasbena Matica jim je preskrbelo kruh. Ne, to vprašanje idejno zadeva slovensko kulturno občestvo, denarno pa banovino in prosvetno ministrstvo. Kaj voditelji

naše nebojlene slovenske in jugoslovanske prosvete še danes ne vedo, kakšno vlogo ima umetnost pri prosvetitvi naroda? Ni dolgo tega, kar so se pojavili neki letaki, ki so obljubljali razne nagrade za prosvetno delo med narodom. Toda nagrade so bile razpisane za tiste, ki so vzgojili najlepšega plemenskega bika, za resnično prosveto ni bilo niti ene določene. Menda k temu ni še potrebna pripomba.

Končno smo slišali dva kompozicijska večera: Švarov in Arničev, ki sta dvignila oboja mnogo prahu, nekaj izvrstnih kritik, majhno polemiko, v katero se je primešalo tudi nekaj vsakdanjega strankarstva, in mnogo raznih sodb. Mislim, da je umestno, če kot interpret na enem izmed teh večerov povem nekaj svojih misli o tej ali oni sodobni glasbi. Posredno so me namreč vprašali, zakaj interpretiram take stvari (mišljena sta bila Osterc in Švara, od tujih najbrž Čerepnin in Šoštakovič), ki so itak vse zanič. Največji srd se je obračal očitno proti Ostercu in Švari, dočim je vsaj Šoštakovič v splošnem bolj ugajal. (Njegovi plesi op. 1., katere sem igral na Gostičevem koncertu, temelje v svojih osnovah kakih dvajset let nazaj.)

Kaj mislim o Ostercu do njegove predzadnje ustvarjalne dobe, sem na tem mestu že povedal in pri tem ostanem. Tudi o Švari sem že nekaj pisal. Toda tu ne gre ne za enega ne za drugega, temveč za načelo, ali naj izvajamo moderno glasbo ali ne? Pojma moderne in sodobne glasbe sta takole mišljena: sodobno je vse, kar se v naši dobi ustvarja, moderno je tisto, kar ima značaj tako zvanih revolucionarnih struj, značaj izrazito novega. Potemtakem je vse, kar je moderno, tudi sodobno, a ni vse moderno, kar je sodobno. Vsi tisti, ki se zgražajo pri poslušanju modernih skladb, se ne zavedajo, da je glasba kot umetnost podrejena neizogibni dvojnosti: vsebini in izraznim sredstvom. Izrazna sredstva so na kratko opredeljena takole: melodija, harmonija, ritem in posredno oblika. Ta sredstva so realna, t. j. mi jih dojemamo s svojimi čutili in šele s tem poslušanjem hkrati ugotavljamo tudi vsebino. Nikdar ne more povprečni glasbeni poslušalec dojeti izrazom primerne vsebine, če so mu izrazna sredstva tuja. Kajti tako daleč pa pojem duhovnosti v umetnosti le ne gre, da bi mogel tisto, kar je v umetnosti vsebinskega, dojeti brez ozira na izrazna sredstva. Tisto jedro, ki gre, kakor pravimo, človeku do srca, ki ga gane, vznemiri, navduši, potare, dvigne, kratko, tisto »ono«, ki je z besedo prav za prav neizrazno, je z glasbenimi sredstvi nerazdružljivo povezano. Samo preko teh sredstev sploh morem dojeti jedro, t. j. vsebino. Prva ugotovitev se torej glasi: Vsebinska je z izraznimi sredstvi brezpogojno povezana. Samo če so mi izrazna sredstva znana, če jih obvladam ali vsaj poznam, samo tedaj morem prodreti do vsebine. Ne rečem, da velja ta trditev za vsakega, velja pa prav gotovo za koncertno občinstvo, ki zaradi nepoznavanja izrazil zadene na njih nenavadno obliko. Izrazila se tedaj postavijo kot nepremostljiva pregrada med poslušalce in vsebino in docela umljivo je, da poslušalec umetnino odkloni, ko niti njenega zunanjega videza ne obvlada!

Drugo vprašanje je, ali pozna naše občinstvo ves razvoj glasbe od približno 1850 dalje. Odgovor na to je docela zanikajoč. Še celo mnogo poklicnih glasbenikov ne pozna in ne ume tega razvoja, kaj šele koncertno občinstvo! Tisti, ki s takim navdušenjem zabavljajo čez moderno, naj kar priznajo, da jim ni samo pri Wagnerju, čigar izrazil sploh ne doumejo, temveč tudi pri Mozartu jako dolgčas! Zakaj? Ker so vzgojeni čitalniško romantično. Dojemanje akordike je namreč skrajno lahko, zato so takemu poslušalcu uumljive tudi vse tiste modernejše struje, ki rabijo predvsem zaporednost raznih harmonij brez posebnega ozira na samostojno večglasje. Zaporedni akordi apelirajo namreč na poslušalčevo čustvenost, ker enostavno ni treba nikakega posebnega miselnega dela pri tem preprostemu poslušanju. Toda tudi razvoja harmonije ne poznajo. Koliko so slišali Regerja, koliko Skrjabina, koliko poznega Debussyja, koliko Straussa in Schreckerja, koliko Suka in novejšega Novaka, in končno koliko modernih Francozov in Rusov, ki so vsi že leta 1910 — 14 skladali moderno, med tem ko smo se mi potapljali v čitalniških zvokih tonike in dominante? Ves ta prehod in razvoj je naša publika in z njo dober del glasbenikov prespala. Čisto preprosto prespala. Po vojni nam je bil dostopen le še italijanski verizem. To je vse!

Druga ugotovitev se torej glasi: zaradi nepoznavanja razvoja naše občinstvo ne more poznati modernih izraznih sredstev, zato ne more umetnin dojemati, zato pa tudi ni upravičeno soditi o njih. Toda če mi kdo navdušeno pripoveduje o bogati literaturi kakega tujega naroda, kaj bom storil, da mi bo ta literatura dostopna? Učil se bom njegovega jezika. (Da se morejo umotvori v literaturi prevajati, pustimo ob strani, če hočemo, da drži primerjava z glasbeno umetnostjo.) Zato je dolžnost vseh glasbenikov z glasbenim občinstvom vred, da se prvi kot učitelji, drugi kot učenci pobrigajo, da se to porazno neznanje popravi.

Tretje vprašanje je dokaj kratko in se tiče tistih preprostih ugotovitev, da ni »nobene melodije« ne »lepih zvokov« v skladbah. Tisti, ki to trde, se strahovito dolgočasijo pri kakem zadnjem Beethovnovem kvartetu, da navedem samo eno ime, ki ga vsaj iz navade spoštujejo. Samo toliko odkritosrčni niso, da bi to priznali. Pri tem gre namreč za razvoj, ki ga je smešno zanikati. Toda razvoj ni samo rast, temveč je tudi izbira. Kako pa naj sodobna, ne samo moderna glasba sploh raste in izbira, oziroma izbira in s tem raste, če je ne bomo izvajali? Ustvarjalci morajo svoja dela slišati, občinstvo mora (o, da bi bilo kmalu tako zrelo!) o teh delih soditi. Na ta način se vrši izbira in rast, na ta način napredek. Tretja in zadnja ugotovitev se torej glasi: Samo s smotrnim izvajanjem sodobnih in modernih del pripomoremo k evoluciji v umetnosti. Samo na ta način smo vredni vseh stvaritev, ki nastajajo okrog nas, da jih izvajamo, poslušamo, presojujamo in s tem izbiramo ter uvrščamo v veliko stavbo glasbene kulture.

Nikdar ne trdimo, da so vsa moderna dela dobra, kaj šele široki krog sodobnih del! Ne trdimo niti, da je vse dobro, kar smo modernega in

sodobnega kdaj izvajali. Toda vemo, da izpolnjujemo svojo nalogo in dolžnost, če se obračamo k sodobnemu repertoarju in ga skušamo prikazati poslušalcem po svojih močeh. Kaj le-ti morda mislijo, da nam ni znano, da bi bilo laže in hvaležneje nastopati z znanimi in prizanimi umetninami? Kaj mislijo, da je študij sodobnih skladb lažji? Zato je treba dovolj žrtev, dovolj samozatajevanja, pa tudi dovolj prepričanja, da pravilno ravnamo.

O vrednosti moderne in ostale sodobne glasbe in o njenih medsebojnih odnosih pa ob drugi priliki.

Marijan Lipovšek

ZAPISKI OB GIDEOVI „VRNITVI IZ Z. S. S. R.“

I.

Denn sie (die Rechtschaffenheit) kennt keine Rücksicht, sei es, dass sie mit der Freundschaft, mit der Macht, oder mit dem eigenen Interesse sich feindlich begegnete: hier liegt die Gefahr abtrünnig zu werden.

(Schopenhauer-Gracian, 29. maksima¹.)

Ta zanimivi sodobnik! Katoliška cerkev in Francoska Akademija, obe sta mu ponujali nesmrtnost. Utegnil bi bil sprejeti prvo — kakor Paul Claudel, lahko bi segel po drugi — kakor na pr. Georges Duhamel; mogel bi združiti oboje — kakor François Mauriac. Poskusil pa je svojo pot, sam in pogumen: pot brezobzirne iskrenosti. Splošne karakteristike, ki jih vzdevamo velikim umetnikom in mislecem, skoraj zmerom varajo; a če je za Goetheja simbolična tista z njim nerazdružljiva beseda »Weisheit« in če ob Dostojevskem kakor ob Beethovenu in Rembrandtu spontano občutimo neko mistično globino, potem lahko tudi ob avtorju spisa »Si le grain ne meurt« opozorim na rdečo nit, ki se vije skozi vse njegovo življenje in delo — kljub boleznosti, ki je je mnogo v obeh — : »sincérité«.

Najbrž ima prav njegov apologet Maurice Sachs, ko piše (André Gide, Denoël et Steele, 1936): »In čeprav ga bodočnost ne bo imela za najpomembnejšega človeka na začetku tega stoletja, bo morala priznati, da je bil eden najpoštenjših, najresnejših in najneodvisnejših mož svoje dobe.« Vsekakor: pojav Andréja Gidea ni epohalnega značaja; ostal pa bo kot svetel primer etičnega človeka v smislu Nietzschejevega pojma »intellektuelle Rechtschaffenheit« (izraz, ki ga je avtor »Strani iz dnevnika« pofrancozil z »honnêteté de l'esprit«).

Seveda se nam že tu vsiljuje fundamentalno vprašanje, v koliko je bil ta očitni subjektivist sposoben spoznati

¹ Iz iste maksime: »Ein rechtschaffener Mann sein: stets steht dieser auf der Seite der Wahrheit, mit solcher Festigkeit des Vorsatzes, dass weder die Leidenschaft des Haufens, noch die Gewalt des Despoten ihn jemals dahin bringen, die Grenze des Rechts zu übertreten... Jedoch der beharrliche Mann hält jede Verstellung für eine Art Verrat.

resnico. (V zvezi s predmetom, ki ga obravnavam kasneje, omenjam zanimiv Nietzschejev domislek: »Grozotni doživljaji nas postavljajo pred vprašanje, ali ni tisti, ki jih je doživel, sam nekaj grozotnega.«) Za pomen Gideovega dela je brez dvoma usodno, da je zmerom sledil svojim čustvom (»sentiments«) do kraja. Pri njem skoraj ni trezne stvariteljske umirjenosti, čeprav sam neke izjavlja: »Mislím, da je omamljenje usodno duhovnemu razvoju« (»Si le grain ne meurt«). In še nekaj: Francoz je, pripadnik naroda, ki — po Curtiusovi formulaciji — »v dobi kolektivizma rešuje individualnost«.

Seveda sem s tem nakazal le potezo, ki je poleg njegovega zname-nitega »antikonformizma« najmarkantnejša sestavina Gideovega duhovnega profila.

II.

Bewundert viel und viel gescholten . . .

(»Faust«, II. del, 2. dejanje.)

Dvajset let po oktobrski revoluciji nam je nesveta Rusija še zmerom samo ogromna imaginarna ploskev, svet, o katerem lahko nekoliko beremo, mnogo razmišljamo in še več ugibamo, vanj dvomimo ali verujemo. V stremljenju, da se seznanimo s problematiko usodnega poskusa, ki se vrši onstran vzhodne meje meščanske Evrope, smo navezani na resna in neresna poročila, ki jih pretežno narekujejo enostranska čustva. Ljubezen in sovraštvo, oba slepa, le prepogosto zameglita trezen pogled, onemogočita kritično sodbo in tako omejujeta poročevalca pri njegovem odgovornem delu. Značilni so že naslovi te vrste spisov: »Muss Russland hungern?« (Ammende), »Zukunft im Rohbau« (Weiskopf), »Staline, un nouveau monde« (Barbusse), »Russie nue« (Istrati) itd. Če namigujem na tako imenovano tendenčnost reportaž o Z. S. S. R., se seveda ne zavzemam za tisto mlačno naziranje, ki hoče videti resnico zmeraj v »zlati« sredini. Jasno je, da — zlasti v tem primeru — ni enako oddaljena od obeh skrajnosti; čisto umestne se mi zde besede, ki jih je napisal Konrad Heiden v svoji knjigi o Hitlerju: »Objektivität ist nicht Standpunktslosigkeit«. V zvezi s tem lahko na splošno rečemo, da je še najresnejše poročanje tisto, ki — po preprosti definiciji Arthurja Rosenberga (»Geschichte der deutschen Republik«, Karlsbad, 1936) — »skuša soditi z g o l j iz dejstev«, ne glede na ideološko pripadnost pisca ali njegove predsodke. Kajpada smo ljudje kljub najpoštenejši težnji po nepristranosti in stvarnem spoznanju zmerom bolj ali manj subjektivni. Znana je anekdota o Walterju Raleighu, o katerem pripovedujejo, da je resignirano sežgal rokopis ene svojih zgodovinskih knjig, ker mu je neka druga pričla bistveno drugače opisala ulično demonstracijo, ki jo je bil sam opazoval. In kaj piše historik Ernst Bernheim v svoji »Einleitung in die Geschichtswissenschaft«? Samo navedek: »Različni opazovalci utegnejo isti dogodek različno dojeti in pojmovati, ker so psihični procesi, ki določajo naše zaznavanje, naše predstave, sodbe in zaključke, odvisni od zgrajenosti naših čutil, od duhovnih sposobnosti in dispozicij — in ker so le-te po položaju in okoliščinah individualno bolj ali manj različne«.

Iz teh in podobnih vzrokov in zaradi dosedanjih izkušenj² postanemo skrajno skeptični, kadar se srečamo z magičnimi inicialkami Z. S. S. R., ki vzbujajo v žalostni današnji predvojni Evropi privide medijev in zasledovalno blaznost.

Zlasti še zato, ker gre tu za nekaj več kakor v Raleighovem primeru.

III.

La forêt..., affreusement touffue et où je me perds,
c'est celle des questions sociales.

(Retour de l'U. R. S. S., str. 33.)

Prav ima, ko piše v svoji avtobiografski izpovedi (l. 1926.), da je »omamljenje (l'infatuation) usodno duhovnemu razvoju«. Ta misel bi lahko stala na prvi strani njegovega dnevnika; utegnila bi mu mnogo koristiti.

Zmerom ga je vleklo v ekstreme, ki jih ni znal razumsko opravičiti. (»Skrajno težko mi je teoretično razložiti stališče, ki sem ga iskreno občutil«, je izjavil l. 1935. na znanem diskusijskem večeru³.) Kljub asketstvu, ki začasno prevladuje v njegovem delu, pa je Gide pogosto prav nekritično izbiral oblike svojih javnih manifestacij, kadar je veljalo prekoračiti ozki krog umetništva. (L. 1916. n. pr., ko je dobila krvaveča Evropa svoj prvi vojni roman — Barbusseov »Ogenj« — je pisal André Gide ideologu monarhistično-šovinistične reakcije Charlesu Maurrasu, da se pridružuje njegovemu gibanju. Dvajset let kasneje je motiviral ta svoj korak takole: »... zdelo se mi je, da je bila Action française edina resna skupina in da je bilo v tistem trenutku potrebno, da si sežemo v roke.«)

Pred dobrimi desetimi leti se je na slikovit način preusmeril v komunizem. (Nietzsche pravi nekje, da moramo biti previdni s pitoreskimi ljudmi!) Treba mu je bilo iti v globino Afrike, da je spoznal težke socialne neuravnanosti današnjega sistema, vprašanja, ki jih srečujemo v vseh podnebnjih v bolj ali manj akutni obliki. (Že v letih 1893 — 1896, ko se je prvič mudil na črnem kontinentu, je — kakor piše prijatelju Jeanu Schlumbergerju — opazil na primer, »kako je banka C. metodično razlaščala male arabske obdelovalce« in podobno; vse to — pravi — ga tudi takrat ni pustilo ravnodušnega. Vendar: »Zdel bi se bil samemu sebi onečaščen kot umetnik, če bi bil uporabljal svoje pero za tako vsakdanje skrbi.«)

V njegovem intenzivnem in bogatem notranjem življenju so čustvene komponente skoraj zmeraj prevladovale nad intelektualnimi. »Izobraženejšega me delate kakor sem. Na splošno sem bolj izpraševal življenje kakor knjige,« piše Françoisu Porchéju (v dodatku h »Corydonu«). To samopriznanje, ki v ničemer ne zmanjšuje niti vrednosti njegovega umetniškega dela niti njegove človeške veličine, postane važno, če ob-

² Istrati je pisal svoje knjige o Rusiji brez znanja ruščine, čeprav v njih pogosto citira iz sovjetskih časnikov.

³ »André Gide et notre temps«, str. 60.

ravnavamo Gidea politika. Tudi njegova — sam ne ljubi tega izraza — »konverzija v komunizem« ni rezultat hladnega logičnega preudarka. Ko je v polemiki s katoličani pred leti omenil, da verskega nazora ni mogoče razumsko utemeljiti, ga je Maritain upravičeno zavrnil: »... obžalujemo, da niste tedaj, ko ste se izrekli za komunizem, tudi vi sami pokazali enake skrbi za duhovno poštenost« (ali: »intelektualno kontrolo«).

Oglejmo si še nekaj zgovornih primerov: »... ni bilo branje Marxa tisto, kar me je privedlo do komunizma. Neizmerno sem se trudil, da bi ga bral...« (»André Gide etc.«) »Če bi socializem uspel, mi je dejal V., bi izgubil veselje do življenja; a jaz bi ga izgubil v nasprotnem primeru.« (Pages de Journal.) »In če bi bilo potrebno moje življenje, da bi bil zagotovljen uspeh Z.S.S.R., — dal bi ga takoj... kakor je storilo toliko drugih... Te besede pišem s hladno glavo in z vso iskrenostjo, ker čutim, da moram zapustiti vsaj to pričevanje, če pride smrt, preden bi se mi bilo mogoče bolje izjaviti« (Pages etc.). V njegovih intimnih »Straneh iz dnevnika« naletimo celo na značilnost, ki bi jo zaradi očitne podobnosti rad imenoval Heinejev problem⁴: »Dopuščal je celo (ta stari svet) moje knjige, ki bodo sojene, da so preveč subtilne in preveč odmaknjene od slučajnih srečanj, ki v novi družbi, kakršno si želim, ne bodo dala mnogo bralcev« (Pages etc).

Ti citati iz zadnjih Gideovih spisov so vsekakor dovolj značilni. (Če bi hoteli v celoti obdelati problem njegovega »komunizma«, bi morali v posebni studiji obravnavati politično iskanje individualista, čigar osnovna izobrazba poteka iz dveh — v resnici skoraj neizčrpnih, a za eksaktno uporabo premalo eksaktnih — virov: iz mitologije in biblije.)

Te ugotovitve so se mi zdele potrebne preden preidem k opazkam o najnovejši Gideovi brošuri; menim, da jih moramo imeti v mislih, če hočemo razumeti presenetljive disonance v knjigi »Retour de l'U. R. S. S.«, o kateri sodi češki orientalist B. Hrozný, ki je prepotoval Rusijo skoraj ob istem času kakor Gide, da je pisana brez zgodovinskega čuta.

Na skopih osemdesetih straneh — samo toliko je namreč pravega besedila — izvemo le malo novega o Sovjetski zvezi; knjiga ima značaj dnevnika, torej literarne zvrsti, ki pove zmerom več o avtorju kakor o obravnavanem predmetu. Predvsem se seznanimo z nekimi iluzijami, ki jih marsikdo Gideu ni več pripisoval. Že prvi vtis, ki ga dobimo, če beremo te subjektivne zapiske, napisane brez pravega poznavanja predvojnne Rusije in v pričakovanju že dovršene nove stavbe, nam priča, da so bile Gideove predstave o deželi, v katero je potoval — skoraj bi se mi zareklo: romal — skrajno nekritične. — — —

⁴ Prim. H. Heine: Lutèce (Paris, 1855), uvod. »... s svojimi žuljavimi rokami bodo razbili (komunisti) vse marmornate sohe lepote, tako drage mojemu srcu; ... moja Knjiga pesmi bo služila speceristu, da bo delal škričljive... Kakorkoli! O vsem tem sem si na jasnem... in kljub temu iskreno priznavam: ta komunizem, tako sovražen vsem mojim interesom in nagnjenjem, osvaja mojo dušo s čarom, ki se ga ne morem ubraniti...« (Reclamova izdaja Heineja, IV. zv., str. 783.)

Poročilo, ki ga je podal Gide o svojem tromesečnem⁵ bivanju na Vzhodu in ki ga je sovjetska kritika sprejela z zelo primitivnimi polemikami, je fragmentarno, pogostoma anekdotično; stilistično prikupno, vendar po vsebini nič manj neenotno kakor po obliki. Stavki nečvornega navdušenja⁶ se izgublajo v pesimističnem rezoniranju o konformnosti (= brezosebnosti) sovjetskega človeka (»Sreče vseh ne moremo doseči drugače kakor na škodo vsakega posameznika. Če hočete biti srečni, bodite konformni...«; str. 48).

Sicer pa avtor svoji brošuri sam odvzema značaj dokumenta s tem, da priznava svojo nekompetentnost v ekonomskih vprašanjih. Katera pa so v Z. S. S. R. važnejša? Na str. 25 na pr., ko poroča o svojih obiskih v tovarnah, se izogne nadaljnemu pripovedovanju z besedami: »A o tem ne morem govoriti kompetentno«. Ali: »Popolnoma čutim svojo nekompetentnost in jo čutim čedalje bolj. Politična, gospodarska in finančna vprašanja spadajo v področje, ki je zame pustolovščina, v katero se spuščam le s strahom« (Pages de Journal). — Nekaj pa je tudi povsem samovoljnih formulacij. Da je najlepši v Leningradu prav za prav St. Peterburg, ni težko uganiti, kakor si lahko vsakdo sam misli, da je v Rimu, Parizu in na Dunaju najbolj občudovanja vredno tisto, kar je usedlina stoletij. A ta in podobna estetska vprašanja niso bistvena.

Naj sklenem: ne le za Gidea, temveč tudi za nas velja antična modrost: ljubša nam je resnica kakor Platon. Priznati je treba, da je ta resignirana reportaža pošteno, iskreno delo, kakor skoraj vse, kar je prišlo izpod peresa Andréja Gidea, katere hvalo in grajo pa je treba sprejeti s previdnostjo. T. V.

---

⁵ »Slovenec« piše v uvodniku 6. decembra 1936: »Večletno (!) bivanje v U.S.S.R.«. V prevodu, ki ga je objavljala isti list februarja tega leta, je več značilnih netočnosti. V nadaljevanju 4. II. manjka n. pr. tale stavek: »Drugi, kompetentnejši od mene, bodo povedali, ali ni ta preusmeritev samo navidezna in ali ni to, kar se nam zdí napačno, le usodna posledica določenih prejšnjih dispozicij« (str. 13). Izpuščena so tudi mesta na straneh 28, 50, 77—78; zlohoten prevod še na str. 72 (opazka). Na nekem mestu je prevajalec Gideove »čudeže« (str. 15) poslovenil s »čudovitimi uspehi«.

⁶ Na str. 46: »Kajti to ostane pridobljeno: v Z. S. S. R. ni več izrabljanja velikega števila ljudi v dobiček nekaterih. To je ogromno.« Str. 16: »To, kar je Rusija realizirala, je najpogosteje občudovanja vredno.« Podobno na straneh 19, 21, 26, 28.

BOHINJSKI ZEMLJEVIDI

Bohinjske planine, še posebno pobočja, po katerih so pasli vaščani gornje doline, imajo svoje posebne zemljevide, ki žive v ustnem sporočilu, pa danes v času močnega izpreminjanja socioloških življenjskih osnov izumirajo. Mlajši so že marsikaj pozabili, dočim se starejši spominjajo še vse mreže imen, s katerimi so bili vsi kottički na gmajni in

pobočjih oživiljeni. Te mreže so prav za prav pastirski zemljevidi. Doraščajoči pastirček se je moral počasi posvetiti vanje, da je znal vedno povedati ali odgovoriti na vprašanje »kje si videl?« — ali — »kam si zagnal živino?« Ohranjena imena pričajo o tesni povezanosti z zemljo, o razvitem občutju za pokrajinsko plastiko in o nadarjenosti za konkretno mišljenje. Posebno živo so posuta z imeni pobočja okoli Stare Fužine, kjer so pred vsem živeli kozarji, ki so imeli vsak svojega pastirja. Našteval mi jih je Franc Langus pri Stari Fužini; zapisoval sem jih po fonetični izgovorjavi in jih prenesel v literarno obliko z nekaterimi značilnostimi v oklepaju. Tak zemljevid bi bilo treba seveda objaviti s plastičnimi slikami, zaznamovati na njih vsak kotic, povrhu pa ga še opremiti z jezikovno razlago. Svoje dni je dala M. S. pobudo za zbiranje ledinskih imen, kar bi bilo treba zopet oživiti, saj bi bil študij tega jezikovnega bogastva, doslej pri nas še malo razvit, v vseh pogledih, v folklornih, znanstvenih in literarnih zelo zanimiv.

Pobočja od Vogarja do Pršivca: Spodnja in srednja lega: Lorenčkojca (Vorenčkojca); — V malti; — Klanica; — Vogarška konta, — Kopišče; — Prebrnica; — Mel (mali, veliki); — Za fužinskim kamnom; — V vogel; — Koča (na koči); — Medveščkova dolinica; — Prvi graben; — Drugi graben; — Pri mizici; — Tretji graben; — Jelarčev kopišče; — Pod Grajščičem; — Gnidov hrib; — Maričnikov hrib; — Ušiv hrib; — Beljava; — Odarčkovo korito; — Studenca (množ.); — Plaz; — Jama; — V robeh; (Zgornja lega): V skrleh; — Lipje; — Polica; — Bovec; — Zagon; — Lazarjevo korito; — Prvi rob (f); — Malo govnišče; — Veliko govnišče; — Krasi; — Tisa; — Grajščič; — Debeli Kuk; — Mršljan — Brscà; — Odarčkovo korito (v robeh); — Oltar; — Velike porte; — Lešče; — Mala bedčca; — Velika Bedčca; — Suhi potok; — Jelarčev rob; — Mokra skala; — Osredki; — Mali osredki; — Ribčev strug; — Komat; — Govec; — Ukat;

Pršive: Pri skali; — Štumpn; — Ogradi; — Komarča;

Stuđor: Preval; — Stanič; — Pod Staničem; — Turkojca; — Pod Turkojco; — Rjavka; — Pod Rjavko; — Poznanjca; — Veliki konj; — Mali konj; — Sedova dolina; — V njivcah; — Pleša; — Drlovnik (Pod velikim konjem); — Pršive (Pod malim konjem); — Mokrica;

Rodnica: Za jezom: Špik; — Mlina; — Pri rudi; — Pri studencu; — Sedelčkova konta; — Na peči; — Na sedlu; — Trate; — Peč; — Pri mali peči; — Pri veliki peči; — Za lazi: Pod pečjo — V brdih; — V dempljah (studenc); — Drage; — Doline; — Resnik; — Potaž; — Na dragah; — Na kamnu; — Na laz; — Ovčji laz; — Oslovca; — V robeh; — Rodnica (Spodnja, zgornja);

Jezerska kotanja: Prebrnica; — Pri močilih; — Pri bajerju; — Za krajcem; — Na blatnici; — Pod bregom; — Pokrajnica; — Laz; — Pri Hlipovem stogu; — Pod kamnom; — Na laz; — Pod bregom; — Pri jezu; — Ražnjaja; — Podkrašca; — Štefanka; — Javor; — Brdo; — Mlino ali Stare stope; — Pri jezu; — Vabora.

Juš Kozak

OB KONCU GLEDALIŠKE SEZONE

Pristopimo kar brez običajnega uvoda k obravnavanju dejstev, ki so ustvarjala in usmerjala letošnje gledališko življenje ter odločala o njegovi vrednosti ali nevrednosti. Oglejmo si najprej repertoarno vprašanje. Tu moramo razlikovati: 1. kvaliteto, 2. idejno ali programatično stran.

Repertoar. Nekaj besed o kvaliteti letošnjega repertoarja. Njegov umetniški nivo se je dvignil samo na eni strani, namreč pri komediji. Dramaturg je dobro rešil staro, vedno ponavljajoče se vprašanje, kako spraviti v sklad umetniško vrednost in vabljalnost repertoarja, njegovo umetniško in merkantilno stran; namesto nekdanjih slabih burkastih komedij je postavil na oder celo vrsto dobrih komedij, ki so zavzele skoro polovico letošnjega programa: n. pr. ležerni, duhovitega francoskega esprija polni Labicheov »Florentinski slammik«, Cankarjevo komedijo »Za narodov blagor«, svojevrstno komedijo Katajeva »Kvadratura kroga« (v novi Stupičevi režiji), Wernerjevo »Na ledeni plošči«, nekoliko melanholično »Maturu« Ladislava Fodora, »Rivala« (Zukmayerjeva priredba) i. t. d.

V primeri z moderno komedijo, ki se je tako bohotno razrasla v letošnjem in tudi lanskem repertoarju, pa občutno pogrešamo:

1) Starejšega, klasičnega repertoarja, ki je zastopan le s Shakespearjevim, slabo pripravljenim »Kraljem Learom«. Med dvajsetimi deli je ena sama klasična tragedija za moderno, umetniško visoko razvito gledališče odločno premalo. Vsi veliki sodobni progresivni teatri črpajo vedno nove, sveže sile iz bogate zakladnice klasične in antične dramatike. Letos je stoletnica Puškina: če smo že praznovali Begovičev in Nušičev jubilej z »Lelo« in »Dr« — zakaj ne bi Puškina z njegovim velikim tekstom »Borisom Godunovim«?

2) Docela pa je izpadla iz repertoarja ne samo klasična, marveč tudi realistična drama preteklega stoletja. Kljub kapricam gledališke mode — v bistvu je prav tako merkantilna kakor vse druge mode — ki n. pr. odklanja že dolga leta Ibsena, hrani starejša realistična ruska, francoska, nemška, severnjaška, angleška drama toliko življenjskega in oblikovnega bogastva, da je škoda za vsako gledališče, če ga pušča neizrabljenega in če ne črpa svojih življenjskih sil iz njega. Naša letošnja sezona — pa tudi lanska — ni prinesla menda niti enega samega dela iz te zakladnice. Čemu? Oziri na publiko? Moda?

3) Prepičlo in preborno je zastopana slovenska dramatika, tako novejša kakor starejša. Razen Cankarjeve komedije »Za narodov blagor« smo dobili le še dve novi slovenski drami: Žigonovo »Kadar se utrga oblak« in Erncičevo »Med štirimi stenami« — nismo pa videli napovedane Kreftove »Velike puntarije«. Čas je že, da umetniško vodstvo našega gledališča izbere iz naše celotne dramske literature vrsto relativno najboljših del ter ustvari v bližnji bodočnosti svojstven repertoar, čigar težišče bo v slovenski dramatiki. Naj gre od Linharta preko Levstika, Jurčiča do Cankarja, Kraigherja in naših novejših povojnih dramatikov — ni vrag, da bi se med kvantitetno ne ravno ubožno slovensko dramatiko ne našlo nekaj del, vrednih sodobne publike in sodobnega gledališča. Naloga našega gledališča je, da tudi naša starejša dramska dela daje v sodobni odrski interpretaciji, naloga režiserjev, da jih predelajo, prečistijo, in če treba, na novo prepesnijo.

Nadaljnja negativna stran repertoarja se ne tiče njegove kvalitete, pač pa kvantitete. Za naše prilike je, po mojem mnenju, dvajset premier (oziroma osemnajst, če odštejemo ponovitvi »Petra in Alekseja« in »Cyrano de Bergeraca«) nasilje nad ansamblom. Izmučen, preobremenjen ansambel ne

more dati dovršenih vpriporitev in kreacij. Dvanajst dobro naštudiranih in harmonično dograjenih premier bi pomenilo za naše gledališke razmere ne samo večji moralni uspeh kot dvajset na vso sapo, hitro zrežiranih premier, marveč po vsej priliki tudi podoben materialni uspeh. Kajti odlične vpriporitve dožive tudi več repriz. Sploh bi moral biti smoter umetniškega vodstva gledališča, da se po možnosti vsa dela, ki so na repertoarju, obdržijo tudi vso sezono na odru. Težnja režiserjev in igralcev pa mora biti, da s kvaliteto vpriporitve in posameznih kreacij zagotovo čim več repriz.

Še neko podrobnost: popolnoma nepotrebno in nesmiselno je bilo spravljati na repertoar Georgea Fraserja »Zadnji signal«, v katerem »pozitivni« junak govori približno takole o burskem (recimo slovenskem) nacionalnem problemu: Čemu se razburjati! Gozdovi bodo še vedno šumeli v vetru, žita bodo cvetela in zorela i. t. d. kakor sedaj, pa naj uporabljajo po uradih burski ali angleški jezik, naj vise po poslopjih burske ali angleške zastave. Slovenskemu gledališču ne bi bilo treba dajati takih del, ki vpriporitve ne zaslužijo ne po kvaliteti, še manj po svoji idejnosti.

Največja in najbolj negativna stran našega repertoarja sploh pa je: popolno pomanjkanje idejne koncentracije, idejne enotnosti, enotne repertoarne zamisli.

Če upoštevamo štiri osnovne načine izbiranja repertoarja:

- 1) izbor po principu kvalitete in enotne zamisli (idejno-estetsko načelo),
- 2) izbor po principu kvalitete in brez enotne zamisli (eklektično načelo),
- 3) izbor brez principa kvalitete in z enotno zamisljo (programatično načelo),

- 4) izbor brez principa kvalitete in enotne zamisli (merkantilno načelo), moramo ugotoviti, da se naša repertoarna politika giblje med 4. in 2. načinom izbiranja oziroma sestavljanja repertoarja. Vendar moramo priznati, da odloča zadnja leta v pretežni meri drugi princip izbiranja. Naloga gledališkega umetniškega vodstva pa je, da teži za sestavljanjem repertoarja po 1. principu, to se pravi po repertoarju, ki ga ne bodo usmerjala samo stroga kvalitetna, marveč tudi in v enaki meri idejna načela. Repertoar mora biti odgovor najtišjim vprašanjem in pričakovanjem publike. Zato dramaturg ne sme biti le izkušen in izobražen gledališki strokovnjak, marveč mora s finim instinktom umetnika in politika prisluškovati tokovom svojega časa in potrebam ljudstva, ki mu je gledališče namenjeno. Njegovim notranjim potrebam pa naj zadosti z odgovori, ki jih v sebi skrivajo drame, tragedije in komedije vseh časov in narodov. Bolečemu vprašanju sodobne družine n. pr. lahko odgovori z repertoarjem, čigar težišče bodo dela, razkrivajoča najrazličnejše komične in tragične strani osnovne družbene celice: rodbine.

Igralci. Glavni vzrok, da nam je letošnja sezona prinesla sorazmerno zelo malo svojstvenih, močnih in v sebi dognanih igralskih kreacij, je gotovo v preobširnosti repertoarja in v maloštevilnosti ansambla. Za tako obširen in mnogoličen repertoar bi morale imeti gledališče vsaj še deset prvovrstnih igralskih moči, kajti le takrat bi lahko zasedali igralci samo take vloge, ki so primerne njihovim igralski oblikovalnosti in umetniški potenci, in le tako bi odpadla preobremenjenost in prezaposlenost igralskega ansambla, katere logična posledica je nedognana, samo na pol ali še manj naštudirana igra. Zaradi te preobremenjenosti trpi umetniška kvaliteta in zaradi nje pohajata igralcu dobra volja in energija. Najbolj pogubno pa je, da so preobremenjene vprav najboljše igralske moči. Nenormalno in tudi za igralca škodljivo je, če mora igrati v eni sezoni kar deset težkih, glavnih vlog, kot jih je moral igrati letos n. pr. Levar. Če se nekoliko ozremo v bodočnost in se vprašamo, kaj bo z igralskim ansamblom čez nekaj let, če se vprašamo, kaj in kako je z igralskim naraščanjem, dobimo porazen odgovor: ansambel se bo, če pojde tako na-

prej, skrčil še bolj, in četudi bi dobili potreben kredit za nadomestilo, ne bo primernih, usposobljenih igralskih moči, kajti pri nas se živ krst že leta in leta ne briga za odkrivanje in vzgajanje igralskega naraščaja. Nimamo ne potrebne igralske šole (bila je svoje dni, pa je seveda, kakor vse pri nas, zaspala), ne dramskega gledališču priključenega studia. Ta indiferentnost in brezskrbnost, s katero gremo preko najosnovnejših pogojev za zdrav in živ razvoj gledališča, je za nas prav tako značilna kot brezbrzičnost, s katero že dolga leta sem puščamo v nemar najosnovnejša vprašanja sodobne slovenske dramatike. Kakor da se vodstvo ne bi zavedalo prejasnega in preočitnega dejstva, da je slovensko gledališče brez zdravega, svežega, talentiranega in kultiviranega igralskega naraščaja in brez močne sodobne slovenske dramatike obsojeno na žalostno propadanje, če že ne na propad. Gledališko vodstvo, čeprav se morda vsega tega zaveda, v tem oziru ne opravlja svojih dolžnosti v polni meri. Njegova naloga je, da ustanovi in vodi dramatično oziroma igralsko šolo, da skrbi za sistematično vzgajanje nove sveže igralske generacije; njegova dolžnost in naloga je tudi, da z vsemi silami in možnostmi, s primernejšimi honorarji, natečaji, nagradami in z večjim upoštevanjem slovenskih del podpre in pospešuje razvoj slovenske drame. Ni samo nezaupnica naši dramatiki, marveč v prvi vrsti slovenskemu gledališču, ako v enem letu med dvajsetimi deli ne vprizori več kot dve novi in eno starejšo slovensko dramo.

Oglejmo si na kratko nekatere karakteristične poteze naših vidnejših igralcev in igralk, kakor nam jih kažejo fiziognomije nekaterih njihovih letošnjih kreacij.

Levar je v 25. sezoni svojega bogatega odrskega udejstvovanja z veliko energijo in vztrajnostjo izoblikoval vrsto najrazličnejših stvaritev. Od »Kralja Leara«, ki mu je prilil preveč besednega in premalo shakespearskega patosa, preveč poučarjajoč Shakespeareov iracionalizem in premalo njegovo prvobitno, brezprimerno vitalnost, pa do Larry Renaulta v »Simfoniji 1937«, je ne samo velika psihološka, marveč tudi izrazna razdalja. Značilno je, da je tragično patetični Levar veliko bolj uravnovešeno in močneje igral docela nepatetičnega Larry Renaulta kakor patetičnega kralja Leara ali pa carja Petra (Peter in Aleksej). V Larry Renaultu se je s tako silo in prodornostjo razrasel na vse strani, da je ustvaril eno najbolj dovršenih kreacij letošnje sezone; v njej se je, kakor tudi v Cyrano de Bergeracu, pokazal ne samo kot igralec širokega odrskega razmaha, marveč zlasti kot odkrivalec najsubtilnejših psihičnih nastrojenj in občutij.

V »Konjeniški patroli« kot podčastnik Matejka in v »Rivalih« pa kot captain Flagg nikakor ni mogel uravnovesiti dveh elementov svoje igralske narave in šole, namreč heroičnega in realističnega; zato sta ti dve figuri neenakomerno grajeni: zdaj prevladuje besedni patos, zdaj notranja psihološka igra. Levarjeva skrita težnja je še zmeraj herojsko obvladovanje središča scene, njegovo gibanje in njegove geste še zmeraj nehote uhajajo v teatralno »simetriziranje«; ta njegova igralska poteza, recimo ta rekvizit zvezdniškega teatra, je najbolj motila v preprosti, ležerni komediji »Maturi«, kjer je igral direktorja, morda najprirodnejše pa se je uveljavila v romantično-patetični osebi Stefana Roosa v »Zadnjem signalu«.

Levar in Cesar sta vsak po svoji poti in vsak na svoj način prišla do realističnega oblikovanja. Levar preko teatarske heroike, Cesar preko teatarske grotesknosti in komične karikaturnosti. To notranje prehajanje spremlja pri Cesarju tudi sprememba vlog. Cesar lahko vsestransko izživlja in uveljavlja svoje igralske sile šele sedaj, ko zapušča svoje epizodne, sicer humorja in komike polne kreacije in oblikuje povsem nove, kakor so njegov Grozd v komediji »Za narodov blagor«, gangsterski parvenijski ameriški magnat

Dan Packard v »Simfoniji 1937« ali pa njegov balkanski sorodnik Života Cvijović v Nušičevem »Dr«. Cesar sicer ni igralec prerazsežnih psiholoških možnosti, globokih in subtilnih doživetij, osvoji pa človeka s svojo nenavadno vitaliteto, z elanom in dinamičnim optimizmom.

Ako upoštevamo 3 značilne igralske tipe — idejno sintetični, meditativno analitični in aktivistični, lahko rečemo, da je Levarjeva igra pretežno sintetična, posamezne scene in vse dogajanje v celoto objemajoča, da je Kraljeva psihološko analitično-meditativna, dejanje poglobljajoča in zadržujoča, da pa je Cesarjeva igra aktivistična, ki poganja dejanje strmo v eno samo smer.

Kralj po svoji človeški in umetniški zgrajenosti ni sintetičen, marveč meditativen duh. In usoda vsake meditacije je vedno nova meditacija, nikoli pa ne urejena sinteza. Značilna in svojstvena za njegovo igro je združitev melanholične meditativnosti in psihološke analize, zato se Kralju po navadi najbolj posrečijo nekoliko patološke in razdvojene osebnosti: n. pr. njegov Smerdjakov v »Bratih Karamazovih« ali pa njegov igralec v »Molièreu«.

Letos je bil Kralj, ki ima morda med vsemi našimi igralci največ notranjih dispozicij za velikega igralca Čehovega kova, žalibog prepasiven. Odigral je samo tri vloge. (Profesorja Juneka v komediji na »Ledeni plošči«, Nonancourta v »Florentinskem slamniku« in Janeza Žovno v Zerkaulenovi »Korajža velja«). V prvi pogrešamo za Kralja sicer značilne lahke ironije, v drugi pa je s to svojo fino ironijo izoblikoval komični karakter francoskega deželana, ki ga je Labiche zapletel v vrtoglavo zmedo svoje duhovite komedije. Če bi podrobneje analizirali tri igralce: Levarja, Kralja in Cesarja, bi morda prišli do ugotovitve, da je Levar tipičen igralec energije, Cesar igralec vitalitete, Kralj meditacije.

Če bi hotel na podoben način karakterizirati Cirila Debevca, bi dejal, da je eminentno retoričen igralec. Retorika je obenem njegova igralska moč in nemoč. Za to retoriko se le preveč čuti nedostajanje prvobitnega igralskega doživljanja; z retoriko marsikateri igralec nadomešča resnično umetniško strast in oblikovalnost tako, da jo je včasih težko razlikovati od prave umetnosti. Retorične so vse njegove kreacije od profesorja Juneka do profesorja Čebule v »Maturik«, ki je relativno njegov najboljši lik letošnjega leta. V njem je še najbolj razgibal svojo igralsko osebnost, svojo mimiko in govor, ki so sicer izredno pičlo čustveno niansirani. Igralec, ki ima bogastvo čustev, misli, doživetij, domislekov, notranjih prebliskov, invencije, intuicije, ima tudi bogastvo mimike, govora, gibanja. Vsega tega v Debevčevi igralski pojavi le preveč pogrešamo.

V primeri z Debevcem je Skrbinšek mnogo širša in bogatejša, bolj razgibana, sproščena in izrazitejša igralska natura. A vendar tudi Skrbinšek doživlja, obvlada in reproducira le malo število človeških čustev in strasti, njegov čustveni register je enoličen, premalo širok in bogat in skoro ne pozna nobenih poltonov in četrttonov; njegova čustva in njegove strasti so tipične ali tipizirane, tako da mnogokrat ne kaže več njih samih, marveč njihove karikature. (Karikiranje lastnih čustev in doživljanj pa zavaja lahko igralca in umetnika sploh v nepristnost, včasih tudi v absurd.) Zato najlaže igra vloge, ki so že same po sebi nekoliko karikirane in enostranske. Skrbinšek je igralec zoprnih, strastnih, maščevalnih (Shaylok), intrigantskih (Jago), zahrbtnih diplomatskih (Fouché, Tolstoj), prav tako pa povsem enostavnih značajev brez posebnih doživetij (krčmar Cognac v »Rivalih«, general Drysdale v »Zadnjem signalu«, Joso Rebac v »Leli«). Najprecipnejša in najbolj živa je bila letos njegova kreacija senatorja Tolstoja (Peter in Aleksej), ki spominja na njegovega Fouchéja (Siromakovo jagnje), dočim je zašel v Tajožnem (Konjeniška patrola) in v trgovcu Izdi (Kadar se utrga oblak), v pregrobo demonično karikiranje. V svojem Galetu v Brnči-

čevi drami »Med štirimi stenami« je včasih podlegel svoji strasti po karikiranju, v mirnejših trenutkih pa je iz njega izluščil tudi pravo človeško jedro. Skrbnišek je izoblikoval tudi letos precej obširno galerijo likov, vendar so vsi bolj karikature kot žive osebnosti.

V nasprotju z Debevčevu retoriko in Skrbinškovo demonično teatraliko sta Daneševa igralska natura in igralski stil povsem sproščeno prirodna, miselno in čustveno bogata z rahlejšim in vidnejšim ironičnim nadihom. Osnovna čustvena vsebina Daneševе igre je melanholična ironija, ki je tako neprisiljeno skladna s celotno Daneševu naturu, da se mu včasih ponesrečijo figure samo zato, ker jo hoče izločiti ali zabrisati. Letošnje njegove kreacije (v »Maturi«, v komediji »Za narodov blagor«, »Simfoniji 1937«, »Dr.«, »Rivalih«) imajo vse njegove igralske značilnosti: nikjer prehrupnih besed in nastopov, vsaka situacija in vsak stavek prepojena z zrelim, osvežujočim humorjem in pod površino komičnega stoicizma rahel val resignacije in melanholije.

Sancin je s svojo svežo komiko in čudovitim humorjem ustvaril tudi letos vrsto svojih dobrodušnih, nezlomljivih, nerodnih optimistov. Čeprav se njegove figure in komični triki včasih ponavljajo, vendar je v njegovem humorju toliko osvežujoče živahnosti, da nas zmerom znova priteza in osvaja. Če se skriva za Daneševu avtoironijo tiha melanholija in pesimizem, je za Sancinovo avtoironijo več zdravja in optimizma. Figure študentov (»Za narodov blagor«, »Na ledeni plošči«, »Kvadratura kroga«, »Dež in vihar«) so sami taki dobri, simpatično nerodni mladeniči. V legionarju Hašku (Konjeniška patrola) pa je Sancin za ta brezskrbni vedri optimizem skrill novo noto: možatost, samozavest in tovariški duh. Sergeanta v »Rivalih« (bil je tudi premalo korpulenten) ni znal prav zajeti v vsej njegovi nasilnosti, grobosti in gangsterski dobrodušnosti. V »Simfoniji 1937« je zelo precizno in živo odigral vlogo osebno prav za prav docela dobrega mešetarja, ki se brez izgledov na profit skoroda nesebično poteza za skrahiranega filmskega zvezdnika. Sancin ne zna opremiti svojih figur samo z najraznovrstnejšimi komičnimi podrobnostmi, marveč jim vdahne toliko življenjske resničnosti, da se nikoli ne izgube v prazno in mehanično karikaturo.

Jan je igralec raznih nevrasteničnih, notranje razdvojenih, nalomljenih natur, ki jih usoda neusmiljeno žene k tragični zmagi ali padcu. Taki sta n. pr. njegov carjevič Aleksej (Peter in Aleksej), tak je bil pred leti njegov Aljoša v »Bratih Karamazovih«. Jan igra z velikim zanosom in elanom, ki pa neredko zahaja v prevelik besedni patos: tako je iz nekoliko nevrastenične figure brezposelnega inženjerja Zdenka Juneka v komediji »Na ledeni plošči« na nekaterih mestih naredil pravcatega teatraličnega deklamatorja. Videti je, da bo dozorel Jan mimo tragično patetičnega igralca v finega psihološkega oblikovalca, kakršnega se je pokazal v vlogi Pavla (Med štirimi stenami), o kateri sem govoril že v prejšnji številki. V ostalih vlogah pa ni razkril novih strani in teženj svoje igralske nature. Vloge v »Zadnjem signalu«, »Konjeniški patroli«, »Dežju in viharju« so sicer elegantno in zanosno odigrane, toda v njih se ni približal tisti umetniški višini, za katero nosi vse pogoje v svoji bogato razgibani igralski osebnosti.

O Potokarju sem mimogrede govoril že v prejšnji številki. Zato samo še to: Potokar ima izreden igralski talent in, kar je važno, mnogo igralske kulture in humorja. Vendar le redkokdaj igra vloge, v katerih bi se mogel pošteno razmahniti in sprostiti. Če odštejemo njegovega žagarja Andreja (Kadar se utrga oblak), kjer sta ga tudi vloga in vprizoritev potegnili v pretirani teaterski »demonizem«, so domala vse njegove kreacije za gledalca svojevrstno gledališko doživetje. Iz ozkih in še tako tesnih možnosti svojih vlog izkoplje toliko živega materiala, da iz njega usvari resnične in svoje-

vrstne figure. Naše gledališče ima le malo mojstrov majhnih vlog. Potokar je med njimi brez dvoma najboljši.

O Stupici kot igralcu sem mimogrede spregovoril v kritiki o Brnčičevi drami »Med štirimi stenami«. Predvsem osvaja njegova osvežujoča prirodnost in neposrednost (»Kvadratura kroga«, »Simfonija 1937«). Vendar njegove igralske zmožnosti ne dosegajo režiserskih: kot režiser ni samo bolj iznajdljiv, marveč tudi veliko bolj mnogostranski.

Med ostalimi kreacijami naj omenim na kratko le še Jermanovega Saida v »Konjeniški patroli« in Gustava v »Simfoniji 1937«. Jerman pa tudi tu ni mogel iz svoje nekoliko okostenele igralske šablone.

Med maloštevilnimi letošnjimi Bratinovimi kreacijami ostane človeku v spominu le njegov gledališki direktor Stengel v »Simfoniji 1937«, ki sicer nastopa le v enem samem prizoru, pa je B. že v samo njegovo mimiko z izredno fineso zajel vso distingvirano kulturo evropskega intelektualca, ki se počuti ves tuj sredi ameriškega merkantilnega, gangsterskega, parvenijskega sveta. V tem kratkem prizoru je pokazal veliko več igralske kulture in prefinjenosti kot v medli figuri ujetnika-mužika v »Konjeniški patroli«, kjer je bil Rus samo po kučmi in kozuhu, sicer pa pristen notranjski drvar.

Gregorin je v letošnji sezoni poskusil ustvariti nekaj komičnih karakternih figur, ki so se mu docela ponesrečile (profesor matematike Vrtač v »Maturi« — »buča na kvadrat«, Anglež Withman v »Zadnjem signalu«). Te njegove komične figure trpe na pomanjkanju slehernega humorja in so prej priskutne kot komične. Tudi komične osebnosti morajo biti fundirane nekeje v življenjski resničnosti, njegove figure pa kakor da vise nekeje v zraku; moti tudi nenaravno izpremenjen, visoko piskajoč glas. Iz Gornika (Za narodov blagor) je napravil po nepotrebnem nekakega sterilnega evnuha. Boljši je bil v vlogi Lojzeta (Kadar se utrga oblak), kjer ni imel nobenih humorističnih ambicij.

Plut, Piancki (ki je lani ustvaril sočno in živo figuro v Bahrovih »Otrocih«) Drenovec so izoblikovali le nekaj manj izrazitih figur.

Naš ženski igralski ansambel se je zadnja leta izpopolnil z dvema igralkama: Severjevo in Levarjevo. Najmočnejša in za Severjevo najbolj karakteristična kreacija v letošnji sezoni je njena Kitty v »Simfoniji 1937«. Tu se je pokazala izredno močno in nenavadno iznajdljivo igralko raznih histeričnih, kapricioznih, strastnih, parvenijejskih ženskih natur. V to svojo kreacijo je vrgla vso svojo igralsko naravo s tako vehemenco in pritirala svoje igralske sile in zmožnosti do takih napetosti, višin in fines, da se bo morda preko njih s svojimi igralskimi dispozicijami le težko povzpela. V vlogi Charmaine, tej svojevrstni, naivni, vihravi punčari, ki se vdaja in ljubi frontne vojake, ker so hrabri in smrti posvečeni, se je razživelna mnogo manj elementarno in harmonično. Zna mnogo sugestivneje odkrivati skrito nasilno, bestialno stran ženskega karakterja kot njegovo naivno stran. V »Kvadraturi kroga« je rešila pristronejšše, naivne scene z vedrim komičnim karikiranjem. (O kreaciji njene Grudnovke sem govoril že v kritiki vprizoritve komedije »Za narodov blagor«.)

Naivne ženske nature so stvar naše najmlajše igralke — Levarjeve. Letos je odigrala dve večji vlogi: Jill v »Dežju in viharju« in maturantko Slaparjevo v »Maturi«. Levarjeva je nekoliko manj kompliciran, veliko manj intelektualističen tip igralke kot Severjeva; po svoji igralski kulturi in erudiciji zaostaja za Severjevo, ima pa več sveže preprostosti in humorja. S Severjevo in Levarjevo se je ženski del ansambla obogatil za dvoje zelo potrebnih igralskih moči.

Največje število ženskih karakterjev zna pri nas kreirati prav za prav Mira Danilova. Z isto silo in prodornostjo je ustvarila pred leti svojo

Sveto Ivano (Shaw), služkinjo v Tartuffu kakor baronico Lenbach v »Agoniji«. Njene letošnje kreacije v »Simfoniji 1937«, »Kvadraturi kroga« in »Dr.« pa ne razkrivajo novih strani njenega igralskega značaja, kot Marja v »Petru in Alekseju« je pod sugestijo Debevčeve režije in drame zašla v pridušeno misteriozno histerično igro, ki pomeni za tako naravno, realistično, sočno igralko nasilje nad samim seboj.

Boltarjeva in Šaričeva nista ustvarili nič takega, kar bi ju kazalo v novi luči ali kar bi razodevalo kake nove umetniške impulze. Šaričeva je izoblikovala dva karakterja tihih, trpečih, bolešno premagujočih se žena (»Simfonija«, »Lela«), ki so njena posebnost in tudi njena slabost. Šaričeva igra sicer diskretno zadržano, umirjeno in zelo kultivirano, manjka pa ji temperamenta in neke človeške širine, kar se je posebno pokazalo v njeni kreaciji Lele. Njeni ženski liki so bolni, oveneli kot rože, ki rasejo in ginejo v senci, daleč od sonca, posvečeni umiranju in samoti. Značilna za Boltarjevo je njena kreacija Aleksejeve ljubice Jevrosinje (Peter in Aleksej): v ljubezenskih situacijah premalo gorečnosti, v brutalnih premalo resnične brutalnosti. Boltarjeva se le redkokdaj dvigne od teaterskih čustev in strasti k resničnemu čustvovanju in resnični strasti. Podobno je tudi z Juvanovo in Gabrijelčičevo, ki letos prav za prav nista imeli posebnih prilik, da bi se igralsko razrasli. Največ sta še dali Juvanova kot Ančka (Med štirimi stenami) in Gabrijelčičeva kot upokojena babica Zanza v »Leli«.

Nablocka je letos ustvarila nekaj povsem novih, zelo raznovrstnih ženskih vlog: S svojim distingviranim humorjem in izredno igralsko kulturo je kreirala študentovsko gosposidnjo gospo Macfiejevo v »Dežju in viharju«, prav tako Jordanovo v »Simfoniji 1937«, ki z neskončno kapricioznim in zaskrbljenim obrazom misli samo na diner, ki ga pripravlja, medtem ko njen mož ves uničen in bolan pričakuje finančnega propada svoje paroplovne družbe. Nekoliko preveč patološke primesi je kvarilo sicer izreden humor v njeni kreaciji bolešno občutljive čudaške profesorice Mozoljčeve v »Maturi«.

Za Marjio-Vero sta prav značilni dve njeni letošnji kreaciji: Skrahirano, odslužno ameriško odrsko zvezdnico Charlotto Vance, ki se pojavlja sredi ameriškega življenja že kot anahronizem (Simfonija 1937), je odigrala s krepkim in za njo neobičajnim realističnim elanom tako, da je s to kreacijo tako rekoč prekosila samo sebe. V vlogi starke carice Marfe (Peter in Aleksej) pa je menda pod sugestijo komada, režiserja in svoje igralske šole zašla v močno pretirano, patetično, misteriozno in teatralično igranje.

Ostale igralko kakor Rakarjeva, Slavčeva, Polonca Juvanova in dr. v svojih manjših, bolj ali manj epizodnih vlogah, niso izoblikovale nobene značilnejše, močnejše kreacije.

Kakor vidimo, je med temi številnimi igralskimi kreacijami malo takih, ki bi s svojo umetniško silo in sugestivnostjo človeka pretresle tako globoko, da bi postale za vse življenje njegova notranja last. In po takem »ovekovečenju« v dušah gledalcev mora stremeti vsak resničen igralec, kajti njegova kreacija ne sme izginiti z zadnjo reprizo in ne sme ostati registrirana samo po časopisnih in revijalnih poročilih, marveč mora postati notranje doživetje in notranja last gledalcev in živeti v njih svoje »transcendentalno« življenje. Stvaritev, ki bi se človeku tako globoko vtisnile v dušo, je bilo letos malo. Morda Levarjev Larry Renault, Severjeve Kitty, dve ali tri Santicove, Potokarjeve in Daneševe figure, Cesarjev Dan Packard v »Simfoniji 1937« in njegov Grozd (Za narodov blagor), morda Janov Pavel (Med štirimi stenami) in kaka Nablockina kreacija — vse druge kreacije so preslabotne, da jih čas ne bi mogel prav kmalu zabrisati v spominu gledalca. Ven-

dar pa je že zaradi teh nekaj izrednih kreacij imela sezona svojo vrednost in, če hočete, svoj »raison d'être«.

Gledališče ima danes svoj sistem, ki je kakor vse sodobne kulturne institucije zbirokratiziran: zato moramo pač s tem računati — in v njegovem okviru uveljavljati nove smeri in izživljati nove umetniške težnje in stremeljenja. Škoda le, da v sponah tega sistema resignira in propade veliko gorečih, mladih talentov. Velika in važna naloga pripada prav v takem gledališču režiserju. Zakaj? Ker lahko velika režiserska osebnost s svojo avtoriteto in s svojo genialnostjo paralizira slabe strani sistema in ustvari v njegovih mejah tisto, kar daje drugačen gledališki sistem deloma že sam po sebi: namreč organsko zrasel igralski kolektiv. Toda tu je treba resnične genialnosti in resnične osebnosti. Tak režiser je Branko Gavella. Celo njegove vpriporitve v našem teatru, kjer je imel na razpolago med sabo zelo raznolik in neuravnovešen ansambel, se odlikujejo po harmonični enotnosti in notranji zlitosti; spomnimo se samo njegovega »Matička«, »Agonije«, »Tartuffa« ali pa »Glumbajevih«.

Take velike režiserske osebnosti, ki bi s svojo avtoriteto in genialnostjo oblikovala enotno ves ansambel, pri nas nimamo, kakor tudi ne sodobnega dramatika, ki bi s svojo produktivnostjo in genialnostjo dajal svojevrsten pečat vsemu našemu gledališkemu življenju. Za naš teater bi bila umetniška rešitev velik režiser in velik dramatik. Pri Hrvatih sta to Krleža in Gavella; a njuno skupno delo so ozke, omejene provincialne prilike onemogočile, s čimer je bil storjen zločin nad hrvatskim kulturnim življenjem.

Debevec, ki je tudi letošnjo sezono mnogo režiral (»Kralj Lear«, »Matura«, »Na ledeni plošči«, »Zadnji signal«, »Peter in Aleksej«, »Dež in vihar«, »Cyrano de Bergerac«), ni šel ne dalje ne globlje od svojih prejšnjih režij. V njegovih predstavah so omembe vredne samo nekatere igralske kreacije, ki si večkrat tudi mimo režije utro pot do svoje podobe. Najbolj izdelana med njegovimi vpriporitvami je vsekakor komedija »Dež in vihar«, ker je preprosta, brez običajnega režiserjevega »poduhovljanja«; z njo se je Debevec mimo svojega posiljevanja nature približal realističnemu odrskemu snovanju. Zato pa je s Kraljem Learom zašel po nepotrebnem in prav nič v duhu Shakespeareove narurne mistike v docela iracionalistični odrski mysticism. Ponovna vpriporitev »Petra in Alekseja« pa pomeni naravnost katastrofalno oddaljitev od življenja in resničnosti.

K r e f t ni imel letos prilike režirati večjega, obširnejšega odrskega koncepta. Režiral je po večini dela, ki vsebujejo malo umetniškega bogastva in odrskih možnosti, kar je vzrok, da se režijsko ni mogel razmahniti svojim kvalitetam primerno. Globlji, širši življenjski in režijski pogled razodeva »Konjeniška patrola«, dočim je v »Dr.« in »Korajža velja« preveč burleskosti in preostrega karikiranja. Za »Konjeniško patrolo« je bila najboljša mirno, diskretno, v pritaženi ibsenovski stimungi odigrana Begovičeva »Lela«.

S t u p i c a je od lanskega leta napredoval v treh, štirih vpriporitvah: »Za narodov blagor«, »Kvadratura kroga«, »Med štirimi stenami« in zlasti v »Simfoniji 1937«, ki je najmočnejša predstava letošnje sezone. Manj uspela je vpriporitev Labichevega »Florentinskega slamnika«, katera ima premalo šarmantnega in elegantnega stila te francoske komedije, kakor tudi vpriporitev »Rivalov«, ki je ob vsej skrbnosti in elanu režije in agralcev ostala neurejena in neuravnovešena.

Za ustvarjanje, konkretiziranje organskejšega, enotnejšega igralskega kolektiva pa je treba predvsem tudi novih svežih igralskih talentov, kajti prav oni morajo biti voljen material, iz katerega se bo mesila pod roko krepke režiserske osebnosti nova slovenska gledališka umetnost.

Vladimir Pavšič

PUŠKINOVİ DNEVI V RUSIJI

Program oficijelne proslave za stoletnico Puškinove smrti je izdelal Vse-zvezni Puškinov komite; ta program je obsegal:

10. februarja se je vršila v moskovskem Velikem gledališču svečana seja javnih organizacij, ki so se je udeležili zastopniki oblasti in člani diplomatskega zbora; na tej seji so nastopili narodni komisar za prosveto A. S. Bubnov, ravnatelj Instituta za svetovno literaturo I. K. Luppol in ruski, ukrajinski in georgijski pisatelji. Puškinovo pesem »Spomenik« so recitali v mnogih narodnih jezikih Sovjetske zveze. Prireditvi je sledil koncert.

V Moskvi je bilo zvečer na Puškinovem trgu ob Puškinovem spomeniku svečano zborovanje, ki so se ga udeležili zastopniki dijaštva, tovarn, zavodov itd. Trg je bil okrašen po navodilih umetnikov; prav tako so bila okrašena vsa gledališča in vsi kinematografi.

Vsezvezna Puškinova razstava se je začela 10. februarja v Moskvi. Ta razstava je zasedla 11 dvoran; razstavljenih je bilo 4000 eksponatov in 3610 zvezkov raznih knjig. Pohišstvo je bilo v slogu Puškinove dobe. Veliko pozornost so zbudile risbe otrok, ki so obdelali Puškinove motive; te risbe so »čudovite in nepozabne«. (Podobne razstave otroških risb so bile tudi v Leningrajski Palači pionirjev in v Muzeju otroške knjige v Moskvi, pa tudi v Zimski palači v Leningradu.) Po izjavi nekega turista je bila moskovska razstava pojav svetovnega pomena glede širine zamisli in izvedbe, glede svojega obsega in dognanosti.

V Leningradu so 10. februarja svečano položili temeljni kamen za monumentalni Puškinov spomenik na Puškinovem (prej Borznem) trgu. V vas Mihaјlovskoje je odpotovala delegacija Vsezveznega Puškinovega komiteja in 18. februarja se je tam vršilo zborovanje ob udeležbi delegacije Akademije znanosti in Zveze sovjetskih pisateljev.

V vseh gledališčih Sovjetske zveze so bile 10. februarja (ponekod z zamudo) Puškinove prireditve ali pa Puškino posvečeni koncerti. Ena najbolj očarljivih prireditev je bila vprizoritev Puškinovih pravljic v Novem gledališču mladih gledalcev v Leningradu.

Cela vrsta krajev in ustanov je dobila ime po Puškino; Detskoje selo je postalo mesto Puškin, vas Ostantkino je dobila ime Puškinskoje, prejšnji Muzej likovnih umetnosti v Moskvi je zdaj Puškinov muzej, Akademsko dramsko gledališče v Leningradu je po novem Puškinovo gledališče. Vrsto spominskih plošč so postavili v Moskvi, Leningradu in na Kavkazu v krajih, ki spominjajo na Puškina.

Neodvisno od oficijelnih slavnosti se je vršilo po vsej Zvezi neskončno mnogo Puškinovih proslav od kolhozov, tovarn, vojašnic, šol tja do najvišjih kulturnih in znanstvenih ustanov. Lahko rečemo, da je vsa dežela preživela dramo Puškinovega osebnega življenja, se poglobila v družbeni in kulturni pomen njegovih del ter občutila lepoto njegove poezije in njegovega jezika. Prevoje Puškinovih del v posamezne jezike Zveze so poverili najboljšim narodnim pesnikom in v mnogih primerih so ti prevodi prave mojstrovine¹.

¹ V »Hrvatski reviji« (1937, št. 1) je nekdo izrazil svoje začudenje, čemu neki je treba prevajati Puškina za tako pritlikave narode, kakršni so Kirgizi, Čuvaši, Voguli, Burjati, Zirjani, Tunguzi, za narode, ki so na najnižji stopnji razvoja. Kako zelo je ta sodba anahronistična, lahko presodimo po številu časopisov in revij, ki izhajajo sedaj v jezikih teh narodov. Po statističnih podatkih iz l. 1934. je tega leta izhajalo 30 periodičnih publikacij v čuvaškem jeziku (več kakor v georgijskem! Georgijci jih imajo le 21),

Za inozemske poslušalce radia so oddajale sovjetske postaje radijske koncerte, in sicer 8. februarja za Afganistan, Iran in Turčijo, 11. februarja pa za Evropo in Ameriko. Puškinov vsezvezni radijski koncert je bil 3. februarja.

V Leningradu je bila v Akademiji znanosti že 7., 8. in 9. januarja cela vrsta predavanj. Med drugim sta profesorja Burdenko in Arent predavala o temi »Ali je bila Puškinova rana smrtna«. Predavatelj sta zavrгла mnenje nekaterih zdravnikov, češ da je dvorni zdravnik Arendt zanemaril nekatere ukrepe, ki bi rešili pesnikovo življenje. Po sodbi obeh predavateljev mora rana v trebuh nujno povzročiti peritonit, katerega posledica je morala biti spričo takratnega stanja kirurške znanosti neizogibna smrt.

13. februarja se je začel cikel predavanj v leningrajski Akademiji znanosti, 16. februarja pa v Institutu sovjetskih profesorjev v Moskvi. Predavanja so se vršila tudi v beloruski Akademiji znanosti v Minsku. Vseh proslav v Rusiji seveda ni mogoče omeniti.

V Leningradu so 7. februarja odkrili spomenik na kraju Puškinovega dvoboja; v Puškinovem zadnjem stanovanju je bil odprt Puškinov muzej. V osemnajstih dvoranah Ermitaže so priredili Puškinovo razstavo, v kateri je med drugim tudi poseben oddelek, ki kaže cenzurne popravke in pačenja Puškinovih del. V Centralnem domu rdeče armade v Moskvi je bila razstava »Puškinovi kraji«; ta razstava obsega 160 risb in podob. Palača Voroncova v Odesi, v kateri je prebival Puškin, je spremenjena v Palačo pionirjev.

Nekakšen zaključek vseh proslav je bil Puškinov plenum v Zvezi sovjetskih pisateljev v Moskvi (22. februarja). Pesnik N. Tihonov je imel na tem plenumu zelo zanimivo predavanje »Puškin in sovjetska poezija«. Dočim so se v nekdanji Rusiji trudili, da bi napravili iz Puškina »šolskega« poeta in privrženca »čiste« umetnosti, je Tihonov opozoril na dejstvo tesne povezanosti Puškinove poezije z življenjem v vsej njegovi širini; ta povezanost se razteza od intimnih osebnih doživetij do epigramov in satir, zadeva pesnikovo sodobnost in preteklost, se nanaša tako na carsko Rusijo kakor na ves ostali svet. Pesnik Majakovski, ki se je iz futurista spremenil v plamečnega borca, je visoko cenil in razumel Puškinovo poezijo ter je pisal:

Možet, ja odin dejstvitel'no žaleju,
čto segodnja netu vas vživyh . . .
Ja ljublju vas, no živogo, a ne mumiju.
Naveli hrestomatijnyj gljanec.
Vy, po-moemu, pri žizni, dumaju,
tože buševali, Afrikanec!²

Sovjetski pesniki se morajo naučiti tako delati nad svojimi stihii kakor je delal Puškin. Sedaj stopa sovjetska poezija na druga pota; iz pesmi izginjajo nejasnost, krasnoslovje, lažna zamotanost, površnost . . . Sledove Puškinovega vpliva je opaziti pri Asejevu, Demjanu Bednem, Svetlovu, Antokolskem, Zabolockem, Lugovskem in drugih pesnikih. V večji ali manjši

17 v kirgiškem jeziku, 8 v jeziku »komi« (zirjanski jezik), 6 v burjatskem in po ena v boguljskem in tunguškem jeziku. Kot primer naj navedemo, da imajo razen Rusov največje število periodičnih publikacij Ukrajinci (819), nato kazanski Tataři (98), Belorusi (94), Kazaki (poprej Kirgiz-kajsaki — ki niso istovetni s Kirgizi —: 65), Armenci (63), Nemci (61), Baškirci (42), Židje (19), Udmurti (Votjaki: 19), Poljaki (17), krimski Tataři (13) itd.

² Mogoče jaz edini zares žalujem, da vas danes ni med živimi . . . Ljubim vas, toda živega in ne mumijo. Obdali so vas s šolarskim bleskom. A po mojem ste, mislim, za življenja tudi rogovilili, vi Afrikanec!

meri je ta vpliv opazen pri vseh sovjetskih pesnikih. Zlasti sedaj je očitno stremeljenje k Puškinovi preprostosti.

O Puškinovi poeziji je predaval pesnik J. Tinjanov. Omenil je besede Leva Tolstoja, ko je prebral Puškinov »Odlomek« (»Gosti s'ezžalis' na daču...«): »Evo kako je treba pisati! Puškin je naš učitelj«. Satirična »Zgodovina vasi Gorjuhina« je prednica Saltikova-Ščedrina »Zgodovine nekega mesta«. Ne samo Puškinove povesti in novele, ampak tudi manjša dela kakor članki, »Kirdžali«, »John Tenner« so pravi obrazci, po katerih se je treba učiti pisanja.

O Puškinu kot dramatik je govoril I. Altman, ki je najpodrobneje razpravljaval o »Boristu Godunovu«. Bistvo te drame je (po Altmanu) v problemu intervencije, v problemu navala Poljakov in Litavcev na Rusijo, Borisova tragedija pa je v tem, da se ni mogel upreti materialni premoči tega navala; Godunova so ovirale intrige velikašev, nasprotnikov Moskve, ki je stremela k centralizaciji in oslabitvi fevdalne oblasti velikašev. To je narodna drama, to je tragedija dežele, ki ji preti tuji jarem. »Usoda človeštva — to je narodna usoda«, je govoril Puškin.

Ukrajinski pesnik P. Tyčina je v svojem predavanju »Puškin in ukrajinska poezija« opozoril na sledove Puškinovega vpliva na ševčenka, ki je znal vsega Puškina na pamet; poskušal je celo prevajati Puškina v ukrajiniščino, toda pri tem mu je delala zapreke carska cenzura.

Dž. Altauzen je v predavanju »Ne zaostajati za življenjem« poudaril, da se je Buharin zelo zmotil, ko je imenoval Borisa Pasternaka za največjega sodobnega ruskega pesnika, kajti njegovo poezijo označujeta izumetničenost in vsebinska »komornost«.

Tjurkski (= azerbejdžanski) pesnik S. Vurgun je prebral odlomke iz pesmi, ki jo je o priliki Puškinove smrti napisal l. 1837. tjurkski pisatelj Ahundovyj (Ahund-zade); ta pesem je izšla v ruskem prevodu šele l. 1874.

Trajen spomenik na stoletnico Puškinove smrti bodo ostale razen spomenikov, spominskih plošč in muzejev zlasti jubilejne izdaje njegovih spisov in knjige o Puškinu in njegovih delih. V l. 1936. so izšli Puškinovi spisi v 10.800.000 izvodih. Puškinove Zbrane spise v 18 zvezkih bo izdala Akademija znanosti v 150.000 izvodih; doslej sta izšla le dva zvezka. Najrazkošnejša je izdaja založbe »Academia« v 6 zvezkih (25.000 izvodov); ponovno bo izšla ta izdaja v nakladi 150.000 izvodov. Državna založba (Goslitizdat) je izdala Puškina v 6 zvezkih (4. izdaja), ponovno bo pa izšel v 600.000 izvodih. Posamezni spisi so izšli v najrazličnejših oblikah, razkošno opremljeni in poceni. Vse to pa še zdaleč ni zadovoljilo povpraševanja.

Zelo zanimivi so albumi »Puškin v umetnosti Paleha³«, »Puškin v upodabljaljoči umetnosti«, »Puškinovi kraji« in »Datumi Puškinovega življenja in dela«. Zelo lepi sta dve izdaji za otroke v enem in treh zvezkih. Med knjigami o Puškinu je namenjena povprečnemu bralcu biografija, ki sta jo napisala Kirpotin in Veresajev; poslednji je izdal delo v dveh zvezkih »Puškinovo življenje« (6. izdaja, ki ima mnogo podob). V tej knjigi so zbrana pričevanja Puškinovih sodobnikov, ki neprikrito oživljajo Puškinovo življenje z vsemi njegovimi zmotami (celo pesnikovo mladostno razuzdanost) in z vso njegovo veličino. V kratkem bo izšla podrobna biografija-komentar N. L. Brodskega. Med leposlovnimi deli o Puškinu je treba omeniti roman I. Novi-

³ Prebivalci Paleha so narodni umetniki-diletanti, ki so pred revolucijo slikali ikone. Iz njihovih vrst je izšlo nekaj velikih umetnikov. Sovjetska vlada je podprla razvoj njihove umetnosti, ki jo je usmerila v drugačne smeri.

kova »Puškin v Mihajlovskem«, roman J. Tinjanova »Puškin« (v dveh delih) in dramo A. Globe »Puškin«. Napol leposlovnna biografija G. Čulkova »Puškinovo življenje« je izšla v reviji »Novyj mir« l. 1936.⁴ Delo N. Brodskega »Puškinov Evgenij Onjegin« (2. izdaja l. 1937.) je namenjeno učiteljem kot pripomoček. Ta knjiga ima pomen za splošno izobrazbo, ker komentira pesnitev v celoti in podrobnostih in celó razlaga besede, ki se sedaj rabijo v drugačnem smislu. Natančno obravnava deseto (sežgano) poglavje »Evgenija Onjegina«. Po Puškinovih besedah bi moral Onjegin pasti na Kavkazu ali pa stopiti med dekabriste⁵. Nekaj stihov tega sežganega poglavja je Puškin napisal s šifrirano pisavo, ki so se jo puškinisti trudili razbrati. Brodski podaja svojo lastno verzijo, ki popravlja dosedanje raziskovalce. To poglavje je bilo posvečeno vstaji dekabristov. Zlasti pomembna je XIV. kitica:

Drug Marsa, Vakha i Venery,
im rezko Lunin predlagal
svoi rešitel'nye mery
i vdohnovenno bormotal,
čital svoi noeli Puškin,
melanholičeskij Jakuškin,
kazalos', molča obnažal
careubijstvennyj kinžal.
Odnu Rossiju v mire vidja,
laskaja v nej svoj ideal,
hromoj Turgenev im vničal
i, slovo »rabstvo« nenavidja,
predvidel v sej tolpe dvorjan
osvoboditelej krestjan.⁶

Komentar: Lunin je bil gardni častnik (»prijatelj Marsa«), veseljak (»prijatelj Baha in Venere«), hkrati pa izredno nadarjen človek, poln ljubezni do domovine. — ». . . čital svoi noeli Puškin«⁷; to je pesniška licenca, kajti Puškin ni bil član tajnega društva, dasi so se njegove pesmi širile med zarotniki. — I. D. Jakuškin je v resnici zagovarjal načrt, da bi umorili carja. — N. I. Turgenjev je res imel osvobojenje kmetov za svoj življenjski smoter.

Ta kitica označuje Severno društvo zarotnikov. Drugačno oceno daje Puškin v XV. kitici (ki ni popolnoma ohranjena) Južnemu društvu, katerega

⁴ Biografija, ki jo je napisal Čulkov, je prav tako neprikrita kakor delo Veresajeva. Med drugim dokazuje avtor, da je Puškinova vdova, ki se je kasneje proočila z nekim generalom, navsezadnje le postala favoritka Nikolaja I.

⁵ Lenskemu je pesnik tudi namenil dvojno pot: pot velikega pesnika in javnega delavca ali pa usodo navadnega graščaka Manilovskega kova; v eni teh dveh variant mu celó obeta politično delovanje s koncem Rylejeva (Lanski bi mogel biti »obešen kakor Rylejev«).

⁶ Lunin, prijatelj Marsa, Baha in Venere, je rezko nasvetoval svoje odločne ukrepe in je navdušeno brbljal, Puškin je bral svojo pesem »Noël«, melanholični Jakuškin je po vsem videzu vlek iz nožnic kinžal, ki naj bi ubil carja. Videč na vsem svetu edino Rusijo, v kateri je ljubil svoj ideal, jih je poslušal šepasti Turgenjev, in sovražen besedi »suženjstvo« je gledal v tej množici plemičev osvoboditelje kmetov.

⁷ Glej prevod Puškinove pesmi »Noël« v LZ, 1937, št. 1.—2., str. 9.

člani so bili S. I. Muravjev-Apostol, Pestelj, M. P. Bestužev-Rjumin. Iz te kitice je videti, da je Puškin tudi kasneje ohranil svoje simpatije do najodličnejših dekabristov in do gibanja samega.

Puškinisti bodo gotovo še dolgo posvečali mnogo truda proučevanju Puškinovih tekstov in podrobnosti njegovega življenja.

N. Bahtin. — Prevedla V. Š.

KRITIKA

Prekmurskemu recenzentu

Ker gre za oceno knjige, ki jo podrobno more oceniti le poznavalec prekmurskega narečja, moram dopolniti oceno v LZ 1937, 191-4. Jedro knjige so teksti in literarni uvod, jezikoslovni del je dodan le zaradi lažjega umevanja — in temu delu je posvečena večina ocene. Načelno je treba vedeti, da je »Cvetje« namenjeno v prvi vrsti šoli, zato niti terminologija niti diakritični znaki ne morejo biti isti, kot so v dialektoloških delih. Tudi ni namen takega bežnega orisa izčrpnost z vsemi narečnimi pojavi in izjemami. Zato odpadejo vse kritične opombe kot brezpredmetne; n. pr. da avtor »proslavlja svoj najožji kraj« in pouk o znaku *ě*, ki ga Ramovš, Hist. gram. VII, 183 pri istem primeru enako rabi. Zabeležil sem le posebnosti, zato nisem za vsako ponavljal: z izjemami. . . ; to velja za prehod *e* v *ö*, samoglasniškega *r* v *er* itd. Kritik ne ve, da »vudriti« ni isto kot »vdariti« in me poučuje, da sem »pozabil«; »krf« sem zato navedel posebej, ker je oblikovna različenost od drugih dialektov in značilnost prekmurščine; kritikovo začudenje velja torej tudi Ramovšu, n. pr. Hist. gr. VII, 180 i. dr. Če kritik še ni slišal oblike »vucté«, po so jo slišali boljši dialektologi, n. pr. dr. Pavel, pa tudi podpisani jo poznam iz okolice Bogojine. Prav tako eksistirata dubletki »müie« in »tmié«. Preglavice delajo kritiku pojavi »dn > gn«, »hč > šč«: zapisal sem to v obliki, ki kaže značilnost narečja, sevé pa nisem povsod dodajal: »z izjemo. . .« Saj nihče ne trdi, da ni oblike »dno, dna« — ne moremo pa zanikati oblik »gn(j)es« itd.

Da bi moral v oblikoslovju zapisati vse različke — ali more kritik trditi, da jih pozna? —, to ne drži; zlasti ne, če sem v 7. povedal, da d' prehaja v g — zakaj bi to ponavljal v Oblikoslovju 3. ?! Obstojata obliki »človeči« in »človöči«; da pa ne tratim prostora in ne mučim povprečnega (nasproti nama s kritikom!) bravca, navajam tisto, ki je bližja knjižni obliki, ker gre le za poudarek obrazila! Očitek »nesmisla« je zelo krivičen glede na vse gornje in na kritikovo (!) pristransko poznanje narečja. Sodbo o avtoritativnosti mojega kritika si naj ustvari vsakdo ob dejstvu, da ni primerjal niti enega teksta »Izbor« z izvirnikom, sicer mi ne bi očital »zmede v naglasnih znamenjih — ki se vleče in ponavlja v vsej knjigi«. Že brez primerjave mora namreč vsakdo uganiti, da je te »zmede« »kriv« moj natančni prepis tekstov. Tudi nisem doslej v svojem »Izboru« našel nobenih »pridig«, kakor jih vidi kritik.

Očitki v zvezi s Pleteršnikovim slovarjem so le delno upravičeni. Odklanjam pa »nespretnost«, ki pismenega človeka ne more motiti, ker je čisto tehnična stvar. Huje pa je, da kritik zopet ni spoznal, da podajam ob besedah le tisti pomen prekm. besed, ki ga je treba rabiti v tej knjigi. Zato »površnost« odklanjam z izjavo, da menda poznam navedene pomene, a v objavljenih tekstih nimajo pomena, ker lahko vedejo v nejasnost (plödití). Kritik me tudi posredno poučuje (?), da je treba pisati »prešestovati« in ne

po moje. Zopet dokaz o kritikovem prizadevanju, da bi vsaj njegovi(!) popravki bili v skladu z dognanjem slovenistike. Zamah po meni bi si naj prihranil v zvezi z gornjim tudi z »dognanjem«, da ne poznam izraza »zabloditi« itd.

Črnèlavci je govorjena oblika, enako Bèltinci.

»Neverjetno stavo. . .« prav lahko razumejo šestošolci, očitek »grehov« v knjižnem govoru iz druge(!) knjige pa je v nasprotju z dosedanjim načinom naše kritike. Površnost je tudi kritikovo navajanje knjig, pri zadnjem »Zborniku« ne razume bravec, za katero knjigo gre.

Nekaj stavkov je zapisal V. tudi o Baševih »Prekmurskih pesmih«. Poleg trditve, da jih v taki obliki (čujte, prireditelji »izbranih del« in antologij!) ne bi bilo treba, govori o čisto tujih stvarih; niti »avtor in založnica« nista izdala knjižice iz tako trdo sugeriranega »spoznanja«, niti »prvega prekmurskega lirika« nisem v citirani obliki zapisal, niti o Kranjcu v uvodu ne govorim, niti Miroslava ne hvalim, še manj »preveč povzdigujem na račun Kranjca«.

Zelo površna, na videz negativna, nestvarna ocena nima besede o objektivnem pomenu dejstva, da je taka knjiga, kot je »Izbor prekm. književnosti«, sploh izšla. Nima pravilnega odnosa do bistvenega dela knjige in se zato v oceno literarnega uvođa niti ne spušča. Uredništvu »Cvetja« in založnici sem dolžan zavriniti tako na videz strokovno, dejansko pa diletantsko ocenjevanje, da zavrnem sum o taki(!) nepopolnosti dela, ki ga utegne imenovana ocena pri kom vzbuditi. Zame ostanejo slej ko prej odločilne ocene resnično najboljšega poznavalca prekmurskega narečja, dr. A. Pavla in glede literarne zgodovine I. Jelka. Posebna luč pada na mojega najnovejšega recenzenta, če povem, da pretiranih oznak, ki jih ironično navaja v začetku ocene — v »Novicah« sploh ni. Tista trditve je navadna neresnica.

Vilko Novak

SOCIALNI OBZORNİK

RAZVOJ ŠOLSKEGA OTROKA KRŠKEGA OKRAJA

Pedagoška centrala v Mariboru je izdala posebne tiskovine »Anketa o življenju šolskih otrok v dravski banovini«, ki sta jih sestavila gg. dr. Ozvald in dr. Žgeč. Anketne pole obsegajo preko petdeset vprašanj z ekonomskega, socialnega, zdravstvenega, skrbstvenega, kulturnega in psihološkega področja našega šolskega otroka. Vse slovensko učiteljstvo je pri tem delu sodelovalo in izpolnilo omenjene pole. Pedagoška centrala je pri zbiranju podatkov imela namen, inventirati položaj slovenskega otroka-šolarja, da bi z matematično točnim materialom lahko vplivala pri vseh odločujočih činiteljih na razvoj šolstva in skrbstvo mladine, obenem pa bi naj zbrano gradivo nudilo potrebne podatke predavateljem za vseslovenski pedagoški kongres, ki se bo vršil letošnje jesen v Ljubljani. Tako sem povzel in sestavil preglednico o telesnem razvoju šolskih otrok krškega okraja, ki je mogoče zavoljo ekonomskih, socialnih in geografskih prilik najzanimivejši med vsemi drugimi kraji v Sloveniji.

Krški okraj se razprostira na desnem bregu reke Save od Kuma preko Sopote, Mirne in Krke do Gorjancev. V severnem delu je zelo hribovit (Kum 1219 m), nato prehaja hribovje postopoma v Krško polje in dosega pri Cerkljah ob Krki komaj 144 m nadmorske višine. Prisojne lege hribovja so posajene z vinogradi, ki rodijo dolenski cviček, a po severnih pobočjih šumijo

razsežni, po veliki večini listnati gozdovi. Hribovje sestavlja po večini škrlj, pa tudi apnenec ni redek, oba pa pokriva debelejša ali tanjša plast težke ilovice, pomešane s kamenjen. V apnenih predelih najdemo prave kraške »doline«. Krško polje je prodnato in peščeno in pokrito s tanko plastjo rodovitne zemlje. Hribovce, ali kakor se sami imenujejo: »hribece«, živi v glavnem vinogradništvu in gozdarstvu, a poljance poljedelstvo in živinoreja. Cene vinu in lesu so nizke in ne dajo hribovcem dovolj sredstev za kruh in vsakdanje življenjske potrebščine. Hribovska posestva leže po strmih pobočjih, tudi ob najboljših letinah se na njih ne morejo preživljati številne družine; okraj je od oblasti priznan kot pasiven. S teh vidikov si oglejmo sledečo preglednico:

Tek. št.	Ime kraja in šole	Nadmorska višina	Doseže težo v kg po Cammerer-Pirquet-u v odstotkih		Doseže višino v cm po Cammerer-Pirquet-u v odstotkih		Povpr. število otrok na učitelja
			deč.	dek.	deč.	dek.	
1	št. Jurij pod Kumom	777	24:21	40—	44:21	56:25	37
2	Dobovec	674	18:98	32—	29:11	41:33	77
3	Svibno	600	—	—	—	—	53
4	Trebelno	526	68:6	75—	63:90	75—	66
5	Telče	506	34:06	48:60	45:10	53—	124
6	Kal	505	24:28	8:60	37:14	20:68	64
7	Veliki Trn	476	26:30	31:70	17:60	22:40	72
8	Studenc	404	60:30	61:30	56:90	53:20	60
9	št. Janž na Dol.	337	54:79	54:54	55:25	55:90	58
10	Črneča vas	320	23:80	25—	19:04	40:90	43
11	Bučka	307	52:56	48:83	52:59	50—	66
12	Tržišče	278	43:30	55:70	65:80	63:20	52
13	št. Rupert	278	54:75	56:57	60—	60:67	98
14	Raka	267	—	—	—	—	45
15	Velika Dolina	255	50—	65—	49—	60—	40
16	Mokronog	251	53:09	73:82	58:24	64:62	48
17	Boštanj	206	31:11	51:63	55:55	55:73	64
18	Radeče	190	51:59	68:87	63:77	67:50	39
19	Leskovec	186	44:13	53:78	58:68	60:50	42
20	št. Jernej na Dol.	183	60:34	64:28	60:09	61:53	54
21	Škocijan pri Mokr.	182	—	—	—	—	50
22	Krško	168	43:92	57—	59:8	75—	41
23	Bušeca vas	164	27:02	43:47	40—	59:42	58
24	Čatež ob Savi	160	57:42	47:25	54:45	60:43	57
25	Vel. Podlog	160	51:80	73:40	76:50	82:60	45
26	Kostanjevica	158	66:66	84:43	72:61	84:43	44
27	Čadreže	158	85:45	83:78	81:81	86:48	92
28	Sv. Križ ob Krki	155	62:50	60:62	62:50	64:56	44
29	Zameško	153	81:60	87:80	77:50	78:70	65
30	Cerklje	144	57:69	66:84	77:88	79:89	55

Ob koncu šolskega leta 1935/36 je okraj štel 30 šol. Kraji s šolo so razporejeni po nadmorski višini, najvišji je št. Jurij pod Kumom (777 m) in preko ostalih preidemo polagoma do najnižjega, do Cerkelj na Krškem polju (144 m).

Slovinci še nimamo izračunane povprečne telesne teže in višine svojega otroka, zato se je Pedagoška centrala poslužila normalnih mer po Cammerer-Pirquetu; sestavljene so na podlagi raziskavanj proletarskih otrok. Po Cammerer-Pirquetu znašata normalna višina in teža:

Starost v letih	Telesna teža v kg		Telesna višina v cm	
	deček	deklica	deček	deklica
7	23.0	21.0	115	113
8	25.0	23.0	120	118
9	27.5	25.0	125	123
10	30.0	27.0	130	128
11	32.5	29.0	135	133
12	35.0	32.0	140	139
13	37.5	37.0	145	146
14	41.0	43.0	151	153
15	45.0		157	

Normalno težo in višino, kakor jo navajajo zgornje številke, doseže samo del naših kmečkih otrok, in sicer na polju večji kakor v hribih. To nam prav jasno pokažejo števila odstotkov v rubrikah o telesni teži in višini šolskih otrok iz posameznih krajev krškega okraja. Čim nižje leži kraj, tem višji je odstotek tistih šolskih otrok, ki dosežejo normalno težo in višino. Skoro bi lahko trdili, da pada število odstotka sorazmerno, kakor se viša število nadmorske višine vsakega izmed navedenih krajev.

Kje so tu vzroki? V nadmorski višini ali v pomanjkanju kruha?

Kakor smo že zgoraj omenili, poseduje hribovsko ljudstvo večinoma vinograde in gozdove. Vinogradi rode obilo, vendar je cviček vino, ki ima razmeroma malo odjemalcev, ker ga pijejo skoro samo na slovenskem ozemlju, v širši vinski kupčiji nima mesta. Ker ni kupcev, popijejo obilni vinski pridelki pridelovalci sami. Tako je vinogradnik udarjen dvakrat, vinograd ne dá dohodkov, povrh tega pa samega sebe ubija s preobilico zaužitega vina.

Gozdovi, ki jih ljudstvo poseduje, so listnati in dajo v glavnem le drva, pragovnike in kostanjeve droge za električne vode. Po strmih hribovju so slabe ceste, silno težko je spravljati les do železniških postaj ali Save. Zato se suče cena drvom glede na terenske prilike 3—10 Din za 1 kubični meter.

Oba glavna ekonomska vira ne dajeta hribovskemu prebivalstvu dovolj sredstev za nabavo potrebnega živeža in drugih življenjskih potrebščin.

Njiv je malo, pobožja so prestrna za obdelovanje. Ponekod so njive na taki strmini, da jih ne morejo preorati s plugom, ampak jih prekopavajo s krampi. Hribovci opravljajo težko delo, mnogo več sile in napora vložijo v delo kakor dolinci, in še je naporno delo poplačano z mnogo manjšim pridelkom.

Kot učitelj vidim, da si le malo otrok prinaša v šolo kruh za južino; mnogi med njimi so mi povedali kar sami, da pečejo kruh le ob večjih praznikih in o priliki težjih del. Glavna ljudska hrana obstoji v tako zvani »mešanici«: krompirja, fižola in repe ali zelja. Kakor je taka hrana zdrava, vendar je prerevna na vitaminih in drugih redilnih snoveh, posebno še, ker je premalo zabeljena.

Širših dolin ni, zato ni travnikov, kjer bi rasla krma za živino. Celó za vprežno živino primanjkuje krme. Krave mlekariče se morajo po večini zadovoljiti s slamo. V hribih je pomanjkanje mleka. Zato se ni čuditi, da imajo hribovci v vinorodnih predelih čisto posebno naziranje o mleku, češ »mleko je za packe«.

Rekli smo, da je v hribih pomanjkanje kruha, hribovec pa rabi za delo in za hojo mnogo več energije, kakor pa dolinci. Ali se je potem čuditi, da hribovci vinorodnih krajev nadomeščajo hrano z vinom, ki jih navidezno krepi? Ali bi ne bilo na mestu, da bi alkoholno vprašanje pogledali skozi to prizmo?

Že ta bežni pogled nas prepričuje, da so vzroki slabšega telesnega razvoja hribovskih otrok v pomanjkanju vsakdanjega kruha in v naporih, ki jih morajo že od mladosti premagovati po strminah.

Kadar bomo hoteli pričeti s sanacijo naših hribovskih razmer, da bi dobili zdrav rod, bomo morali največjo skrb posvetiti vprašanju kruha.

Josip Jurančič

NAŠI DELOVNI PROBLEMI

Starostno zavarovanje delavcev pri nas in drugje.

Čeprav je delavstvo najproduktivnejši razred današnje družbe, je bila vendar in je marsikje še vedno nepreskrbljenost za starost in onemoglost značilna poteza njegove usode. Delavec, ki ustvarja s porabo svoje delovne sile drugim bogastvo in sijaj, ostane sam pod starost nepreskrbljen, v najboljšem primeru občinski ubožec. Tudi starost je za delavstvo relativen pojem. Starostna doba pripadnikov delavskega razreda daleč zaostaja za starostno dobo pripadnikov meščanskega razreda. Onemoglost in izčrpanost se pojavita pri delavcu kmalu po štiridesetem letu, torej potem, ko je delal kakih trideset let. Pa tudi če je delavec — sicer res v manjši meri — še sposoben za delo, ga lahko kaj kmalu izrine iz delovnega procesa naval mlajših delovnih moči, ki nudijo na trgu svojo delovno silo ceneje kakor starejši delavec, ki mora vrhu tega še skrbeti za številno družino.

Zaradi vsega tega ima delavsko zavarovanje za starost in onemoglost za delavstvo vedno večji pomen; vsa ta dejstva narekujejo državi, da to ustanovo čim prej ustvari in uzakoni. A dočim so dosegli nameščenci v Sloveniji svoje pokojninsko zavarovanje že v začetku tega stoletja, bo za delavstvo uveljavljen nekak zametek starostnega zavarovanja 1. septembra letošnjega leta. Vendar bodo delavci njegovih dobrot deležni šele po štirih do desetih letih, ker bodo za dosego ugodnosti tega zavarovanja morali poprej toliko časa plačevati prispevke.

Po zakonu o zavarovanju delavcev iz l. 1922. bi morale biti starostno zavarovanje uvedeno najpozneje leto dni po razglasitvi tega zakona. Doseglo pa je delavstvo to zavarovanje šele po štirinajstih letih, in še to v zelo nepopolni obliki.

Uredba o starostnem zavarovanju delavcev uvaja pri nas invalidsko, starostno, vdovsko in sirotinsko zavarovanje. Starostna renta pa pripada samo delavcu, ki je dopolnil sedemdeseto leto starosti ter je že pet sto tednov ali deset let plačeval prispevke za starostno zavarovanje. Prvi srečniki bodo torej deležni starostne rente šele l. 1947. Pri tem je treba opozoriti na dejstvo, da so delavci, ki dosežejo zaposleni tako visoko starost (ker sicer ne morejo plačevati prispevkov), silno maloštevilni. Danes jih je v Sloveniji baže kakih štiri sto. Za te pa to zavarovanje še ne velja, ker nimajo vplačanih prispevkov. Ugodnosti te ustanove bodo potemtakem uživali šele delavci, ki so danes stari šestdeset let in bodo — ves čas zaposleni — dočakali l. 1947. Potem bodo prejemale starostno rento, ki bo dosegla po današnjem stanju mezd v najboljšem primeru kvečemu 450 Din in povprečno 220 Din na mesec. Po petdesetletnem ustvarjanju bogastva drugim bo imel torej delavec pravico do 450 oziroma 220 Din mesečne rente . . .

Invalidsko rento priznava uredba delavcu, ki je bil štiri leta včlanjen pri starostnem zavarovanju. Invalidska renta bo znašala povprečno 150 Din na mesec, vdovska in sirotinska renta pa komaj 36—40 Din na mesec.

Upravičenost trditve, da je starostno zavarovanje, ki ga uvaja nova uredba s 1. septembrom letošnjega leta, zgolj zametek zavarovanja, je po vsem navedenem jasna sama po sebi.

Po orisu teh preskromnih začetkov starostnega zavarovanja pri nas ne bo odveč, če zaradi primerjave na kratko pregledamo, kaj so dosegli glede starostnega zavarovanja delavci Češkoslovaške republike. (Podatki po: Internationale Rundschau der Arbeit, Genève, sept. 1936.)

V Češkoslovaški republiki velja starostno zavarovanje že od l. 1926. Zavarovanje je obvezno za vse delavce, ki so zaposleni na podlagi službene ali vajeniške pogodbe. L. 1935. je imelo starostno zavarovanje 1,692.100 zavarovancev. Krog upravičencev, ki imajo pravico do podpor starostnega zavarovanja pa je — če prištejemo še družinske člane — mnogo širši in obsega tri in pol milijona delavcev. Do konca maja 1936 je izplačalo zavarovanje 221.000 rent, in sicer 136.560 invalidnin, 29.853 starostnih, 25.000 vdovskih in 29.500 sirotinskih rent. Do lanskega leta je izplačalo starostno zavarovanje skupno 871,800.000 Kč, in sicer 633,600.000 za invalidnine, 120,200.000 za starostne rente in 118,000.000 Kč za rente preostalim svojcem.

Višina mesečne rente znaša povprečno od 111 do 158 Kč. Poleg tega plačuje zavarovanje novo poročenim članom premijo 400—600 Kč ter je na ta način izplačalo do maja 1936 že za 144 milijonov premij.

Starostno zavarovanje izdaja ogromne vsote tudi za pobijanje »ljudskih bolezni«
kakor so jetika, revmatizem, bolezni prebavnih organov in krvnega obtoka, ki vse povzročajo večjo ali manjšo invalidnost. V ta namen je izdalo zavarovanje do maja 1936 že 234 milijonov Kč.

Zaradi velikega števila zavarovancev je finančno stanje tega zavarovanja nad vse zadovoljivo. Milijardo in 167 milijonov Kč je zavarovanje vložilo v državne papirje, 970 milijonov Kč je vložilo v javna dela, občinam je posodilo 789 milijonov Kč; od te vsote je bilo porabljenih 217 milijonov za zidanje novih bolnišnic in kanaliziranje, 388 milijonov pa v prometu, za električne in vodovodne napeljave. V hipotekna posojila je vložilo zavarovanje 611 milijonov Kč, 143 milijonov posojil pa je bilo odobrenih za zidanje družinskih stanovanj. Za izboljšanje poljedelstva je izdalo zavarovanje 170 milijonov, posojila za pospeševanje obrti pa dosežajo vsoto 276 milijonov Kč.

Takšno velevažno zdravstveno, socialno in gospodarsko funkcijo vrši starostno zavarovanje v demokratični Češkoslovaški republiki. Pri nas pa gospodarski krogi že pri tako skromnih začetkih, kakor jih uvaja zgoraj opisana uredba, zaženejo krik, češ da takih bremen ne morejo nositi; in odgovorni krogi se temu pritisku uklonijo, kar najbolj dokazuje skromnost uredbe same. Ko si namreč pridobi starostno zavarovanje zadostno finančno podlago, postane glavni posejvalec cen in kreditov, kar skuša seveda na vsak način preprečiti finančni kapital, ki daje posojila na oderuške obresti. Proti le-temu so pa naše vlade brez moči.

Primer češkoslovaškega in našega starostnega zavarovanja jasno govori o pomenu demokracije.

Vito Kraigher

MOTIVI IN UTRINKI

Non adorantes, sed militantes

Če živiš med lažjo, ki se ti v življenju vsak hip prikazuje v tisočerihih podobah, in če veš, da je to čisto gola posvetna laž, ne čutiš gomazenja po hrbtu. Kadar pa je ravnanje z ljudmi le krinka, ki prikriva laž v zaščiti idealov, dva tisoč let človeštvu svetih, za katere so že globoki, nesebični verniki kri prelivali, tedaj ne moreš pojmiti odgovornosti ljudi, ki so resnico

onečastili in takó izmaličili ljudem oznanjevano njeno podobo. — Non adorantes, sed militantes! Te stvarnosti, ki je danes že snela svojo krinko, sem se zavedel, ko sem prelistaval 4. in 5. številko »Vzajemnosti«, revije za duhovnike, ki bi najostreje morala zavračati laž dnevnega tiska, saj govori neposredno Njegovim namestnikom.

Pavel Slapar priobčuje in nadaljuje v 4., 5. št. študijo »O komunizmu na Slovenskem«, ki jo je razčlenil na več delov. Prvi hip prisoja človek Slaparju bistro opazovanje, odkrito priznavanje dejstev in dobro voljo, da bi z veliko odgovornostjo pred vestjo posvetil v socialne nazore. Razočaran pa se kmalu obrneš od duhovne revščine — ali nameravane? — ki se v tem članku razodeva. Vprašuješ se, kako je mogoče dejstva tako potvarjati, se na tak lahkomišljen način igrati z vsemi dogmanji v filozofiji? še eno vprašanje se vzbuja. Kakšen nivó ustvarja pisatelj s tako plehkim pisanjem med dušnimi pastirji in zakaj? Odgovor je le eden: Non adorantes, sed militantes. Vendar se je Slaparju posrečilo — ali se mu je ukradlo? — postaviti jasno razliko med onimi, ki so že našli rešitev in med onimi, ki jo še iščejo. Tako-le pravi: »Kristjan tudi ve, da ostane na tem svetu nujno veliko vprašanj nerešenih. Svet na tej zemlji za kristjana ni izključen in rešitve premnogih nerešenih vprašanj se podaljšujejo v onostranstvo. To je prav za prav resignacija nad tem svetom, a je nazadnje edina prava premoč, ki temelji na božjem razodetju«. Razlika je med nami in njegovimi določno postavljena, toda Slapar se ne vprašanje, zakaj se svet ne ustavi, in si morajo ljudje po vseh socialnih in notranjih človeških zakonih iskati resnice in tudi pravice? Slapar je tudi zamižal pred dejstvom, da premnogi in premnogi, ki jim je tako razodetje podeljeno, niso v perečih življenjskih vprašanjih resignirali na ta svet, ampak se ga prav krepko oprijeli. Pavel Slapar moli vsak dan: et ne nos inducas in tentationem. Dnevna molitev ga vendar ni obvarovala, da ne bi v svojih razmotrivanjih podlegel izkušnji, potvarjati resnico. Ko je v svojo razpravo za lase privlekel traktat o »Lj. Zvonu«, karakterizira revijo z brezprimerno površnostjo. »Lj. Zvon« je revija, odprta vsem svobodoumnim idealističnim in materialističnim nazorom, borcem za dosegljivo človeško in spoznavno resnico. »Lj. Zvon« do Slaparja ni poznal krilatice »kulturni boljševizem«. Stavek, da je v »Lj. Zvonu« prenehala literarna kritika, oziroma prešla v »tendenčno-nazorno«, je napisan iz hotenega nepoznavanja revije in je le spričo Slaparjeve lahkomišljene površnosti umljiv. Ali je n. pr. v Slaparjevem članku le en stavek, ki bi ne bil tendenčno-nazoren? Videti je, da imamo zopet opraviti s človekom, ki v »najvišjem imenu« premetava resnico kakor otep slame. Ko pa je Slapar zapisal »dela se skrivaj in podtalno«, se v svojem pokvarjenem občutju ni niti zavedel dalekosežnosti svoje trditve. Nič ne de, s tem stavkom se Slapar uvršča na moderen način med žlahtne sorodnike: Tomaža Hrena, Jerana, Pavška in druge, ki so lomstili po slovenski kulturi. Sotrudniki »Lj. Zvona« so se že marsikdaj drznili tudi bolečo resnico v narodnem življenju jasno in brez preračunanega namigavanja povedati kljub vsej preteči jim nevarnosti, ko je Slapar še molčal. Zato jih tudi Slaparjeva pavšalna namigavanja ne vznemirjajo, in čeprav rešitve premnogih »vprašanj« ne prenašajo v onostranstvo. Resnice tudi militantes ne zatró.

Njegov napad se je izvršil v času, ko so laiki-kristjani v »Domu in svetu« pokazali, da so močje vesti in velikega poštenja in so storili dejanja, ki jih moramo, čeprav po nazorih ločeni, prištevati med pogumna kulturna dejanja za ozdravljenje človeške in narodne sredine in priznavati, da jim je že delal krivico, kdor tega od njih ni pričakoval.

Pavel Slapar, ki spada med militantes, bi vzroke, ki po njegovih mislih pripravljajo pot satanovemu carstvu, drugače tolmačil, če bi se bil zamislil

v pisanje lastne revije, kjer n. pr. piše Jože Pogačnik: »v običajni stiski, v kakršni so revni ubožci, smo po nauku katoliške morale pod malim grehom dolžni dajati vsaj nekaterim od svojih odvišnih dobrin (prejetih po božji previdnosti)«. — »Dolžnost od odvišnega imetka vsaj sem ter tja nekaj dajati za katoliški tisk je resnična v vesti obvezujoča dolžnost, ki veže vsakogar pod velikim smrtnim grehom.« Po katoliški morali — tako razlaga isti pisatelj — pa je le tedaj verniku pod smrtnim grehom zapovedano ubožcem od odvišnih dobrin dajati, kadar bi ta ali oni ubožec lahko storil smrtni greh zaradi pomanjkanja teh darov. Če bi se bil Slapar pogolobil v te stavke, bi se zavedel, kako na široko pušča odprta vrata nerešenim vprašanjem. Ozreti bi se mu bilo treba samo v nekatere podeželske hranilnice, kjer visi v blagajni slika Srca Jezusovega, in pregledati, kako se zaračunavajo obresti, in poslušati jecljajoče tožbe vernikov o dvoje vrstah katoličanov. Odprl naj bi zemljiško knjigo Ljubljane in bi videl, da se je samo v mestu cerkvena posest v dveh letih popetorila. Potem bi se zavedel, zakaj prenaša stvarna vprašanja v onostranstvo. Naša vest je pretenka, da bi mogli sprejeti socialno pravico njegovega razodetja.

Slapar oznanja razliko med božjim kraljestvom na zemlji in satanovim carstvom. Priznavamo Slaparju in nikoli nismo drugače trdili, da je popolnost na tem svetu res relativen pojem. Toda vprašujemo se: Katera vzgoja je dostojanstvu človečnosti bližja (relativno), ali ona, kjer milijoni uče spoštovati pesnika-genija, ali tam, kjer šolska mladina pred poslopjem z napisom »Scuola Dante Alighieri« namesto pouka vežba in krvoločno napenja peteline na lesenih puškah? Če bi bil Pavel Slapar vse to premislil in se vsaj v sanjah zavedel usode svojega naroda, potem bi spoznal, da se način njegovega pisanja ne loči od pisanja posvetnih imperialistov. Non adorantes, sed militantes!

»Zares si tudi ti izmed njih, saj te tudi tvoja govornica izdaja« (Ev. sv. Mateja 26. 73—74).

Moderni dušni pastir Poteko Pankracij piše v isti reviji o potrebi duhovnikov-specialistov, kakršen je Slapar: »Ti specialisti za praktično dušno pastirstvo bi z moderno dušno pastirsko literaturo, pridigami, katehezami i. t. d., kar najbolj opremili nas navadne dušne pastirje, takó da bi v borbi s satanovo armado modernejšega brezverstva tako rekoč imel vsak izmed nas v roki najmodernejšo strojnico, ne pa zastarele abesinske puške«. Če pomislimo, da je papežev legat s posebno svečanostjo blagoslavljal moderne strojnice v Asmari, je jezik, s katerim izražajo sedaj dušni pastirji svoje ideje, pregovorna priča za naše spoznanje: Non adorantes, sed militantes!

Juš Kozak

Popravek. V prejšnji (3.-4.) številki, str. 129, drugi odstavek: »Anton Rafael Mengs, čudežni otrok, ... je v špansko slikarstvo uvedel umetnika, ki je takoj zapustil stare, izhojene steze in začel slikati novo življenje. L. 1775. je namreč stopil v službo pri Mengsu Franciscu de Goya ...«

LJUBLJANSKI ZVON

mesečna revija za leposlovje, književnost in kritiko

Izhaja dvanajstkrat na leto. — Celoletna naročnina je 120 Din, za dijake 90 Din. Plačuje se lahko v mesečnih obrokih po 10 Din. Za inozemstvo stane 150 Din. Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Urejuje in odgovarja za uredništvo J U Š K O Z A K
(Ljubljana, Poljanski nasip šte. 14, stop. VII/2)

Uredništvo ne vrača nenaročenih rokopisov. Prispevki, recenzijski izvodi, dopisi in listi v zameno naj se pošiljajo na urednikov naslov.

Upravništvo: Ljubljana, Dalmatinova ul. št. 10.

Izdaja knjigarna Tiskovne zadruge, r. z. z o. z. v Ljubljani.

Reklamirani zvezek se pošlje brezplačno samo, če se je reklamiralo najkasneje v enem mesecu, ko je izšel. Pozneje reklamirani zvezek se mora plačati.

Tiska Narodna tiskarna, d. d. v Ljubljani. Predstavnik Fran Jeran.

NOVE KNJIGE

Uredništvo je prejelo v oceno tele knjige (3 zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Badalić dr. Josip: Puškin u hrvatskoj književnosti. Zagreb 1937. Str. 47.

Biblioteka za pouk in zabavo: Mantuani Sergij: Hiša in drugi spisi. Gorizia 1937. str. 103. Unione editoriale Goriziana.

Boršnik Marja: Aškerčeva Bibliografija (časopis za zgodovino in narodopisje.) Letnik XXX. snopič 4. 1935. Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Breme M. I. — Franjo Tominec: Od življenja strta. Izpovedi otroka. Krškova knjižnica. Zvezek 21. Str. 202. 1937.

Chmelar Joseph: Les minorités nationales en Europe centrale. Orbis. Praha. 1937. Str. 120.

Cvetje iz domačih in tujih logov: F. S. Finžgar: študent naj bo. 12. snopič. Družba svetega Mohorja v Celju. 1937. Str. 105.

Dickens Charles - Oton Župančič: David Copperfield. II. del. 1937. Jugoslovanska knjigarna. Str. 366.

Epilj Tilen: Fido. Samozaložba 1937. Str. 103.

Geografski vestnik, letnik XII—XIII. 1936—1937. Urednik Dr. Anton Melik. Izdaja in zalaga Geografsko društvo v Ljubljani.

Javh — Kern Frank: Spomini ob tridesetletnici prihoda v Ameriko. Samozaložba 1937. Str. 110.

Kästner Erich - Mirko Kunčič: Emil in detektivi. Jugoslovanska knjigarna. 1937.

Kozarčanin Ivo: Tujca žena. Zagreb 1937. Društvo hrvatskih književnika u Zagrebu. Str. 216.

Kušan Vladislav: Ponočne ispovijesti. Pesmi. Zagreb. 1937. Str. 131.

Lončar Dragotin: dr. Janko Sernec. J. Blasnika nasled. 1937. Str. 30.

Mirković Mijo: Održanje seljačkog posjeda. Hrvatska naklada. Zagreb. Str. 116.